

De problematiek van gedetineerden met een lichte verstandelijke beperking in het gevangeniswezen

Dr. H.L. Kaal
Drs. A.M. Negenman
E. Roeleveld
Prof. dr. P.J.C.M. Embregts

Tilburg, december 2011

Tilburg University (UvT)
Warandelaan 2
5037 AB Tilburg
Tel: 013 - 466 9111

Onderzoek uitgevoerd door Tranzo Wetenschappelijk centrum voor zorg en welzijn,
Dichterbij Kennisn@ en Hogeschool Leiden in opdracht van het WODC, ministerie van
Veiligheid en Justitie

Voorwoord

Al in 1996 stelde de interdepartementale Werkgroep Forensische Zorg vast dat het de gezamenlijke verantwoordelijkheid was van Justitie en de geestelijke gezondheidszorg (GGZ) om er voor te zorgen dat de lichamelijke of geestelijke toestand van gedetineerden met een lichte verstandelijke beperking (LVB) niet dermate verslechterde dat het onmogelijk werd om in detentie te functioneren of er te verblijven zonder hardnekkige of blijvende schade op te lopen. Om te bepalen hoe groot de groep gedetineerden met een LVB was die gecombineerde expertise nodig hadden van de GGZ en VGZ (Geesink, 2001) werd er in 2002 een onderzoek gestart naar de prevalentie van mensen met een LVB in detentie (Spaans, 2005). Dit onderzoek leverde helaas niet de gewenste inzichten op. Daarom werd in 2009 door Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) overwogen een nieuwe prevalentiestudie uit te laten voeren. Uit de haalbaarheidsstudie die in dit kader werd verricht (Kaal, 2010) bleek dat een prevalentiestudie naar mensen met een LVB in detentie op de nodige, methodologische, problemen zou stuiten. Daarnaast werd in deze studie duidelijk dat er bijzonder weinig bekend was over de aard en omvang van de problemen die gedetineerden met een LVB ondervinden, en over welke oplossingen hieraan tegemoet zouden kunnen komen. Aangezien een kwalitatief onderzoek naar deze problematiek meer kans van slagen leek te hebben en de resultaten van het onderzoek ook direct aanknopingspunten voor beleid zouden kunnen geven, werd het voorstel gedaan een onderzoek uit te voeren naar de aard van de problemen die mensen met een LVB in detentie ervaren. Het voorliggende onderzoek, uitgevoerd in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het Ministerie van Veiligheid en Justitie, is het uiteindelijke resultaat van dit voornemen.

Het onderzoek kwam tot stand met medewerking van velen. Allereerst willen we de respondenten bedanken voor de tijd die zij vrij wilden maken voor het onderzoek, en de openhartigheid waarmee zij hun ervaringen met ons bespraken. Daarnaast willen we ook de medewerkers van de Penitentiaire Inrichtingen in Vught en Krimpen aan den IJssel en van locatie De Geerhorst van PI Limburg Zuid bedanken voor de verleende medewerking. We zijn hen zeer erkentelijk voor hun bereidwilligheid om zitting te nemen in de focusgroepen en gedetineerden te vragen ons te woord te staan. Tot slot danken we ook de begeleidingscommissie die voor dit onderzoek is samengesteld van harte. De commissie heeft door haar kritische blik en constructieve commentaar een belangrijke bijdrage geleverd aan dit onderzoek. De commissie bestond uit:
Prof. dr. em. A. Th. G. van Gennep (voorzitter);
Mevr. drs. E. M. H. van Dijk (projectbegeleider, WODC);
Dhr. dr. A. A. van den Hurk (DJI);
Mevr. mr. J. J. Serrarens (Advocatenpraktijk UM).
Het onderzoek is uitgevoerd door dr. H. L. Kaal, drs. A. M. Negenman en E. Roeleveld.

Prof. dr. P.J.C.M Embregts
projectleider
Tilburg, 30 november 2011

Samenvatting

Achtergrond onderzoek en onderzoeksvragen

Signalen uit het veld en internationaal onderzoek leidden tot een vermoeden dat mensen met een lichte verstandelijke beperking (LVB) meer problemen ondervinden in detentie, en hier ook vaker last van hebben, dan gedetineerden zonder LVB. Tot nu toe was er echter onvoldoende bekend over de Nederlandse situatie. Het onderzoek beschreven in dit rapport is erop gericht om antwoord te geven op de volgende vragen:

- Wat is de aard van de problemen die mensen met een LVB ervaren in detentie?
- Waarin verschillen deze van de problemen van gedetineerden zonder LVB?
- Wat zijn, in het licht van deze problemen, de specifieke behoeften van gedetineerden met een LVB?

Onderzoeksopzet

Het onderzoek is uitgevoerd in drie Penitentiaire Inrichtingen (PI's), waarbij in totaal 50 gedetineerden met een LVB en 24 gedetineerden zonder LVB geïnterviewd werden over hun ervaringen in detentie. Alle respondenten zaten op een reguliere afdeling van een Huis van Bewaring (HvB) of gevangenis. Ter voorbereiding op de interviews met gedetineerden zijn drie focusgroepbijeenkomsten georganiseerd met personeelsleden van de PI's. Het doel hiervan was om, ten behoeve van de interviewgids die gebruikt werd voor de interviews met gedetineerden, informatie te verzamelen over mogelijk problematische situaties voor gedetineerden met een LVB. Na afronding van de focusgroepbijeenkomsten zijn eerst gedetineerden met een vermoede LVB benaderd met de vraag mee te werken aan het onderzoek. Aansluitend zijn gedetineerden benaderd waarvan vermoed werd dat zij geen LVB hadden. Hierbij werd geprobeerd de twee groepen zo veel mogelijk te matchen op regime, leeftijd en geboorteland. Om te bepalen of de gedetineerde bij de uiteindelijke analyses wel of niet in de LVB-groep geplaatst werd, is aansluitend aan het interview een verkorte intelligentietest afgenomen. Alle interviews zijn voorts getranscribeerd, gecodeerd en geanalyseerd.

De aard van de problemen van mensen met LVB in detentie

Met betrekking tot de eerste onderzoeksvraag naar de aard van de problemen die mensen met een LVB ervaren in detentie, komt uit de interviews een breed spectrum aan problemen naar voren. Allereerst blijkt voor veel gedetineerden met een LVB de informatievoorziening voor problemen te zorgen. De problemen spitsen zich toe op drie gebieden, namelijk de informatievoorziening bij binnenkomst, de informatievoorziening later in de detentie periode en de uitleg over het waarom van de gang van zaken. Een gevolg van onvoldoende kennis van regels en procedures is mogelijk onbedoelde regelovertrading. Daarnaast geven gedetineerden met een LVB aan dat er soms heel makkelijk een rapport wordt gegeven.

Ook over de dagindeling laten gedetineerden met een LVB zich negatief uit. Met name in het HvB wordt de lange tijd die op cel wordt doorgebracht en de geringe tijd die er tijdens recreatie is om activiteiten, zoals bellen en koken, te regelen als negatief ervaren. Voor dergelijke activiteiten ontstaan regelmatig wachtrijen waardoor soms ook het recht van de sterkste geldt. Arbeid en onderwijs worden gezien als een manier 'om de dag door te komen'. Een aantal gedetineerden geeft aan liever te werken dan deel te nemen aan onderwijs. Zij zien geen meerwaarde, hebben negatieve ervaringen met onderwijs of haken af omdat het te veel zelfstandigheid vraagt.

Het contact met de buitenwereld, met name familie, verloopt niet vlekkeloos. Vooral telefonisch contact en de schaarse tijd die hiervoor beschikbaar is, zorgt voor veel spanningen. Bezoek komt soms niet door praktische problemen, maar blijft ook weg op verzoek van de gedetineerde omdat dit emotioneel is of omdat er ruzie is. De contacten *in* detentie met verschillende partijen verlopen evenmin probleemloos. De eerste groep waar gedetineerden mee te maken krijgen zijn de medegedetineerden. Met regelmaat hebben gedetineerden het over conflicten, pesterijen en diefstal. Gedetineerden vertellen medegedetineerden te wantrouwen vanwege het niet nakomen van afspraken, roddel en verraad. De tweede belangrijke groep zijn de piw'ers. Gedetineerden met een LVB onderscheiden hierbij twee groepen. De ene groep zijn piw'ers die de tijd nemen naar je te luisteren, een uitzondering maken als dat nodig is en niet snel een rapport geven. De andere groep gedraagt zich autoritair, toont weinig belangstelling en gaat star om met de regels. Dat piw'ers moeite doen voor de gedetineerde is het meest positieve aspect dat gedetineerde noemen wanneer het gaat om het contact met de piw'ers. Het meest genoemde negatieve aspect is dat piw'ers gebruik maken van hun machtspositie. Ook hier geven gedetineerden met een LVB aan de ander, in dit geval de piw'er, te wantrouwen. De derde groep waarmee gedetineerden met enige regelmaat mee in contact komen zijn medewerkers van ondersteunende diensten. Hierbij doen zich zowel problemen voor rondom de procedures, zoals het schrijven van briefjes en het lange wachten op een oproep, alsook in het daadwerkelijke contact met hen. Gedetineerden met LVB geven aan vaak het gevoel te krijgen niet serieus genomen te worden. Positieve voorbeelden die genoemd worden zijn; een arts die de tijd neemt om te luisteren, of een vrijwilliger die oprechte belangstelling toont.

Gedetineerden met een LVB vertellen met regelmaat ook iets over hun eigen persoonlijkheid en vaardigheden. Veel gedetineerden geven bijvoorbeeld aan dat ze gemakkelijk in de omgang zijn. Daarnaast vertellen ze ook contacten met medegedetineerden of piw'ers uit de weg te gaan omdat ze teleurgesteld zijn of omdat ze bang zijn dat dit op een conflict uitloopt. Gedetineerden geven daarbij aan dat zowel zichzelf als de ander verkeerd of agressief kunnen reageren. Als tot slot gedetineerden met een LVB gevraagd wordt naar hun toekomst dan zijn de reacties uiteenlopend van optimistisch tot somber, waarbij er vaak nog geen sprake is van concrete plannen.

Waarom verschillen de problemen van gedetineerden met LVB met de problemen van gedetineerden zonder LVB?

Heel veel van de problemen die gedetineerden met een LVB ervaren worden ook door gedetineerden zonder LVB genoemd. Ook gedetineerden zonder LVB zijn bij binnenkomst niet bekend met alle regels en procedures, ook bij hen verloopt het contact met familie, medegedetineerden en medewerkers van de PI niet zonder problemen. Als we iets nauwkeuriger kijken worden verschillen zichtbaar; soms hebben gedetineerden zonder LVB een iets andere perceptie van het probleem, maken andere afwegingen, lijken meer mogelijkheden te hebben problemen op te lossen en zijn ze actiever in het oplossen van het probleem. Zo lijken ze bij het inwinnen van informatie iets assertiever te zijn, en bijvoorbeeld meer door te vragen. Bij deze groep lijkt het *waarom* van bepaalde regels en procedures minder te spelen, en ze zijn nadrukkelijker bezig met het voorkomen van een rapport. Ze lijken deze ook minder vaak te krijgen.

Ook bij de daginvulling spelen dezelfde problemen, waarbij gedetineerden zonder LVB er beter in lijken te slagen dingen voor zichzelf te regelen. Ze lijken daarnaast meer mogelijkheden te hebben zichzelf bezig te houden op de cel en meer kans te zien uitzonderingen voor zichzelf te regelen. Ook bij arbeid tonen ze meer initiatieven en bij onderwijs zijn ze meer toekomstgericht.

Het contact met familie en vrienden wordt bij gedetineerden zonder LVB ook bemoeilijkt door de problemen met bellen en bezoek. Bij hen blijkt er echter minder vaak sprake van sociaal-emotionele problemen in het contact waardoor bezoek mogelijk zou kunnen wegblijven. Ook bij

de interne contacten zijn er meer overeenkomsten dan verschillen. Gedetineerden zonder LVB vertellen echter minder vaak over negatief gedrag van medegedetineerden, lijken minder snel geneigd agressief te reageren en een conflict met woorden op te willen lossen. De relatie met piw'ers verloopt iets minder moeizaam; ze hebben minder moeite met verschillen tussen piw'ers, meer vertrouwen en begrip voor hen en ze ervaren de piw'ers minder vaak als star. Tenslotte zijn ze minder negatief over het contact met de ondersteunende diensten en zien hun hulpvraag vaker beantwoord.

Gedetineerden zonder LVB praten ook vaak in dezelfde bewoordingen over zichzelf als gedetineerden met LVB. Gedetineerden zonder LVB geven wel andere redenen aan waarom ze liever op zichzelf blijven. Zij doen dit minder vaak om een conflict te vermijden, maar vaker omdat ze op dat moment geen behoefte hebben aan het contact. Ze lijken beter in staat dingen te plannen, en op een constructieve manier voor zichzelf op te komen. Als ze praten over hun toekomst zijn er geen grote verschillen. Gedetineerden zonder LVB vermelden wel vaker dat er meer aandacht besteed zou kunnen worden aan de terugkeer van gedetineerden in de samenleving.

Wat zijn de specifieke behoeften van gedetineerden met een LVB in relatie tot deze problemen in hun eigen beleving?

Allereerst valt uit bovenstaande af te leiden dat gedetineerden met een LVB behoefte hebben aan duidelijke informatie over regels en procedures. Uit de literatuur is bekend dat deze groep moeite heeft met het verwerken van informatie. Het is daarom belangrijk informatie op verschillende momenten en op verschillende manieren aan de orde te laten komen. Daarbij komt dat mensen met een LVB het moeilijk vinden om informatie die in de ene situatie geleerd is toe te passen in een andere. Duidelijke uitleg wat van de gedetineerde verwacht wordt, helpt. Daarbij kan ondersteuning worden geboden door bijvoorbeeld het samen bekijken en bespreken van informatie, het samen invullen van formulieren, en het voordoen en samen oefenen van complexe handelingen zoals het voeren van een gesprek met instanties of het bedienen van een apparaat.

Daarnaast geven gedetineerden met een LVB aan behoefte te hebben aan meer kennis over de achterliggende redenen waarom iets op een bepaalde manier gebeurt. Een toelichting geven op bijvoorbeeld waarom iets lang duurt zal voorkomen dat er onnodig stress ontstaat. Uit onderzoek blijkt dat mensen met een LVB situaties vaker als stressvol ervaren en minder goed toegerust zijn om deze vervolgens het hoofd te bieden. Gedetineerden geven enerzijds aan zich te vervelen en vinden het moeilijk zelf activiteiten te ontplooiën. Maar anderzijds geven ze ook aan in tijdnood te komen tijdens de recreatie. In gesprek gaan met gedetineerden, ze nadrukkelijk uitnodigen te participeren in arbeid of onderwijs, meedenken in oplossingen voor de belemmeringen die hierbij gevoeld worden, en praktische afspraken maken over het plannen van activiteiten kan mogelijk helpen.

Gedetineerden met een LVB ondervinden ook met regelmaat problemen in het contact met anderen. Ze vertellen over de conflicten die hierdoor ontstaan en/of over contacten die worden gemeden om conflicten te voorkomen. Uit onderzoek blijkt dat mensen met een LVB sociale situaties vaak als stressvol ervaren. Daarnaast blijkt de sociale informatieverwerking minder efficiënt te verlopen waarbij mensen met een LVB het moeilijk vinden verschillende gedragsalternatieven te bedenken en hier een juiste afweging bij te maken. Bovendien geeft men vaak de voorkeur aan agressieve dan wel passieve reacties boven assertieve oplossingen. Het voorkómen van stressvolle (sociale) situaties is een manier om dit probleem op te lossen. Zo kan men bijvoorbeeld duidelijke afspraken maken over de procedure bij het bellen en erop toezien dat deze nageleefd wordt. Ook het met een gedetineerde met LVB bespreken van gedragsalternatieven zijn na een (uit de hand gelopen) conflict en hoe hij ervoor zou kunnen zorgen dat een soortgelijke

situatie in de toekomst niet opnieuw uit de hand loopt, is een voorbeeld waarbij wordt ingezet op het voorkómen van toekomstige stressvolle situaties.

Gedetineerden met een LVB geven aan de piw'ers vaak te wantrouwen. Inzicht geven in waarom naar bepaalde informatie gevraagd wordt, en vertellen wat er vervolgens met deze informatie gebeurt kan wantrouwen wegnemen. De gedetineerden met LVB geven wel aan een goed contact met piw'ers belangrijk te vinden. Dat men er aan hecht dat piw'ers moeite doen voor de gedetineerde, de tijd nemen om te luisteren en een uitzondering maken als dat moet, komt overeen met bevindingen uit ander onderzoek waarin mensen met een LVB gevraagd werd naar belangrijke competenties van begeleiders: hier bleken kennis over de cliënt, een positieve houding ten aanzien van de cliënt, een transparante manier van communiceren, en aandacht hebben en interesse tonen voor de cliënt het belangrijkste.

Voorafgaande aan de vraag hoe tegemoet te komen aan de behoeften van de gedetineerden met een LVB kan de vraag gesteld worden of het een meerwaarde heeft deze groep bij binnenkomst al te signaleren. Het vaststellen van een LVB heeft alleen zin als er ook wat met de informatie gedaan wordt. Het omgekeerde is echter wel mogelijk; afstemmen op de behoeften van gedetineerden met een LVB kan ook zonder de beperking op voorhand vast te stellen. Kennis hebben van de situaties die mogelijk lastig of moeilijk zijn voor gedetineerden, sensitief zijn voor de behoeften van het individu en hieraan tegemoet komen waar mogelijk, zal ervoor zorgen dat alle gedetineerden, dus ook de gedetineerden met een LVB, hier baat bij hebben.

Inhoudsopgave

Voorwoord

Samenvatting

Hoofdstuk 1	Theoretisch Kader	11
1.1	Aanleiding	11
1.2	Lichte verstandelijke beperking	12
1.2.1	Definiëring van het begrip	12
1.2.2	Kwetsbaarheden van mensen met een LVB	14
1.3	Detentie	16
1.3.1	Gevolgen van vrijheidsbeneming	16
1.3.2	Bestaande kennis over mensen met een LVB	18
1.4	Conclusie	20
Hoofdstuk 2	Opzet van het Onderzoek	23
2.1	Probleemstelling	23
2.2	Respondenten	23
2.2.1	Werving en Selectie	23
2.2.2	Kenmerken	28
2.3	Instrument en Uitvoering	31
2.3.1	Het ontwikkelen van de interviewguide	33
2.3.2	Verkorte Groninger Intelligentietest (GIT2)	33
2.3.3	Interview setting	33
2.3.4	Procedurele- en interbeoordelaarsbetrouwbaarheid	34
2.4	Data Analyse	34
Hoofdstuk 3	Resultaten	35
3.1	Problematiek ervaren door gedetineerden met een LVB	37
3.1.1	Binnenkomst, informatievoorziening, huisregels, en rapport	37
3.1.2	Daginvulling	43

3.1.3	Externe contacten	48
3.1.4	Interne contacten	52
3.1.5	Vaardigheden, zelfredzaamheid en persoonlijkheid	65
3.1.6	Toekomst	68
3.2	Een vergelijking met de problematiek ervaren door gedetineerden zonder LVB	71
3.2.1	Binnenkomst, informatievoorziening, huisregels, en rapport	71
3.2.2	Daginvulling: arbeid, recreatie, onderwijs, sport en luchten	74
3.2.3	Externe contacten	76
3.2.4	Interne contacten	78
3.2.5	Vaardigheden, zelfredzaamheid en persoonlijkheid	79
3.2.6	Toekomst	80
Hoofdstuk 4	Conclusie en Discussie	81
4.1	Inleiding	81
4.2	Onderzoeksopzet	81
4.3	De aard van de problemen van gedetineerden met een LVB	81
4.4	Specifieke behoeften van gedetineerden met een LVB	84
4.5	De verschillen van de problemen van gedetineerden met LVB met die van gedetineerden zonder LVB	86
4.6	Discussie	88
Summary		91
Literatuur		95
Bijlagen		99
Bijlage 1	Interviewgide	99
Bijlage 2	LVB verkeerd gelabeld	104
Bijlage 3	Tabellen	106
Bijlage 4	Afkortingen	116

Hoofdstuk 1 Theoretisch Kader

1.1 Aanleiding

Zowel bij het Kabinet als bij de Tweede Kamer bestaat reeds lange tijd de wens tot het ontwikkelen van beleid en het doen van onderzoek op het gebied van gedetineerden met een lichte verstandelijke beperking (LVB). Al in 1996 was dit één van de actiepunten van de interdepartementale Werkgroep Forensische Zorg; die stelde destijds dat het de gezamenlijke verantwoordelijkheid was van Justitie en de geestelijke gezondheidszorg (GGZ) (en niet de verstandelijk gehandicapten zorg (VGZ)) om er voor te zorgen dat dergelijke gedetineerden niet detentieongeschikt zouden worden, dat wil zeggen dat hun lichamelijke of geestelijke toestand niet dermate verslechterde dat het onmogelijk werd om in detentie te functioneren of er te verblijven zonder hardnekkige of blijvende schade op te lopen. De aanbevelingen van deze werkgroep werden door het kabinet overgenomen en vervolgens door de Tweede Kamer onderschreven. In de daarop volgende periode bleek er met name behoefte aan inzicht in de omvang van de groep gedetineerden met een verstandelijke beperking, dit om te bepalen hoeveel capaciteit nodig was voor verstandelijk beperkten die in aanraking waren gekomen met justitie en die gecombineerde expertise nodig hadden van de GGZ en VGZ (Geesink, 2001). Deze ontwikkelingen leidden er uiteindelijk toe dat er in 2002 een onderzoek gestart werd naar de prevalentie van verstandelijke beperking in detentie (Spaans, 2005). Aangezien dit onderzoek niet de gewenste inzichten opleverde, werd in 2009 door Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) opdracht gegeven voor een nieuwe prevalentiestudie.

Alvorens een nieuwe prevalentiestudie te starten werd besloten tot het uitvoeren van een haalbaarheidsstudie. Hierin werd geconcludeerd

...dat het onderzoeken van de prevalentie van LVB in detentie een hachelijke zaak is. (...) De literatuurstudie maakte ook pijnlijk duidelijk dat er, in ieder geval in Nederland, nog maar heel weinig bekend is over mensen met een lichte verstandelijke beperking in detentie. Niet alleen de omvang van de populatie is onduidelijk; wat precies de omvang is van hun problemen, welke oplossingen hieraan tegemoet zouden komen, en hoe deze binnen de detentie context te realiseren zijn is ook niet bekend. Het is inderdaad, gezien deze enorme kennislacune en de problemen bij het bestuderen van prevalentie, maar de vraag of een prevalentiestudie de eerste prioriteit moet zijn (Kaal, 2010: 65).

Eén van de aanbevelingen van deze haalbaarheidsstudie was dan ook om onderzoek te doen naar de aard van de problemen waar mensen met een LVB binnen het gevangeniswezen tegenaan lopen. Een dergelijke studie werd in Engeland uitgevoerd en leidde tot belangrijke inzichten in de – omvangrijke – problematiek van deze groep gedetineerden (Talbot, 2008). Gezien de verschillen tussen de detentiesituatie in Nederland en Engeland (zie bijvoorbeeld Dirkwager & Kruttschnitt, 2010) zijn de conclusies niet zonder meer van toepassing op de Nederlandse situatie. Een soortgelijke studie in Nederland werd dan ook van meerwaarde geacht. Een dergelijke, kwalitatieve, studie biedt immers aanknopingspunten voor beleid. Hoewel er geen prevalentiecijfers uit voortvloeien, kan op deze wijze wel inzichtelijk worden gemaakt of problemen onder gedetineerden met een LVB zich met enige regelmaat voordoen, of dat hier slechts zeer sporadisch sprake van is. Op deze manier wordt duidelijk wat de meerwaarde zou zijn indien meer aandacht zou worden besteed aan het opsporen van LVB in detentie. Ten slotte zou een dergelijke studie meer aanknopingspunten bieden voor aanpassingen in de bejegening van mensen met een LVB in detentie.

De onderhavige studie is het antwoord op deze aanbeveling. In dit rapport wordt geprobeerd een beeld te schetsen van de specifieke problematiek van Nederlandse gedetineerden met een LVB. Alvorens in de laatste paragraaf van dit hoofdstuk de precieze vraagstelling te formuleren zal in de volgende paragrafen kort worden ingegaan op een aantal zaken die de context schetsen van deze studie

1.2 Lichte verstandelijke beperking

1.2.1 Definiëring van het begrip

Alvorens verder in te gaan op de problematiek van gedetineerden met een LVB, is het belangrijk stil te staan bij het begrip 'lichte verstandelijke beperking' en waar het naar verwijst. De meest breed geaccepteerde, internationale definitie van het begrip verstandelijke beperking ('intellectual disability') is die van de American Association of Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD), die ook door de DSM-IV en de ICD-10 als uitgangspunt wordt genomen:

Intellectual disability is a disability characterized by significant limitations both in intellectual functioning (reasoning, learning, problem solving) and in adaptive behavior, which covers a range of everyday social and practical skills. This disability originates before the age of 18 (Schalock et al., 2010).

Een verstandelijke beperking is een beperking die gekenmerkt wordt door significante beperkingen zowel in het intellectueel functioneren (redeneren, leren, probleemoplossen) als in het adaptieve gedrag, hetgeen een breed spectrum aan dagelijkse sociale en praktische vaardigheden beslaat. Deze beperking ontstaat vóór de leeftijd van 18 jaar.

Met het eerste aspect van deze definitie, het intellectueel functioneren of de intelligentie, wordt een algemeen vermogen bedoeld dat onder meer redeneren, plannen, probleem oplossen, abstract denken, begrijpen van complexe ideeën, snelheid van leren en het leren van ervaringen omvat (Neisser et al., 1996). Een IQ score van onder de 70 (twee of meer standaarddeviaties onder het gemiddelde), of zelfs 75 indien er ook sprake is van beperkingen in het aanpassingsgedrag, geeft volgens de AAIDD een beperking in het intellectueel functioneren aan. Het tweede aspect van de definitie van een verstandelijke beperking, het adaptieve gedrag, bestaat uit conceptuele vaardigheden (zoals lezen en schrijven en begrip van geld, tijd en getallen), sociale vaardigheden (zoals interpersoonlijke vaardigheden, sociale verantwoordelijkheid, zelfrespect, lichtgelovigheid, sociale problemen oplossen, zich aan regel of wet houden en het kunnen voorkómen van slachtofferschap), en praktische vaardigheden (activiteiten van het dagelijks leven (persoonlijke verzorging), arbeidsvaardigheden, zorg voor gezondheid, reizen en vervoer, schema's en routines, veiligheid, omgang met geld en gebruik van de telefoon) (AAIDD, 2010). Dit overzicht geeft wel aan dat beperkingen in het aanpassingsvermogen een heel breed spectrum aan praktische problemen met zich mee kunnen brengen. Ook bij het aanpassingsvermogen wordt uitgegaan van een beperking als er een afwijking is van twee of meer standaarddeviaties op een gestandaardiseerd meetinstrument (AAMR, 2002).

De definitie van een verstandelijke beperking is onderwerp van discussie sinds het begin van de 20ste eeuw en daarmee ook regelmatig aan verandering onderhevig (Geus & Van Gennep, 2004). De American Association on Mental Retardation (AAMR, de voorloper van de huidige AAIDD) publiceerde in 1921 een eerste definitie. In de vijfde definitie van 1959 werden vijf niveaus van intellectueel functioneren onderscheiden (borderline, licht, matig, ernstig en diep beperkt) en werd tevens het criterium van adaptief gedrag aan de definitie toegevoegd. Tot slot werd de bovengrens van het IQ-criterium verlegd van IQ 70 naar IQ 85. In de praktijk bleek echter dat het IQ hoofdzakelijk als criterium gebruikt werd en was er kritiek op deze bovengrens. Professionals

gaven aan dat personen met een IQ tussen de 70 en 85 vaak alleen lichte leerproblemen hebben die veroorzaakt zijn door sociaal culturele benadeling. Daarnaast is er nauwelijks sprake van een beperking in het adaptieve gedrag. Deze groep had daarom, volgens hen, geen behoefte aan speciale hulp en werd ten onrechte als verstandelijk beperkt gelabeld (Zigler & Hodapp, 1985). Dit leidde ertoe dat er in 1973 een nieuwe definitie verscheen waarin de IQ grens verlaagd werd naar 70. Daarnaast werd de relatie tussen intellectueel functioneren en adaptief gedrag meer benadrukt en de categorie borderline geschrapt. Sinds 1973 is de maatschappij echter ingrijpend veranderd, waarbij er sprake is van een veranderend overheidsbeleid, en wijzigingen in sociale voorzieningen en financieringen. De groep met een IQ tussen 70 en 85 viel daardoor steeds meer uit in de samenleving en werd steeds afhankelijker van hulp om zich staande te kunnen houden in deze complexer wordende samenleving. Dit leidde ertoe dat in 1992, bij de negende definitie, de bovengrens werd verhoogd naar IQ 75 en de categorisering volgens het niveau van functioneren werd vervangen door categorisering op basis van de benodigde intensiteit van ondersteuning. Gevolg hiervan was dat meer personen gediagnosticeerd werden met een 'verstandelijke beperking' en dat er geen eenduidige grens meer bestond tussen personen met een verstandelijke beperking en personen met lichte leerproblemen en leerstoornissen (Geus & Van Gennep, 2004). Los van alle discussies omtrent de definitie van een verstandelijke beperking werd, en wordt, er in de Nederlandse praktijk voor een functionele benadering gekozen. Hierbij wordt zowel de groep met IQ tussen 50/55 en 70 als de groep met IQ van 70/75 tot 85/90 ('zwakbegaafd') tot personen met een LVB gerekend (CVZ, 2010; Ras et al., 2010). Achterliggende gedachte bij deze keuze is te voorkómen dat een groot aantal personen dat niet in de strikte definitie van een LVB valt, maar wel soortgelijke problemen heeft, verstoken blijft van hulp. Deze bredere definitie wordt ondersteund door verschillende studies die lieten zien dat er veel overeenkomsten zijn in de problematiek van de groep mensen met een IQ tussen 50/55 en 70 en die van de groep zwakbegaafden (bijv. Nieuwenhuijzen, Orobio de Castro & Matthys, 2006; Snell & Luckasson, 2009; Tymchuk, Lakin & Luckasson, 2001).

Het onderkennen van een LVB is moeilijk. Er zijn meestal geen fysieke kenmerken of vaste gedragskenmerken die mensen met een LVB onderscheiden van de rest van de populatie; ook persoonlijkheidskenmerken variëren net zoals in de rest van de bevolking (Snell & Luckasson, 2009). De groep mensen met een LVB (i.e. met een IQ tussen 50 en 85) onderscheidt zich evenwel ook van de groep met matige, ernstige en diepe verstandelijke beperking doordat er vaak geen sprake is van een organische beschadiging (Greenspan, 1999). Mede als gevolg van slechte herkenbaarheid was de groep mensen met een LVB lange tijd een onderbelichte groep, ook in de wetenschappelijke literatuur. Er werd ook wel aan gerefereerd als 'the forgotten generation' (Tymchuk et al., 2001), de 'vergeten generatie' van mensen die in hun jeugd een diagnose verstandelijke beperking krijgen, maar waarbij op volwassen leeftijd de ondersteuningsbehoefte niet wordt onderkend. Veel mensen met een LVB ondervinden gedurende hun schoolloopbaan veel problemen. Vaak doorlopen ze het Speciaal Onderwijs, maar eenmaal opgenomen in de maatschappij worden ze, mede door een goed (sociaal) adaptief vermogen, een 'onzichtbare' groep (Geus & Van Gennep, 2004). Een niet-tijdige onderkenning van deze beperkingen leidt er echter vaak toe dat cliënten met LVB worden overvraagd, wat kan leiden tot (faal)angst, depressie en een negatief zelfbeeld of agressief en grensoverschrijdend gedrag (Dôsen, 2008; Van Doorn & Verheij, 2006). De beperkingen kunnen ook tot sociale achterstanden leiden: mensen met een LVB zijn volgens internationaal onderzoek vaker werkloos, hebben beperktere financiële middelen en zijn vaker niet zelfstandig (Snell & Luckasson, 2009).

Er zijn signalen dat zich een aanzienlijk aantal personen met een LVB in detentie bevindt. Ook hier geldt echter dat de groep doorgaans niet als zodanig gesignaleerd wordt, en betrouwbare cijfers ontbreken dan ook (Kaal, 2010).

1.2.2 Kwetsbaarheden van mensen met een LVB

De problemen die zich kunnen voordoen bij mensen met een LVB zijn multicausaal en manifesteren zich op uiteenlopende gebieden (Dôsen, 2008). Door verschillen in patronen binnen het intellectueel functioneren, verschillen in niveau van aanpassingsgedrag, verschillen in context, persoonlijkheid en bijkomende problematiek, is de diversiteit binnen de groep mensen met een verstandelijke beperking groot. Men moet er dus ook voor waken deze heterogene groep niet te stereotyperen (Snell en Luckasson, 2009: 227). Toch zijn er wel een aantal concrete, in het oog springende, kenmerken die manifest worden in de beperkingen in het intellectuele functioneren en het aanpassingsgedrag (zie bijv. Ten Wolde et al., 2006; De Borg, 2008; Snell et al., 2009; De Beer, 2011). Het gaat hier om enkele veelvoorkomende kenmerken die steeds in verschillende mate en verschillende combinaties voorkomen.

Binnen het cognitieve domein valt op dat de waarneming weinig specifiek en de aandacht minder selectief is (Boertjes & Lever, 2007). Tevens is sprake van een minder goed functionerend geheugen (Martin, West, Cull & Adams, 2000; Van der Molen, Van Luit, Jongmans, & Van der Molen, 2007) en kost het plannen en uitvoeren van complexere taken moeite (Ponsioen & Van der Molen, 2007). Hierdoor is er vaak sprake van een lager denktempo; er is meer tijd nodig om informatie te verwerken, te zoeken naar bekende kennis en deze juist toe te passen (Van der Wielen, 2006). Zowel abstraheren als generaliseren zijn vaak moeilijk. (Leer)ervaringen worden voornamelijk aan concrete situaties gekoppeld en nauwelijks vertaald naar andere situaties. Ook worden oorzaak en gevolg relaties onvoldoende gelegd (Mulder, Didden, Lenderink & Enserink, 2006). Taal- en begripszwakte kan zich voordoen op receptief niveau (de boodschap wordt niet goed ontvangen) of expressief niveau (de boodschap is lastig onder woorden te brengen) (De Borg, 2008; Kraijer, 2006). Dit betekent bijvoorbeeld dat opdrachten in een duidelijke structuur moeten worden aangeboden, opdrachten vaak moeten worden herhaald en dat bijvoorbeeld nagegaan moet worden of iemand een opdracht goed begrepen en onthouden heeft. Daarnaast is meer tijd nodig voor leren: men moet de mogelijkheid krijgen nieuwe informatie, bijvoorbeeld door herhaling, in te slijpen (Deshler, Ellis & Lenz, 1996).

Op het sociale vlak blijkt het zich kunnen verplaatsen in het perspectief van de ander vaak problematisch te verlopen waardoor men moeite heeft zich ook daadwerkelijk in te leven in de ander (Ponsioen, 2001). Daarnaast verloopt de sociale informatieverwerking minder efficiënt (Van Nieuwenhuijzen, Orobio de Castro, Van Aken & Matthys, 2009; Van Nieuwenhuijzen, Orobio de Castro, Van der Valk, Wijnroks, Vermeer & Matthys, 2006; Van Nieuwenhuijzen, Orobio de Castro, Wijnroks, Vermeer & Matthys, 2004), waarbij mensen met een LVB soms situaties vijandig beoordelen en het met name moeilijk vinden om tijdens een interactie mogelijke gedragsopties te bedenken en een juiste afweging te maken. Daarnaast geeft men vaak de voorkeur aan agressieve dan wel passieve reacties boven assertieve oplossingen (Van Nieuwenhuijzen & Elias, 2006). Veel mensen met een LVB hebben moeite hun emoties te reguleren (Mulder, Didden, Lenderink & Enserink, 2006) en kunnen daardoor in hun reacties soms onvoorspelbaar zijn. Ook is er vaak sprake van goedgelovigheid en naïviteit (Snell et al, 2009). Dit uit zich in het makkelijk voor de gek gehouden worden, belogen worden, gebruikt worden, voor gek gezet worden, dingen doen zonder de gevolgen te overzien, mensen geloven of instemmen zonder door te vragen.

Op het gebied van de persoonlijkheid is er vaak sprake van een onrealistisch zelfbeeld (Boertjes & Lever, 2007). Enerzijds kan er sprake zijn van zelfoverschatting, door geringe zelfreflectie, anderzijds spelen er ook vaak minderwaardigheidsgevoelens. Mensen met een LVB doen meer faalervaringen op, hebben daardoor lagere verwachtingen van succes, zijn geneigd eerder op te geven en nieuwe uitdagingen minder snel aan te gaan (De Beer, 2011). Ze blijven daardoor vaak afhankelijk van anderen en vertrouwen meer op die ander dan op zichzelf. Veel mensen

met een LVB zijn sterk gericht op sociale bevestiging. Er is vaak sprake van een behoefte om te plezieren en van de drang erbij te willen horen (Snell et al, 2009). Dit kan weer leiden tot risicovol of onaangepast gedrag, tot het overdrijven van het eigen kunnen en tot het afleggen van valse bekentenissen waarvan men denkt dat de ander die wil horen, vooral in stressvolle situaties. Mensen met een LVB zijn dan ook vaak geneigd hun eigen beperkingen te verhullen of te ontkennen (Snell et al, 2009). Daarnaast rapporteren mensen met een LVB meer stress en minder steun van leeftijdsgenoten. Uit onderzoek van Chaney (1996) blijkt dat er een relatie is tussen de ervaren stress en de mate waarin er sprake is van onaangepast gedrag. Vervolgens blijken mensen met een LVB ook minder effectieve copingstijlen te hanteren (Dykens, 2000). Enerzijds ervaren mensen met een LVB dat de benodigde competenties niet of onvoldoende aanwezig zijn om de problemen adequaat het hoofd te bieden. Zij voelen zich vaak machteloos. Anderzijds kan het zijn dat mensen met een LVB zich wél in staat achten om het probleem op te lossen, maar vaker kiezen voor een emotiegeoriënteerde strategie, zoals vermijding of afleiding, dan voor een probleemgeoriënteerde strategie. Mensen met een LVB ontbreekt het vaak aan de juiste vaardigheden voor een probleemgeoriënteerde strategie (Dykens, 2000).

Problemen als gevolg van de hierboven genoemde kenmerken doen zich vooral voor in nieuwe, complexe en ambigue situaties. Greenspan (2006, aangehaald in Snell & Luckasson, 2009) stelt dan ook dat de essentie van een verstandelijke beperking, gezien vanuit het standpunt van definiëren en diagnosticeren, niet zozeer zit in de relatieve afwezigheid van in het bijzonder routinevaardigheden. Veeleer is deze gelegen in de relatieve onkunde om te bepalen wanneer en hoe deze vaardigheden toe te passen, vooral wanneer er sprake is van onduidelijkheid of stress.

Mensen met een LVB lopen een groter risico op de ontwikkeling van psychopathologie en gedragsproblemen dan hun niet verstandelijk beperkte leeftijdsgenoten; veelal wordt gesproken over een kans die drie tot vier keer zo groot is (Wallander, Koot & Dekker, 2003). Longitudinaal onderzoek van Einfeld e.a. (2006) maakt tevens duidelijk dat de kans dat deze problemen spontaan verminderen niet groot is. Kinderen die op jonge leeftijd problemen hadden, hadden die veelal ook nog op volwassen leeftijd. Er is sprake van psychopathologie als de intensiteit en frequentie van bepaalde, met elkaar optredende gedrags- en emotionele problemen afwijkend zijn. Het dagelijks functioneren van de persoon wordt hierdoor aanzienlijk belemmerd (Emerson, 2003). De complexe hulpvragen van mensen met een LVB en gedragsproblemen spelen zich vaak af op het grensvlak van psychiatrie, justitie, verslavingszorg en gehandicaptenzorg en kunnen slechts moeizaam in ons bestaande zorgaanbod beantwoord worden (Embregts & Grimbeldu Bois, 2005). De groep die het niet redt zijn mensen met, naast het lagere IQ, ernstige problemen zoals verslaving en criminaliteit. Zij hebben vaak geen aangepast werk of dagbesteding en doen minder snel een beroep op hulp uit angst voor bemoeizucht. Deze groep veroorzaakt veel maatschappelijke overlast. Om te werken aan interventies is het van belang zicht te hebben op factoren die verantwoordelijk zijn voor dit verhoogde risico op psychopathologie. Naast biologische factoren, zijn er ook risicofactoren te onderscheiden die buiten het individu liggen. Wanneer er binnen een gezin veel problemen zijn, ouderlijke stress of disfunctioneren, of wanneer een jongere met LVB ingrijpende levensgebeurtenissen meemaakt, verhoogt dit eveneens de kans op psychopathologie (Emerson, 2003; Embregts, Grimbeldu Bois, & Graef, 2010). Onderzoek van Embregts, Didden, Huitink en Schreuder (2009) laat zien dat ook een negatieve attitude van begeleiders leidt tot verbale en fysieke agressie bij mensen met een LVB.

Hoewel mensen met een LVB bepaalde kenmerken die het gevolg zijn van deze beperking delen, betekent dit niet dat ze ook vergelijkbare behoeften hebben. Het zegt ook niets over het al dan niet aanwezig zijn van absolute of relatieve sterke kanten in het individu (Snell & Luckasson, 2009, p. 228). Het is dus nodig steeds te bezien wat welk individu aan ondersteuning nodig heeft.

1.3 Detentie

1.3.1 Gevolgen van vrijheidsbeneming

Om de problemen voor mensen met een LVB in detentie in een context te kunnen plaatsen, kunnen we kijken naar wat de bedoelde én onbedoelde effecten van detentie in de literatuur over gedetineerden in het algemeen zijn. Gevangenisstraf is de zwaarste straf die de rechter in Nederland kan opleggen. De gevangenisstraf dient een aantal doelen. De straf wordt opgelegd ter vergelding van het gepleegde delict (leedtoevoeging). Daarnaast wordt beoogd dat er van de straf een algemene preventieve werking uitgaat, namelijk dat het mensen afschrikt van het plegen van delicten. In het kader van de specifieke preventieve werking van detentie wordt door incapacitatie gedurende de detentie voorkomen dat de gedetineerde delicten kan plegen, terwijl resocialisatie moet voorkomen dat de gestrafte in de toekomst, na detentie, strafbare feiten pleegt. Het belang dat wordt gehecht aan de verschillende doelen is in sterke mate afhankelijk van de tijdgeest; met name aan het resocialisatiedoel is niet altijd evenveel belang gehecht (Molleman, 2011).

De missie van de Dienst Justitiële Instellingen (DJI) luidt evenwel als volgt:

[De Dienst Justitiële Inrichtingen levert een bijdrage aan de veiligheid van de samenleving door de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen en vrijheidsbenemende maatregelen en door de aan onze zorg toevertrouwde personen de kans te bieden een maatschappelijk aanvaardbaar bestaan op te bouwen \(www.dji.nl\).](http://www.dji.nl)

Hier zit een duidelijke verwijzing naar het resocialisatiedoel in. In de toelichting bij de missie wordt benadrukt dat maatwerk hierbij nodig is, en dat men met elke doelgroep op een andere manier aan de voorbereiding op terugkeer in de maatschappij werkt. Er wordt in deze missie ook verwezen naar de zorgtaak van DJI: de dienst is immers niet alleen verantwoordelijk voor het insluiten van mensen maar ook voor hun dagelijkse verzorging. Artikel 2 lid 4 van de Penitentiaire Beginselenwet stelt daarnaast dat:

[...\(p\)ersonen ten aanzien van wie de tenuitvoerlegging plaatsvindt van een vrijheidsstraf of vrijheidsbenemende maatregel \(...\) aan geen andere beperkingen onderworpen \(worden\) dan die welke voor het doel van de vrijheidsbeneming of in het belang van de handhaving van de orde of de veiligheid in de inrichting noodzakelijk zijn.](#)

Dit heet ook wel het beginsel van minimale beperkingen: de opsluiting zelf is de leedtoevoeging, en de detentieomstandigheden mogen geen onnodige leedtoevoegende elementen bevatten, behalve die elementen die noodzakelijk zijn om de orde en de veiligheid in de inrichting te bewaren en gedetineerden te beletten de inrichting te ontvluchten (RSJ, 2010; zie ook Kelk, 2003, p. 20-26). Een ander beginsel is het beginsel van veiligheid: het bij elkaar brengen van delinquenten levert het risico op van agressie en geweld. De instelling zal er dan ook alles aan moeten doen om de veiligheid van gedetineerden te beschermen. Dit beginsel houdt ook in dat er extra zorg is voor ingesloten van wie de fysieke of mentale veiligheid kwetsbaar is (RSJ, 2010).

Naast bedoelde gevolgen als preventie en resocialisatie zijn er ook onbedoelde effecten van detentie; het genoemde risico op agressie en geweld is er hier slechts één van. Studies over de gevolgen van gevangenschap gaan ver terug. Liebling & Maruna (2005) geven een overzicht van het debat over de effecten van gevangenschap over de laatste 50 jaar. Ze beginnen aan het begin van de tweede helft van de vorige eeuw, toen Goffman (1961) een belangrijk kritisch werk schreef over gevangenen en hun effecten. Rond dezelfde tijd schreef Sykes (1959) bijvoorbeeld in 'The Society of Captives' over de "pains of imprisonment":

De *ontzegging van vrijheid* behelst niet alleen het verlies van bewegingsvrijheid, maar ook, en

misschien wel meer, het daarmee samenhangende verlies van contact met familie en vrienden. Dit leidt tot emotionele deprivatie, eenzaamheid en verveling, maar ook tot versterking van het gevoel van uitsluiting en veroordeling door de maatschappij.

De *ontzegging van goederen en diensten* leidt niet alleen tot een acuut tekort in materiële omstandigheden, maar vooral ook tot een ontbreken van goederen en diensten waaraan men eigenwaarde kan ontlenuen.

De *ontzegging van (hetero-)seksuele contacten* leidt niet alleen tot fysieke frustratie, maar ook tot gevaar voor de seksuele identiteit; het ontbreken van vrouwen in de sociale context per se heeft ook gevolgen voor het zelfbeeld in het algemeen.

Het *verlies van autonomie* bestaat uit de verplichte gehoorzaamheid aan vaak als onzinnig ervaren en onbegrepen regels en opdrachten, waardoor de gedetineerde teruggebracht wordt tot de zwakke, hulpeloze en afhankelijke positie uit zijn kindertijd, met mogelijk grote gevolgen voor zijn zelfbeeld als een volwaardig lid van de volwassenengemeenschap.

Het *verlies van veiligheid* heeft te maken met het verblijf in een agressieve of onvoorspelbare omgeving, maar ook met de onzekerheid over de eigen reactie en (innerlijke) kracht om een 'test' te doorstaan en over de gevolgen in geval van falen.

Toch (1977/2006) borduurde hierop voort en beschreef in zijn klassieker 'Living in Prison' dat gedetineerden verschillende behoeften hebben, zoals veiligheid, activiteiten, privacy, structuur, support, emotionele feedback, sociale stimulans en vrijheid/autonomie. Maar aan welke van deze behoeften de individuele gedetineerde de meeste waarde hecht, en het gedrag waar dit toe leidt, hangt volgens Toch af van de persoon en zijn kwetsbaarheden. De mate waarin de gedetineerde vervolgens in staat is deze behoeften te vervullen bepaalt hoeveel stress hij of zij ervaart in detentie (Toch 1977/2006; zie ook Harvey 2007).

Ook het befaamde experiment van Zimbardo liet zien wat een enorme invloed een gevangenis-omgeving kan hebben op de gedragingen van niet alleen de gevangenebewaarder maar ook van de gevangene (Haney, Banks & Zimbardo, 1973). Deze en dergelijke studies benadrukten de negatieve effecten, bijvoorbeeld op het zelfbeeld en op het gevoel van eigenwaarde van de gedetineerde, en de gevolgen hiervan voor het psychische welzijn en het gedrag.

Begin jaren '70 van de vorige eeuw ontstond er kritiek op deze studies, en Liebling en Maruna beschrijven hoe de periode waarin de nadruk lag op de schade die het gevolg was van gevangenschap, werd gevolgd door een periode waarin diverse onderzoeken concludeerden dat de meeste gedetineerden na een initiële periode van verwarring en stress zich over het algemeen verbazingwekkend goed aanpasten aan gevangenschap, en dat ook na vrijlating de meeste gedetineerden doorgaans goed hun draai weer vonden. De periode van gevangenschap werd in die periode vooral gekenschetst als een periode van 'deep freeze': de effecten van gevangenschap waren in deze visie slechts tijdelijk en zodra de gedetineerde het normale leven weer opvatte en wat 'ontdooide' zou alles weer normaliseren (Zamble en Porporino 1988).

Een verklaring voor deze tegenstrijdige onderzoeksresultaten wordt door Liebling en Maruna gezocht in een gebrek aan oog van de onderzoekers voor individuele verschillen, afhankelijk van psychische kenmerken en individuele omstandigheden. Voor sommige gedetineerden is het veel gemakkelijker zich te handhaven dan voor andere. Voor hen die er niet in slagen hun plek te vinden in arbeid, activiteiten en sociale netwerken binnen de gevangenis levert gevangenschap veel meer stress op (zie bijvoorbeeld Liebling 1992, 1999). Daarnaast betogen zij dat de gebruikte maten en methodes om de effecten van gevangenschap vast te stellen vaak te beperkt zijn geweest (zie ook

Jamieson & Grounds, 2005). Recent onderzoek laat volgens hen dan ook zien dat gevangenschap wel degelijk grote invloed heeft op zowel de geestelijke als lichamelijke gezondheid van de gedetineerden, en daarnaast ook op hun families, terwijl de effecten op het gebied van de recidive in het beste geval nul zijn (zie ook Haney, 2005).

Het moge duidelijk zijn dat het verblijf in detentie ook een ingrijpende invloed kan hebben op het verdere leven van gedetineerden. Een verminderde eigenwaarde, veranderingen in de persoonlijkheid, en andere psychische problemen zullen ook na detentie hun doorwerking hebben. Ongewenste gevolgen van detentie liggen echter niet alleen op het terrein van het psychisch welzijn van de gedetineerden en de daaruit voortvloeiende problemen. Er zijn ook talrijke studies die wijzen op de mogelijke gevolgen van detentie op de lichamelijke gezondheid, bijvoorbeeld door opgelopen ziektes in detentie; op de sociaal-economische positie, bijvoorbeeld op de kansen op het krijgen van werk; op het welzijn van ouders/partners, niet alleen tijdens de detentieperiode in de vorm van spanningen, eenzaamheid en extra belasting, maar ook daarna, bijvoorbeeld door te idealistische verwachtingen over het samen zijn; en op het welzijn van kinderen, door de afwezigheid van de ouder tijdens de detentie en de daarmee samenhangende stress, door het stigma van een gedetineerde ouder, maar ook bijvoorbeeld door de wederzijdse aanpassingsproblemen daarna (Dirkzwager, Nieuwbeerta & Fiselier, 2009; Irwin & Owen, 2005). In veel studies wordt bovendien gerefereerd aan institutionalisering, waarbij de gedetineerde gedrag, dat binnen de gevangenis passend is, ook daarbuiten blijft vertonen (Irwin & Owen 2005). Stress heeft zijn invloed op de mogelijkheden tot resocialisatie: wanneer iemand niet constant bezig is met een gevecht om te overleven in een vreemde omgeving is het makkelijker om iemand iets te leren of te veranderen (Toch 1977/2006; Van Binsbergen 2003). En de eerder genoemde verzwakking van de bindingen met de maatschappij kan juist leiden tot een verhoogde kans op recidive (Laub & Samson 2003; Samson & Laub 1993).

Hoewel dit overzicht geenszins de pretentie heeft volledig te zijn, wordt wel duidelijk dat de gevolgen van gevangenschap vergaand kunnen zijn en een groot aantal aspecten van het leven kunnen betreffen. Daarbij wordt detentie niet door iedereen hetzelfde ervaren (zie bijv. Adams, 1992; Hochstetler et al. 2004). De lengte van de detentie speelt hierbij een rol, net als de locatie en omstandigheden. Maar ook specifieke kenmerken van de gedetineerde, zoals etniciteit, leeftijd, geslacht, psychiatrische problematiek, maar ook eerdere ervaringen, karakter, lichaamsbouw, en sociale vaardigheden, hebben een belangrijke invloed (Adams, 1992). De wetenschap dat vooral voor kwetsbare groepen de impact van gevangenschap groot is, geeft aanleiding om specifiek naar deze kwetsbare groepen te kijken. De groep gedetineerden met een verstandelijke beperking is er daar één van.

1.3.2 Bestaande kennis over gedetineerden met LVB

In wetenschappelijke publicaties wordt slechts beperkt aandacht geschonken aan de problemen van mensen met een LVB in detentie. Waar dat wel gebeurt, lijkt dit zich voornamelijk te richten op twee aspecten van deze problematiek: de gevolgen van een verstandelijke beperking voor de rechtsgang (in het bijzonder het getuigen en gebruik van rechten) en de gevolgen van een verstandelijke beperking voor diagnostiek en behandeling. De extra kwetsbaarheid van gedetineerden met een LVB in detentie in bijvoorbeeld de omgang met medegedetineerden wordt wel erkend (zie bijv. RSJ, 2008), maar niet verder onderzocht, terwijl ook andere problemen in de dagelijkse praktijk van het gevangenisleven nauwelijks verder uitgewerkt worden. Het recente Engelse rapport 'Prisoners' Voices', waarin verslag wordt gedaan van een onderzoek onder gedetineerden met een vermoede LVB, is één van de uitzonderingen hierop. Het onderzoek laat op indringende wijze zien dat gevangenen met LVB in Engeland tegen een breed spectrum aan problemen aanlopen in het rechtsbestel (Talbot, 2008). In het volgende wordt een korte toelichting bij de problematiek van de mensen met een verstandelijke beperking in detentie gegeven die er vooral op gericht is om aan te geven hoe omvangrijk en uiteenlopend de problemen kunnen zijn.

Eenmaal in de gevangenis hebben mensen met een LVB vaak problemen met het begrijpen van de hen verstrekte informatie, waardoor hun niet duidelijk is wat er gebeurt en wat er van hen verwacht wordt. Dit kan leiden tot ongewilde regelovertreding. Daarnaast werd door Talbot (2008) gevonden dat er onder de Engelse gedetineerden met een LVB veel onduidelijkheid was over de gevolgen van regelovertreding, wat onder andere leidde tot meer angstgevoelens.

Veel mensen met een LVB vinden het moeilijk om duidelijk te maken aan anderen wat ze willen zeggen. Ook begrijpen ze vaak niet wat er tegen hen gezegd wordt. Ook dit kwam duidelijk terug in de studie van Talbot (2008: 47 e.v.). Veel gedetineerden met een LVB hebben het nodig om iets een aantal keren, of in simpele bewoordingen uitgelegd te krijgen. Het feit dat veel relevante informatie, zoals bij de advocaat, psycholoog of arts, in verband met de privacy alleen met de gedetineerde gedeeld wordt, kan er toe leiden dat er niemand is die dit later op de cel nog eens met hem kan doorspreken.

Talbot (2008: 33, 46) vond dat wanneer gedetineerden bepaalde faciliteiten zelf moeten aanvragen, de verstandelijke beperking de toegang tot deze faciliteiten in de weg kan staan. Ook het indienen van een klacht over de behandeling kan hierdoor bemoeilijkt worden. Een gebrekkige leesvaardigheid en verminderd taalbegrip speelden verder een rol bij bijvoorbeeld het invullen van formulieren nodig voor het aanvragen van familiebezoek, vrijetijdsbesteding of doktersbezoek, en het doorgeven van dagelijkse zaken zoals de menukeuze en de wasserijlijst. Een gebrek aan lees-, schrijf-, en telefoonvaardigheden kan dan ook leiden tot een sterk verminderd contact met familie en vrienden. Ook werd door Talbot (2008: 41) gevonden dat de stap tot deelname aan deze faciliteiten soms te bedreigend was. Behandelprogramma's of trainingen kunnen bijvoorbeeld worden gemeden, omdat juist dit de plek is waar iemand met een LVB door de mand kan vallen: hier valt immers sneller op dat hij het niet begrijpt, niet kan lezen, niet mee kan komen of domme antwoorden geeft.

Het gebrek aan tijdsgevoel betekent dat relatief veel van de bevroegde Engelse gedetineerden met een LVB niet wisten wanneer hun straf er op zal zitten (Talbot, 2008: 29). Daarnaast bleek het voor deze groep, die deels ook niet overweg kan met een digitale klok, moeilijk zich aan afspraken te houden. Dit kan leiden tot onrust bij de gedetineerde, en tot praktische problemen bij gemiste afspraken (Talbot, 2008: 35 e.v.).

Mogelijk als gevolg van deze problemen werd bij het Engelse onderzoek gevonden dat gedetineerden met een LVB relatief veel tijd alleen op hun cel doorbrachten (Talbot, 2008: 41 e.v.). In de cel zijn er voor mensen met een LVB mogelijk minder activiteiten om zich mee bezig te houden, terwijl niets doen tot een verhoogde kans op depressieve gevoelens leidt. Daarnaast leidt de frustratie over het niet begrijpen wat er gebeurt en wat er van je verwacht wordt en het zich niet begrepen voelen in combinatie met de beperkte sociale vaardigheden, vaak tot gedragsproblemen, waaronder agressie. Een mogelijk gevolg hiervan is dat mensen met een LVB vaker maatregelen opgelegd krijgen en meer tijd in afzondering doorbrengen. In het Britse systeem leidt dit er onder andere toe dat zij langer in detentie moeten blijven, of in een restrictiever regime verblijven. (Glaser & Deane 1999)

Iets minder dan de helft van de gedetineerden met een LVB in het Engelse onderzoek gaf aan wel eens slachtoffer te zijn geweest van pesten, zowel door medegedetineerden als door de staf (Talbot, 2008:43 e.v.). Er werden in dit onderzoek geen cijfers gegeven over slachtofferschap onder gedetineerden zonder LVB, maar de kans op discriminatie van gedetineerden met een LVB is groot. Doordat veel mensen met een LVB goedgelovig zijn, niet graag toegeven dat ze dingen niet snappen en er graag bij willen horen, zijn ze kwetsbaar voor pesterijen maar lopen ze ook een verhoogd risico gebruikt te worden als loopjongen (zie ook Myers, 2004).

Lang niet alle instrumenten die worden gebruikt om de problematiek en de risico's van de delinquent in kaart te brengen zijn geschikt of gevalideerd voor mensen met een verstandelijke beperking (Van den Berg & De Vogel 2011). Als gevolg hiervan is het mogelijk dat problematiek niet onderkend of juist overschat wordt. Als aangeboden behandelprogramma's te hoog gegrepen zijn voor mensen met een LVB leidt dit vaak tot (verdere) teleurstelling. Programma's doen vaak te veel een beroep op cognitieve vaardigheden, en bieden te weinig ruimte voor herhaling en het inslijpen van vaardigheden. Als het geleerde echter niet dagelijks herhaald en geoefend wordt op de afdeling, zal een gedetineerde met een LVB de transfer van het geleerde naar het zelfstandig toepassen in de dagelijkse praktijk moeilijk kunnen maken. Er zijn maar weinig programma's die geschikt zijn voor gedetineerden met een LVB, en aangepaste programma's zoals de COVA+ (training cognitieve vaardigheden) blijken in de praktijk voor (een deel van) deze groep nog steeds te moeilijk (Kaal et al., 2009). Doordat gedetineerden met een LVB vaak niet meedoen aan behandelprogramma's, niet op komen dagen of geen actieve houding hebben tijdens de programma's wordt hen vaak verweten ongemotiveerd te zijn. Maar het (weer) niet kunnen voldoen aan de verwachtingen kan ook tot schade leiden bij de gedetineerde.

1.4 Conclusie

In dit hoofdstuk is allereerst ingezoomd op de kenmerken en kwetsbaarheden van mensen met een LVB. Een LVB, gedefinieerd als een beperking in zowel het intellectueel functioneren (IQ 50-85) als in het adaptieve gedrag, wordt vaak niet onderkend, terwijl deze wel gepaard kan gaan met een veelheid aan problemen. Beperkingen in het cognitieve domein uit zich bijvoorbeeld in moeite met plannen, met generaliseren en met oorzaak-gevolg relaties, in taal- en begripzwakte, en in het moeten inslijpen van nieuwe kennis. Beperkingen in het sociaal en emotioneel functioneren kunnen zich uit in een gebrekkig inlevingsvermogen, moeite met de sociale informatieverwerking, moeite met emotieregulatie, en naïviteit of goedgelovigheid. Op het gebied van de persoonlijkheidsontwikkeling kan er sprake zijn van een onrealistisch zelfbeeld, zelfoverschatting of juist minderwaardigheidsgevoelens, afhankelijkheid, onaangepast en probleemvermijndend gedrag, en de neiging de eigen beperkingen te verhullen.

Een niet (tijdige) onderkenning van beperkingen leidt er vaak toe dat cliënten met LVB worden overvraagd, wat kan leiden tot (faal) angst, depressie en een negatief zelfbeeld of juist agressief en grensoverschrijdend gedrag (Dôsen, 2008; Van Doorn & Verheij, 2006). De beperkingen kunnen ook tot sociale achterstanden leiden: mensen met een LVB zijn volgens internationaal onderzoek vaker werkloos, hebben beperktere financiële middelen en zijn vaker niet zelfstandig (Snell & Luckasson, 2009). Het is dan ook niet vreemd dat mensen met een LVB een groter risico lopen op de ontwikkeling van psychopathologie en gedragsproblemen in vergelijking met hun niet verstandelijk beperkte leeftijdsgenoten. Problemen doen zich vooral voor in nieuwe, complexe en ambigue situaties en ondersteuning vanuit de omgeving is dan nodig. In het geval van professionals vraagt dit specifieke kwaliteiten en vaardigheden teneinde zowel in medemenselijke relatie met de mens met LVB te staan als intentioneel te handelen om een beter perspectief voor deze mensen te realiseren (Embregts, 2011).

Ook in detentie behoeven mensen met LVB adequate ondersteuning vanwege genoemde kwetsbaarheden, juist om de kans op bedoelde gevolgen als preventie en resocialisatie te optimaliseren en de onbedoelde effecten van detentie, zoals het risico op agressie en geweld, tot een minimum te beperken. Uit de gevangenisliteratuur blijkt dat een aantal factoren een rol speelt in de hoeveelheid ervaren stress: het hebben van sociale bindingen, het vinden van plek in arbeid/activiteiten, het hebben van een voorspelbare omgeving, het in staat zijn tot het vervullen van de eigen behoeften. Dit doet vermoeden dat juist gedetineerden met een LVB kwetsbaar zijn. Immers: de literatuur over LVB laat zien dat deze mensen juist vaak problemen hebben op het gebied van relaties en werk, moeite hebben met communicatie en beperkte geletterdheid, wat kan leiden tot

minder contact met de buitenwereld en het moeizamer realiseren van mogelijkheden in detentie zelf. De detentieomgeving is slechts voorspelbaar zolang je de regels begrijpt; gebrekkige sociale informatieverwerking en mindere cognitieve vaardigheden kunnen er toe leiden dat de op het oog voorspelbare omgeving veel minder voorspelbaar is. De detentieomgeving is een omgeving waar regels belangrijk zijn en strakke tijdsplanning heerst, met weinig tijd voor uit te voeren taken. Dit kan zeer moeilijk zijn voor iemand die moeite heeft met het begrijpen van taal, met plannen en uitvoeren van taken of met klokkezen. Het verhullen van onkunde en onbegrip kan gemakkelijk leiden tot overvraging, met de daaruit voortvloeiende problemen. De beperkte zelfredzaamheid kan er bovendien toe leiden dat men er minder goed in slaagt de eigen behoeften te vervullen, waardoor er sprake is van meer stress.

Deze problemen zien we terug in buitenlands onderzoek naar detentiebeleving van gedetineerden met een LVB. Onderzoek wees uit dat Engelse gedetineerden met een LVB tegen een breed spectrum van problemen aanlopen. Zo hadden deze gedetineerden vaak moeite duidelijk te maken wat zij wilden, maar ook om te begrijpen wat anderen van hen wilden. Frustratie hierover leidde onder andere tot meer agressie en dus meer tijd in afzondering. Moeite met het begrijpen van informatie leidde ook tot ongewilde regelovertreding, terwijl de gevolgen hiervan niet op voorhand duidelijk waren. Gebrekkige lees- en schrijfvaardigheid leidde in dit onderzoek tot verminderde toegang tot faciliteiten en verminderd contact met vrienden en familie, en tot verveling. Faciliteiten werden ook minder benut doordat deelname als te bedreigend werd ervaren. Minder participatie leidde tot meer tijd op cel, waar de verveling versterkt ervaren werd. Een gebrekkig tijdsgevoel leidde tot onzekerheid over de strafduur, maar ook tot het niet nakomen van afspraken. En goedgelovigheid maakte deze gedetineerden kwetsbaar voor pesterijen en leidde tot gebruik als loopjongen.

De beschreven studies zijn echter allemaal afkomstig uit de Angelsaksische literatuur. Er zijn grote verschillen tussen de gevangenis in Engeland of Amerika en Nederland. Onderzoek van Dirkzwager en Kruttschnitt (2010) liet bijvoorbeeld zien dat er een verschil is in mate van hiërarchie en de afstand tussen de gedetineerde en de bewaarder in Nederland en in Engeland. We kunnen dus niet zonder meer stellen dat de bevindingen uit internationaal onderzoek ook in Nederland opgeld doen. Bovendien is veel van de gevangenisliteratuur niet heel erg recent, terwijl er een enorme verandering in het penitentiair klimaat is geweest in de afgelopen decennia. Bovengenoemde knelpunten voor gedetineerden met een LVB zijn dus niet meer dan *mogelijke* knelpunten. In dit onderzoek zal nader bekeken moeten worden in hoeverre deze zaken ook daadwerkelijk spelen voor de gedetineerden met een LVB in de Nederlandse detentiesituatie.

Hoofdstuk 2 Opzet van het onderzoek

2.1 Probleemstelling

In het vorige hoofdstuk is aannemelijk gemaakt dat de groep gedetineerden met een LVB mogelijk meer of andere problemen ervaart in detentie dan de groep gedetineerden zonder een dergelijke beperking. De probleemstelling in dit onderzoek luidt: wat zijn de detentie-ervaringen van gedetineerden met LVB, en in hoeverre verschillen deze van de ervaringen van gedetineerden zonder LVB? Hiertoe zijn zowel gedetineerden mét een LVB als gedetineerden zonder LVB bevraagd over hun ervaringen in detentie. De onderzoeksvragen waar dit onderzoek een antwoord op moet geven zijn dan ook:

- Wat is de aard van de problemen die mensen met een LVB ervaren in detentie?
- Waarin verschillen deze van de problemen van gedetineerden zonder LVB?
- Wat zijn, in het licht van deze problemen, de specifieke behoeften van gedetineerden met een LVB?

Het doel van dit onderzoek is te bezien of het zinvol is deze groep in detentie op te sporen met het oog op het verbeteren van hun specifieke situatie in detentie, en enige handreikingen te kunnen geven waar beleid zich op zou kunnen richten. Dit gaat vooraf aan de vaak gestelde vraag hoe groot het aantal personen met een LVB is in detentie. Het vaststellen van een LVB bij gedetineerden per se is immers niet altijd zinvol; er moeten wel mogelijkheden zijn er vervolgens iets mee te doen. Daarbij gaat het er om wat de reactie van de persoon op zijn omgeving is, en leidt een benadering die hier geen rekening mee houdt in het beste geval nergens toe (zie Toch 1977/2006, p. 360 e.v.). Toch erkent in deze context dat labeling soms juist tot meer problemen leidt. Tegelijkertijd geeft hij aan dat veel kwetsbare gedetineerden liever onderkend worden en de daarbij behorende bescherming krijgen, dan dat ze niet herkend worden maar toch voor hete vuren komen te staan (Toch 1977/2006, p. 266). Het bepalen waaruit deze bescherming moet bestaan is dan ook cruciaal. Het onderhavige onderzoek beoogt hiervoor enige handvatten te geven.

In dit hoofdstuk wordt uiteengezet hoe dit onderzoek is opgezet. Allereerst wordt beschreven hoe de respondenten aan het onderzoek zijn gerekruteerd en wat de kenmerken zijn van de resulterende onderzoekspopulatie. Vervolgens wordt beschreven hoe de inhoud van de interviews bepaald is, en hoe de interviews vervolgens zijn afgenomen. Ten slotte wordt beschreven hoe de aldus verkregen data zijn geanalyseerd, en welke aandacht is besteed aan validiteit en betrouwbaarheid.

2.2 Respondenten

2.2.1 Werving en selectie

Het onderzoek is uitgevoerd op drie locaties, namelijk de penitentiaire inrichting (PI) Krimpen aan de IJssel, PI De Geerhorst, en de PI Vught. De selectie van deze locaties heeft plaats gevonden op pragmatische gronden, waarbij gekeken is naar de onderzoeksbelasting voor de verschillende PI's en waarbij de PI's de vrije keuze hadden om deel te nemen. Wel is geprobeerd enige geografische spreiding te realiseren met name door ook één PI in de Randstad in het onderzoek te betrekken. Een nadere omschrijving van de drie betrokken PI's kan gevonden worden in tekstbox 1.

Tekstbox 1 Drie penitentiaire inrichtingen – een feitelijke omschrijving¹

PI Krimpen aan de IJssel heeft een totale capaciteit van 468 plaatsen, en heeft verschillende bestemmingen. De PI heeft zowel een Huis van Bewaring als een gevangenis. Verder is er een Extra Zorg Voorziening (EZV). Op één afdeling verblijven gedetineerden met een traject in het kader van Terugdringen Recidive (TR). Onderstaande tabel geeft een overzicht van de bestemmingen en de capaciteit.

Bestemming	Cellen	Plaatsen	% mpc-plaatsen*
Gev.	300	336	21%
HvB	90	102	24%
EZV	30	30	
Totaal	420	468	21%

*mpc = meerpersoonscel

PI Krimpen aan de IJssel is in 1995 gebouwd en in 1996 in gebruik genomen. De inrichting is normaal beveiligd en fungeert als Huis van Bewaring en gevangenis. Het complex bestaat uit twee gespiegelde bouwdelen. Elk van deze delen bestaat uit twee gekoppelde kruisgebouwen met twee verdiepingen. Later heeft aan beide gekoppelde kruisen uitbouw plaatsgevonden. Het voorgebouw huisvest kantoorruimten voor onder andere directie, de detentieondersteunende diensten zoals het bureau selectie- en detentiebegeleiding (BSD), de binnenkomstafdeling delinquenten (BAD), de bevolkingsadministratie (BVA), de medische dienst (MD) en de zorgfunctionarissen. Tussen de twee gespiegelde delen bevindt zich een verbindend H-vormig bouwdeel, waar de keuken, de werkzalen, bibliotheek en onderwijsvoorzieningen gevestigd zijn.

Locatie De Geerhorst en de locatie Overmaze vormen samen PI Limburg Zuid. De Geerhorst, waar het onderzoek heeft plaatsgevonden, is zowel een Huis van Bewaring als een gevangenis en heeft capaciteit voor 315 gedetineerden. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de bestemmingen en de capaciteit. Van het Huis van Bewaring wordt afdeling A volledig gebruikt voor arrestanten. Afdeling E is een bijzondere zorgafdeling (BZA) voor onder meer psychisch gestoorden en zedendelinquenten. Afdeling C van de gevangenis doet tevens dienst als inrichting voor stelselmatige daders (ISD; 24 plaatsen waarvan ten tijde van de inspectie 8 bezet waren door ISD'ers).

Bestemming	Cellen	Plaatsen	% mpc-plaatsen*
HvB regulier	158	180	14%
HvB BZA	17	17	-
Gev. (w.v. ISD)	106 (24)	126 (24)	19%
Totaal	281	323	15%

Locatie De Geerhorst is in 1989 in gebruik genomen. De Geerhorst bestaat uit een gedetineerdenvrij voorgebouw met daarachter een carré-vormig gebouw dat een kruisgebouw met de verblijfsafdelingen omsluit. De vier open ruimten tussen het kruis- en carrégebouw zijn ingevuld met twee sportplaatsen en twee luchtplaatsen.

¹ De informatie in deze tekstbox is volledig gebaseerd op de locatieomschrijvingen in de meest recente Inspectierapporten van de drie PI's (IS1 2008; 2011a; 2011b); deze zijn aan de PI's voorgelegd om de gegevens waar nodig te actualiseren.

De voorzijde van het carré-gebouw herbergt de BAD-afdeling, de afdelingen BVA, BSD en MMD, de medische dienst en de bezoeksalen. De achterzijde van het carré-gebouw herbergt de sportzalen, de bibliotheek, de geestelijke verzorging, onderwijs en de crea-afdeling. In de beide zijanten van het carrégebouw bevinden zich de arbeidszalen. In de armen van het kruisgebouw bevinden zich de verblijfsafdelingen en de afzonderingsafdeling.

PI Vught bestaat uit één locatie en heeft zowel een Huis van Bewaring, als een gevangenis en een Penitentiair Psychiatrisch Centrum (PPC). In totaal zijn er 15 verschillende regimes gehuisvest met een capaciteit van 750 plaatsen.

Op het terrein waar nu de PI Vught is gehuisvest heeft de Duitse bezetter in 1942 een concentratiekamp opgezet. Na de oorlog werd het kamp achtereenvolgens gebruikt voor de internering van politieke gevangenen, als inrichting voor langgestrafte jeugdigen, als inrichting voor kortgestrafte jeugdigen. In de laatste twee decennia van de vorige eeuw verzeen steeds meer penitentiaire eenheden op het terrein en veranderde ook de bestemming van de inrichting tot die van penitentiaire inrichting voor volwassen gedetineerden. De PI Vught heeft zich daarbij gespecialiseerd in de opvang van gedetineerden die elders niet of moeilijk te handhaven zijn, die zeer vlucht- of maatschappijgevaarlijk zijn, of die bijzondere zorg behoeven. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de verschillende penitentiaire regimes en van de units waar deze zijn ondergebracht.

Bestemming	Afdeling	Cellen	Duo-plaatsen	Mpc-plaatsen in %
HvB regulier	7	108	120	11%
HvB EZV	7	12	12	0%
Gevangenis regulier	6,7	108	118	9%
Gevangenis BGG	6	36	36	0%
DBI	5	18	18	0%
TA	1,5	18	18	0%
LAA	1	27	27	0%
LABG	1	25	25	0%
ISD	ISD	46	46	0%
PPC	3,4,6	204	204	0%
Totaal		602	624	

Exclusief tbs-plaatsen, reservecapaciteit en buiten gebruik gestelde plaatsen

Op het complexterrein bevinden zich behalve de nieuw opgetrokken verblijfsgebouwen aparte gebouwen voor administratieve en ondersteunende diensten. Ook is er een omvangrijk arbeidsbedrijf met verschillende werkplaatsen. Al deze gebouwen zijn in de afgelopen drie decennia gebouwd. Alleen unit 1 dateert nog uit de oorlogstijd. Het complexterrein is omringd door een penitentiair hekwerk en een ringmuur. Unit 5, die thans in gebruik is als extra beveiligde inrichting en als terroristenafdeling heeft een extra ringmuur. Dat geldt ook voor unit 1. Deze units zijn als het ware penitentiaire inrichtingen binnen een penitentiaire inrichting.

Omdat over de aanwezigheid van een LVB niet op voorhand gegevens beschikbaar waren, is er in dit onderzoek voor gekozen om penitentiair inrichtingswerkers (piw'ers) te vragen respondenten aan te dragen met een vermoede LVB. Allereerst zijn, via de contactpersonen van de betrokken PI's, de piw'ers hiertoe met een e-mail benaderd over het onderzoek. In deze email werd informatie gegeven over het doel van het onderzoek en de procedures die hierin gevolgd werden. Als bijlage was een stroomdiagram meegestuurd om dit proces meer inzichtelijk te maken. Voor het signaleren van gedetineerden met een LVB was de brochure 'Hoe herken ik mensen met een lichte verstandelijke beperking' van De Borg bijgesloten. Deze brochure is specifiek gericht op justitie en politie en geeft enkele concrete handreikingen die mensen in het justitiële werkveld kunnen helpen in het onderkennen van een LVB. Tevens was er een brief voor potentiële respondenten meegestuurd met informatie over het onderzoek, die mentoren aan deze personen konden voorlezen en overhandigen. Voor het vaststellen of de gedetineerde voldeed aan de criteria voor het onderzoek was een document met selectiecriteria bijgevoegd (tekstbox 2).

Tekstbox 2 Selectiecriteria respondenten met een LVB

1. Bij de respondent is vermoedelijk sprake van een LVB of van functioneren op zwakbegaafd nivo (met een IQ tussen de 50 en 85) op grond van de volgende kenmerken:
  - problematische schoolloopbaan (doublures, Speciaal (Basis)Onderwijs gevolgd hebben, niet afgemaakt vervolgonderwijs)
  - moeite met rekenen, schrijven en lezen
  - beperkt taalbegrip (verkeerd gebruik van uitdrukkingen, niet begrijpen van grapjes)
  - beperkt sociaal netwerk en moeite met aangaan van contacten
  - beperkte zelfredzaamheid, zoals zorg voor zichzelf (hygiëne) en directe omgeving (kennis van regels en afspraken en ernaar kunnen handelen, verbale en numerieke kennis zoals lijsten lezen en invullen, klokkijken).
2. De respondenten verblijven in een reguliere afdeling van ofwel een Huis van Bewaring of een Gevangenis.
3. Bij de respondent is geen sprake (voor zover bekend) van ernstige psychiatrische problematiek die belemmerend kan zijn voor de afname van het interview en de Groninger Intelligentie Test (GIT2).
4. De respondent beheerst de Nederlandse taal in die mate dat hij zich tijdens het interview verstaanbaar kan maken en de mate van beheersing geen belemmering is

Bij het vaststellen van deze criteria is er expliciet voor gekozen het onderzoek te beperken tot mensen in de reguliere detentie, zowel in het Huis van Bewaring (HvB) als in de gevangenis. De reden hiervoor is dat gedetineerden op bijzondere afdelingen vaak al een meer aan hun persoonlijke problematiek aangepast regime ondergaan. Aangezien de veronderstelling is dat mensen met een verstandelijke beperking in detentie dikwijls niet als zodanig onderkend worden (zie hoofdstuk 1), waardoor de ervaren problemen niet (tijdig) onderkend worden en zij verstoken blijven van hulp, had een onderzoek onder gedetineerden in het reguliere regime de eerste prioriteit. Wel is er uiteindelijk voor gekozen om ook gedetineerden met een Maatregel Inrichting Stelselmatige Daders (ISD) mee te nemen in het onderzoek voor zover die in het reguliere regime zaten. De veelpleger die is veroordeeld tot de ISD-maatregel wordt geplaatst in een speciaal daarvoor aangewezen penitentiare inrichting. Vaak heeft de veelpleger een verslaving of een ander psychisch probleem. Tijdens de ISD-maatregel is er daarom ruimte voor speciale zorg (<http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/recidive/veelplegers/isd-maatregel>). In PI Krimpen aan de IJssel en PI De Geerhorst zaten de ISD'ers niet op een aparte afdeling. Daarnaast waren er op voorhand vanuit het veld sterke vermoedens dat er veel gedetineerden met een LVB in deze groep zitten.

Bij de afweging welke gedetineerden gevraagd worden, is ook meegewogen hoe lang de persoon al in detentie is om zo ook een juiste afspiegeling te krijgen van de problemen die er spelen. Uit onderzoek van Lenaers (2001) blijkt namelijk dat normaal begaafde gedetineerden tijdens hun verblijf in verschillende fases verschillende behoeften ervaren. Zo vond hij dat er vlak na plaatsing in een gevangenis veel behoefte was aan informatie over het gevangenisleven zelf zoals afspraken en regels over bezoektijden en dergelijke. Zijn personen al enige tijd in detentie dan neemt de behoefte aan ontspanning en scholing toe en als vrijlating nadert is er een toename in behoefte aan begeleiding bij de overgang naar het leven na detentie.

Naast een aankondiging van het onderzoek per mail, zijn de medewerkers van de betrokken PI's ook op verschillende momenten mondeling geïnformeerd over het onderzoek, waarbij ze in de gelegenheid werden gesteld vragen te stellen aan de betrokken onderzoekers.

Ondanks veelvuldig contact met contactpersonen in de drie PI's bleek het werven van respondenten moeizaam op gang te komen. Contactpersonen gaven aan dat piw'ers enige drempels ervoeren bij het signaleren van gedetineerden met een LVB ("Wat als ik het niet goed heb?") en het benaderen van gedetineerden ("Wat als hij nou niet wil?"). Extra gesprekken leidden uiteindelijk tot toegenomen aansturing door afdelingshoofden, met name door het uitnodigen/aansporen van piw'ers tot het noemen van namen en het benaderen van gedetineerden.

Op het moment dat een lid van de staf dacht dat een gedetineerde in aanmerking kwam voor het onderzoek op grond van een vermoede LVB werd door diens mentor gecheckt of deze gedetineerde bereid was om deel te nemen aan het onderzoek. Door de mentor werden de gedetineerden verder ingelicht over het onderzoek door middel van een brief die de mentor en de gedetineerde samen doornamen. Als de gedetineerde geïnteresseerd was in deelname werd zijn naam doorgegeven aan de onderzoekers, die keken of de betreffende gedetineerde geschikt was voor deelname met het oog op de beoogde spreiding op het gebied van regime, verblijfsduur, leeftijd en dergelijke.

In eerste instantie zijn op deze wijze gedetineerden benaderd waarbij er een vermoeden was van een LVB. Indien het beoogde aantal respondenten met LVB per PI was bereikt werd gekeken welke gedetineerden zonder LVB op een aantal kenmerken - zoals leeftijd, verblijf in HvB of gevangenis, tijd in detentie en etnische achtergrond - matchten met de reeds ondervraagde respondenten met LVB, zodat er een controlegroep ontstond. Van enkele respondenten die waren aangemeld als gedetineerden zonder LVB bleek bij nader onderzoek dat zij waarschijnlijk toch een verstandelijke beperking hadden (zie hieronder) en dus bij de analyses in de LVB-groep terecht kwamen. Hierdoor, en door het soms beperkte aantal potentiële deelnemers dat door de piw'ers bereid gevonden werd deel te nemen, kon geen perfecte match gemaakt worden. De beschrijving van de resulterende deelnemersgroepen is te vinden in de volgende paragraaf.

Omdat de aanwezigheid van een LVB niet bekend was, en de betrokken staf doorgaans niet getraind was in het onderkennen van een LVB, was het nodig om de vermoedens van LVB op enigerlei wijze te toetsen. In eerder onderzoek van Kaal (2010) is betoogd dat het vaststellen van een LVB in detentie binnen een onderzoekscontext buitengewoon complex is. Een afname van een volledige testbatterij zoals de WAIS III voor het vaststellen van een intelligentiequotiënt (IQ) is bijzonder arbeidsintensief en vraagt tevens een forse inspanning van, met name, de respondenten met een LVB. De gangbare tests die gebruikt worden voor het vaststellen van het sociaal adaptatievermogen zijn moeilijk in te zetten voor gebruik in reguliere detentie (zie Kaal, 2010) en daarom is ervoor gekozen deze niet te gebruiken in dit onderzoek. Om toch te bepalen of er sprake was van een LVB bij de respondenten heeft er een screening op intelligentie plaatsgevonden door middel van de verkorte GIT2 (zie ook par. 2.3.2). Deze test wordt als screeningsinstrument geadviseerd door de Taskforce LVB van het EFP (Taskforce LVB, in voorbereiding).

De afname van de verkorte GIT2 vond bij voorkeur niet direct aansluitend op, maar wel op dezelfde dag als het interview plaats. Dit kon om praktische redenen niet altijd worden gerealiseerd. In de categorisering in onderzoeksgroep versus controlegroep was de score op de verkorte GIT2 leidend. Bij dit onderzoek is dus, daar waar gesproken wordt over een gedetineerde met LVB, sprake van een LVB als er op de verkorte GIT2 een IQ lager dan 85 werd gescoord. Van gedetineerden zonder LVB wordt gesproken bij een IQ score van 85 of hoger. In enkele gevallen leverde dit een aanpassing van de oorspronkelijke categorisering op: twee van de 42 participanten met een vermoede LVB bleken toch een score hoger dan 85 op de verkorte GIT2 te hebben, en tien van de 32 participanten waarbij men geen LVB vermoedde, bleken een score lager dan 85 te hebben. Mede hierdoor is het aantal gedetineerden met en zonder LVB uiteindelijk meer ongelijk dan beoogd. De IQ scores in de groep gedetineerden met een LVB bevinden zich in de range van 52 tot 85 en de IQ scores van de groep gedetineerden zonder een LVB van 85 tot en met 116. Het is belangrijk hier nog eens te benadrukken dat het hier geen representatieve steekproef uit de gevangenispopulatie betreft.

In de periode mei tot en met juli 2011 zijn uiteindelijk 74 gedetineerden geïnterviewd. De uiteindelijke verdeling van gedetineerden over de twee onderzoeksgroepen binnen de drie PI's is zoals weergegeven in tabel 1. De groep mensen die werden aangemeld als gedetineerden zonder LVB, maar op de verkorte GIT2 lager dan 85 scoorden, wordt daar waar in dit rapport onderscheid wordt gemaakt met de overige LVB-gedetineerden, aangeduid als niet-onderkend LVB. Een nadere omschrijving van de kenmerken van de respondenten wordt gegeven in de volgende paragraaf.

Tabel 1 Gerealiseerde interviews per instelling onderverdeeld per regime en per groep.

		Populatie	Steekproef			Totaal
			LVB, onderkend	LVB, niet onderkend	Niet LVB	
PI Krimpen a/d IJssel	HvB	102	9	3	3	15
	Gevangenis	366	3	4	3	10
	Totaal	468	12	7	6	25
De Geerhorst	HvB	180	9	0	6	15
	Gevangenis	126	5	0	3	8
	Totaal	306	14	0	9	23
PI Vught	HvB	108	10	3	5	18
	Gevangenis	108	4	0	4	8
	Totaal	216	14	3	9	26
Totaal	HvB	390	28	6	14	48
	Gevangenis	600	12	4	10	26
	Totaal	990	40	10	24	74

2.2.2 Kenmerken

Geprobeerd is om de respondentgroepen zoveel mogelijk te matchen op een aantal kenmerken: verblijfplaats (HvB/gevangenis), leeftijd, tijd in detentie en etnische achtergrond. Door omstandigheden bleek deze match niet altijd mogelijk. Het is dan ook belangrijk te kijken in hoeverre de respondenten in de twee groepen overeenkomen op een aantal kenmerken. In tabel 2 tot en met 5 zijn verschillende kenmerken van de twee groepen weergegeven. Een belangrijkste eerste conclusie is dat de groepen op geen van de kenmerken anders dan de score op de verkorte GIT2 (het selectiecriteria voor de indeling in groepen) significant verschillen (chi-kwadraat,

$p < .05$). Respectievelijk 34%, 31% en 35% respondenten kwamen uit PI Krimpen, PI De Geerhorst en PI Vught waarbij in het totaal 65% afkomstig was uit het HvB en 35% uit de reguliere gevangenis. Gemiddeld hadden respondenten al 394 dagen doorgebracht in detentie; bij diegene van wie de uiteindelijke einddatum al bekend was moesten er nog 578 dagen uitgezeten worden. De gemiddelde leeftijd bedroeg 35 jaar. 96% van de totale populatie had de Nederlandse nationaliteit, 74% was ongehuwd en 14 % was verslaafd aan alcohol en/of drugs.

Tabel 2 Detentiekenmerken van participanten (1): PI, locatie, eerste detentie en categorie

		LVB		Niet LVB		Totaal	
		N	%	N	%	N	%
PI	Krimpen	19	38	6	25	25	34
	De Geerhorst	14	28	9	38	23	31
	Vught	17	34	9	38	26	35
Locatie	HvB	34	68	14	58	48	65
	Gevangenis	16	32	10	42	26	35
Eerste detentie	Ja	2	4	4	17	6	8
	Nee	48	96	20	83	68	92
Categorie	Arrestant	5	10	3	13	8	11
	Verwacht kort verblijf	14	28	4	17	18	24
	Verwacht lang verblijf	11	22	8	33	18	24
	Afgestraft	13	26	7	29	20	27
	ISD/veelpleger	5	10	2	8	7	9
	Wet Mulder	2	4	0	0	2	3

Tabel 3 Detentiekenmerken van participanten (2): Tijd reeds doorgebracht in huidige detentie op moment van interview, tijd nog door te brengen in detentie vanaf interview en totale lengte huidige detentie (in dagen).

Tijd in detentie		LVB	Niet LVB	Totaal
- reeds doorgebracht	Gemiddelde	358	468	394
	Std.Deviatie	517	671	569
	Mediaan	175	191	175
	N	50	24	74
- nog te gaan*	Gemiddelde	526	687	578
	Std.Deviatie	945	591	841
	Mediaan	171	508	271
	N	23	11	34
- totaal*	Gemiddelde	1088	1520	1228
	Std.Deviatie	1456	1169	1367
	Mediaan	360	1215	731
	N	23	11	34

* Deze variabelen zijn gebaseerd op de in de TULP-kaarten genoemde eindtijd van de detentie. Hierbij zijn alleen gedetineerden met de titels 'gevangenisstraf', 't.u.l. voorwaardelijke gevangenisstraf', 'vervangende hechtenis/taakstraf', en 'SOV/ISD' meegenomen. Van de overige gedetineerden was de definitieve einddatum nog niet bekend.

Tabel 4 Persoonskenmerken van participanten (1): verkorte GIT-2 score en leeftijd

Tijd in detentie		LVB	Niet LVB	Totaal
Verkorte GIT2	Gemiddelde	67	94	75
	Std.Deviatie	9	9	18
	Mediaan	68	91	76
	N	50	24	74
Leeftijd	Gemiddelde	34	36	35
	Std.Deviatie	10	10	10
	Mediaan	36	36	35
	N	50	24	73

Tabel 5 Persoonskenmerken van participanten (2): geboorteland, nationaliteit, burgerlijke staat en verslaving

		LVB		Niet LVB		Totaal	
		N	%	N	%	N	%
Geboorteland	Nederland	38	76	21	88	59	80
	Nederlandse Antillen	7	14	2	8	9	12
	Westers	1	2	1	4	2	3
	Niet-westers	4	8	0	0	4	5
Nationaliteit	Nederlands	47	94	24	100	71	96
	Niet Nederl./onbekend	3	6	0	0	3	4
Burgerlijke staat	Gehuwd/gereg. Partner	3	6	3	13	6	8
	Gescheiden	1	2	1	4	2	3
	Ongehuwd	39	78	16	67	55	74
	Onbekend	7	14	4	17	11	15
Verslaving	Alcohol	2	4	1	4	3	4
	Drugs	4	8	3	13	7	10
	Niet verslaafd	29	58	14	58	43	58
	Onbekend	15	30	6	25	21	28

2.3 Instrument en uitvoering

2.3.1 Het ontwikkelen van de interviewgide

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van semi-gestructureerde interviews. Voor deze interviews is een interviewgide ontwikkeld. Deze interviewgide is deels gebaseerd op de literatuur zoals beschreven in hoofdstuk 1. Omdat de literatuur over dit onderwerp, met name waar het specifiek de LVB betreft, zeer beperkt is, en daarnaast grotendeels internationaal georiënteerd, is er voor gekozen om niet alleen op de literatuur af te gaan, maar ook het werkveld te bevragen over de verwacht relevante thema's. Hiervoor is gebruik gemaakt van een focusgroepbijeenkomst per PI. Doel van deze bijeenkomsten was de problematiek exploratief te onderzoeken en te achterhalen waar, volgens de hulpverleners, knelpunten in dienst –en hulpverlening liggen voor gedetineerden met een LVB. In de focusgroep discussies is dan ook aan medewerkers gevraagd in welke situaties tijdens detentie gedetineerden met een LVB, volgens hen, tegen problemen aanlopen.

Vanwege de gezamenlijke discussie, en de verdieping van de ervaringen die dat tot gevolg heeft, is het gebruik van focusgroepen een zeer geschikt middel om de aard van de problemen die gedetineerden met een LVB volgens de hulpverleners ervaren zo volledig mogelijk in kaart te brengen (Moonen, 2004). Door interactie tussen de leden van de focusgroep worden de besproken onderwerpen dieper uitgewerkt dan bij een standaard interview (Morgan, 1996). Uit onderzoek blijkt dat een focusgroep van 6 tot 12 personen de voorkeur heeft (Morgan, 1996). Bij de samenstelling van de focusgroep werd de keuze van de deelnemers allereerst bepaald door voldoende variatie in kennis en ervaring van de hulpverleners over de verschillende periodes tijdens een verblijf in zowel HvB en Gevangenis. Daarnaast is het ook van belang een zekere homogeniteit na te streven om ervaringen uit te kunnen wisselen en deze te verdiepen. Zo is het belangrijk dat alle hulpverleners die plaatsnemen in de focusgroep voldoende contactmomenten hebben met gedetineerden om zicht te hebben op de problemen die kunnen spelen. In totaal zijn 26 hulpverleners, 8 à 9 per PI, bereid gevonden om plaats te nemen in een focusgroep om informatie te verzamelen over mogelijke situaties die problematisch kunnen zijn voor gedetineerden met een LVB. Er werd een gevarieerde samenstelling van de focusgroep nagestreefd om zo een breed spectrum aan mogelijke problematiek in kaart te kunnen brengen. Zo waren er in elke bijeenkomst minimaal twee piw'ers, een afdelingshoofd, een psycholoog, een verpleegkundige, een medewerker maatschappelijke dienstverlening (MMD), een onderwijzer en een medewerker arbeid aanwezig.

Ook bij het gebruik van focusgroepen is het goed te streven naar saturatie van gegevensverzameling (Boeije, 2006). Dit houdt in dat er een punt bereikt wordt waarop nieuw aangereikte data geen nieuwe informatie over de relevante onderwerpen opleveren. Of er sprake is van voldoende theoretische saturatie bij de focusgroepen is vastgesteld door deelnemers van de focusgroep na ongeveer 45 minuten te vragen of er nog onderwerpen niet besproken zijn. Als dit het geval was werden aanvullingen ingebracht in de discussie. De discussie werd afgerond als er geen nieuwe onderwerpen meer werden genoemd. De focusgroepbijeenkomsten duurden een tot anderhalf uur en werden vastgelegd op voicerecorders zodat de gegevens letterlijk uitgewerkt kunnen worden voor analyse (transcriptie). De transcripten zijn vervolgens gecodeerd en geanalyseerd met behulp van Atlas-ti (kwalitatief analyse-programma). De focusgroeptranscripten zijn gecodeerd op 'problematische situaties'. Daarbij is geprobeerd zoveel mogelijk relaties te leggen met literatuur over LVB. Een overzicht van categorieën en de daaronder vallende codes zijn beschreven in tekstbox 3.

I. Contact

- 1.) Situaties hulp vragen/ krijgen van medege-detineerden
- 2.) Situaties contact netwerk (tijdens bezoek)
- 3.) Situaties misbruik door medege-detineerden
- 4.) Situaties in contact met medege-detineerden
- 5.) Situaties in contact met personeel

II. Zelfstandig functioneren

a.) Zelfstandig functioneren buiten de PI

- 6.) Situaties met contact externe instelling en gedetineerde
- 7.) Situaties blijvend afhankelijk van hulp om terugval te voorkomen
- 8.) Situaties met huisvesting
- 9.) Situaties in kaart brengen problemen

b.) Zelfstandig functioneren binnen de PI

- 10.) Situaties proactief reageren rondom bezoekregeling
- 11.) Situaties begrijpen en toepassen huisregels
- 12.) Situaties met onderhouden cel
- 13.) Situaties voor zichzelf zorgen
- 14.) Situaties met zelfstandig uitvoeren van 'complexe' handelingen
- 15.) Situaties met briefjes invullen
- 16.) Situaties rondom arbeid

III. Structuur en inzicht

a.) Structuur

- 17.) Situaties belemmerende en bevorderende factoren dagstructuur

b.) Inzicht

- 18.) Situaties stellen vraag bij juiste dienst
- 19.) Situatie irreële en/ of onvoldoende opleidingswensen
- 20.) Situaties onthouden, begrijpen en uitvoeren van instructie
- 21.) Situaties met begrijpen vragen
- 22.) Situaties met verwoorden behoeften en hulpvraag tegenover personeel
- 23.) Situaties nadenken over de toekomst

IV. Rapport krijgen

- 24.) Situatie rapport krijgen

Zowel de categorieën als aanvullende onderwerpen uit de literatuur zijn gebruikt als input voor het samenstellen van een concept interviewgide. Om de volgorde en lengte van deze conceptversie te testen is een interview gesimuleerd met een onderzoeksmedewerker. Op grond hiervan zijn er een aantal (praktische) bijstellingen gedaan, bijvoorbeeld in de volgorde van de vragen. Vervolgens zijn er naar aanleiding van de eerste twee interviews, afgenomen bij gedetineerden met een LVB, nogmaals bijstellingen gedaan. Zo zijn een aantal vragen meer open geformuleerd, en is er iets nadrukkelijker ingestoken op de beleving van de gedetineerde. Uit de eerste twee interviews bleek namelijk dat het bevragen van situaties die de gedetineerde direct confronteerde met zijn eigen beperkingen, sociaal wenselijke antwoorden uitlokte. Voorafgaand aan het interview werd de gedetineerde uitleg gegeven over het doel van het onderzoek, de onderdelen van het onderzoek, de reden voor opname van het gesprek en de vertrouwelijkheid. Het interview begon met de vraag of de gedetineerde een gemiddelde dag in detentie zou willen schetsen. Vervolgens werd de gedetineerde uitgenodigd om zelf een situatie te noemen die als moeilijk of vervelend werd ervaren. De geschetste dagindeling en/of de probleemsituatie die de gedetineerde zelf genoemd had gaven doorgaans goede aanknopingspunten om het interview te vervolgen waarbij de interviewgide gebruikt werd om de grote lijn van het interview vast te houden en tussentijds te controleren of bepaalde probleemsituaties al aan bod waren geweest. Ter afsluiting werd aan de gedetineerde gevraagd of hij nog aanvullingen had op het interview, of er nog vragen waren en hoe de gedetineerde het interview had ervaren. De definitieve interviewgide is opgenomen in bijlage 1.

2.3.2 Verkorte Groninger Intelligentie Test (GIT2)

De GIT2 (Luteijn & Bartels, 2004) is bedoeld voor volwassenen van 16 tot en met 90 jaar en is een pen en papiertaak die individueel wordt afgenomen. De GIT2 bestaat uit 10 subtests en heeft een totale afnameduur van 90 minuten. Luteijn en Bartels (2004) stellen op basis van eigen onderzoek voor om ten behoeve van een IQ screening gebruik te maken van zes subtests, te weten: Woordenlijst (Verbaal begrip), Legkaarten (Ruimtelijk inzicht), Figuurontdekken (Waarnemingintelligentie), Cijferen (Rekenvaardigheid), Matrijzen (logisch redeneren met verbaal materiaal) en Woordopnoemen (Associatiesnelheid/Verbale vloeiendheid). Zij vonden een correlatie tussen de verkorte GIT2 IQ en het totale GIT2 IQ van $r = .94$ en daarmee kan op basis van deze verkorte versie het IQ redelijk goed vastgesteld worden. De totale afnametijd van de zes subtests bedraagt ongeveer 35 minuten. De Taskforce LVB (EFP, in voorbereiding) geeft aan dat de verkorte GIT2 voldoet als screeningsinstrument maar dat voor nadere diagnostiek een volledige testbatterij de voorkeur heeft. De GIT2 scores worden daarom in dit onderzoek alleen gebruikt om de respondenten in de LVB groep of niet-LVB groep te plaatsen. De afname van de verkorte GIT2 tijdens het onderzoek verliep zonder problemen, er is éénmalig op verzoek van de respondent tussentijds gestopt met de afname. Op een later moment, maar wel op dezelfde dag is de test alsnog afgerond.

2.3.3 Interview setting

Alle interviews en de verkorte GIT's werden afgenomen in een aparte ruimte buiten gehoorsafstand van personeel. Dit laatste om gedetineerden de ruimte te geven vrijuit te kunnen spreken. Ten behoeve van de veiligheid van de onderzoeksmedewerkers was een alarmknop in de ruimte aanwezig of maakten onderzoeksmedewerkers gebruik van een pieper. Het interview vond plaats tussen een onderzoeksmedewerker en de gedetineerde, en duurde gemiddeld een uur. De gedetineerde werd voorafgaande aan het daadwerkelijke interview voorgelicht over de inhoud en het doel van het interview. Daarnaast werd de vertrouwelijkheid van het gesprek en de anonimiteit van de verkregen gegevens toegelicht. Tot slot werd de gedetineerde om toestemming voor opname van het gesprek gevraagd. De afname van het interview en de opname van het gesprek verliepen zonder problemen.

2.3.4 Procedurele- en interbeoordelaarsbetrouwbaarheid

Om vast te stellen of de thema's tijdens de interviews ook daadwerkelijk aan bod kwamen is tussentijds de procedurele betrouwbaarheid gemeten. Hiervoor hebben beide interviewers drie interviews van de ander beoordeeld aan de hand van de interviewgide. Deze procedure is nogmaals herhaald nadat alle data zijn verzameld. Het aldus verkregen totaal van 12 interviews (15%) geeft een goede indruk van de procedurele betrouwbaarheid.

Een analyse op grond van de eerste zes interviews liet zien dat niet alle 24 probleemsituaties bij ieder interview besproken werden; bij de zes interviews tezamen was de dekking echter voldoende. De situaties 'belemmerende en bevorderende factoren dagstructuur', 'begrijpen vragen', en 'irreële en/of onvoldoende opleidingswensen' kwamen verhoudingsgewijs maar een of twee keer aan bod. Bij de resterende interviews is met deze uitkomsten rekening gehouden door naar deze situaties nadrukkelijker te vragen. Een tweede analyse volgens dezelfde procedure liet zien dat de situaties 'begrijpen vragen' en 'in kaart brengen problemen' twee keer aan bod kwamen en alle overige probleemsituaties minstens drie keer. Gemiddeld kwamen in de 12 interviews 20 van de 24 probleemsituaties per interview aan bod.

Soms bleek het niet haalbaar om alle onderwerpen aan bod te laten komen. Deze onderwerpen werden niet vergeten, maar werden niet aangesneden omdat de respondent hier niet (meer) toe in staat was. Het betrof in totaal zes van de 74 respondenten waarbij een associatieve verteltrant, aanvankelijk wantrouwen naar de interviewer, het moeizaam onder woorden kunnen brengen van gedachten en gevoelens en het moeizaam switchen van onderwerp redenen waren om het aantal onderwerpen tijdens het interview te beperken. Tijdens een dergelijk interview is besloten die onderwerpen te bespreken die dicht bij de belangstelling en beleving van de gedetineerde bleven. Dit betrof onderwerpen zoals de voorgeschiedenis, de dagindeling, en het re-integratie proces. Nadat alle interviews met de definitieve codelijst waren gecodeerd, heeft een onderzoeker die niet direct betrokken was bij het onderzoek ad random 15 van de 74 (20%) interviews opnieuw gecodeerd om het percentage overeenstemming te bepalen aan de hand van de definitieve codelijst. De aldus gevonden interbeoordelaarsbetrouwbaarheid was 84,71%.

2.4 Data-analyse

De interviews zijn opgenomen en letterlijk getranscribeerd. De transcripties zijn gecodeerd door middel van twee achtereenvolgende stappen: open en axiaal coderen (Strauss & Corbin, 1998). Bij open coderen werden de data gesplitst door aan de verschillende tekstfragmenten codes toe te kennen. Door middel van axiaal coderen wordt gekeken hoe data op een nieuwe manier kunnen worden geherstructureerd om verbanden tussen verschillende categorieën te kunnen maken. Op basis van frequentieanalyses wordt vervolgens bepaald welke thema's het meeste door de deelnemers worden benoemd. Bij het analyseproces zijn drie uitgangspunten als basis genomen, namelijk constante vergelijking, analytische inductie en theoretische sensitiviteit (Boeijs, 2005). Dit betekent dat de resultaten het uitgangspunt vormen om theoretische concepten te ontwikkelen, waarbij bestaande en vernieuwende theorieën overwogen worden bij de interpretatie van de resultaten.

Tijdens het onderzoek bleek dat er een groep van 10 respondenten was die waren aangedragen als niet- LVB, maar die op de verkorte GIT2 lager dan 85 bleken te scoren. Deze groep is in eerste instantie apart geanalyseerd om te kijken of deze verschilde van de onderkende LVB-groep. De belangrijkste resultaten uit deze analyse zijn te vinden in bijlage 2. De verschillen tussen de onderkende LVB-groep en de niet onderkende LVB-groep waren echter zo klein dat besloten is dat deze groepen inderdaad konden worden samengevoegd tot één LVB-groep. Daar waar dit relevant is wordt in de tekst op eventuele verschillen tussen de twee LVB-groepen gewezen.

Hoofdstuk 3 Resultaten

Bij de beschrijving van de resultaten zijn de onderzoeksvragen richtinggevend geweest. Er wordt dan ook in paragraaf 3.1 uitgebreid gekeken naar de bevindingen onder de bevroegde gedetineerden met LVB: hoe verloopt hun detentie en welke problemen ervaren zij? Vervolgens wordt in paragraaf 3.2 een vergelijking gemaakt met de gedetineerden zonder LVB: zijn de problemen die de gedetineerden met LVB ervaren specifiek voor deze groep, of worden deze breder ervaren? Uit deze bevindingen kunnen ten slotte (in hoofdstuk 4), in het licht van de door de gedetineerden met een LVB ervaren problematiek, conclusies worden getrokken over de specifieke behoeften van gedetineerden met een LVB.

Binnen de paragrafen 3.1 en 3.2 wordt de codering die de analyse van de interviews heeft opgeleverd (beschreven in hoofdstuk 2), aangehouden als structuur voor de presentatie. Eerst worden de binnenkomst in de PI, de huisregels en procedures en de daginvulling besproken. Vervolgens wordt ingegaan op de contacten van de gedetineerden *buiten* de PI, met familie en vrienden, advocaten en externe instanties. Dan wordt ingegaan op de contacten van de gedetineerden *binnen* de PI, en wel de contacten met de medegedetineerden, met de piw'ers en bewaarders, en met de ondersteunende diensten. Tot slot komen de vaardigheden, de zelfredzaamheid en de persoonlijkheid van de gedetineerden met LVB en hun toekomstbeeld aan bod. In de tweede paragraaf van dit hoofdstuk wordt volgens dezelfde structuur de aard van de problematiek van de gedetineerden met een LVB vergeleken met de problematiek van gedetineerden zonder LVB.

De beschrijving van de bevindingen wordt geïllustreerd met citaten. Vaak zeggen deze citaten meer dan de codering van informatie die door de respondent gegeven wordt. In de weergave van de citaten worden de woorden van de interviewer steeds weergegeven tussen [rechte haakjes]; Daar waar een deel van het citaat is weggelaten of samengevat is gebruik gemaakt van (haakjes).

Het betreft hier een kwalitatief onderzoek met een gelegenheidssteekproef. Bovendien is gekozen voor semi gestructureerde interviews aan de hand van een topiclist. Hoewel de overkoepelende thema's bij bijna iedereen aan bod zijn gekomen, zullen niet bij iedereen precies dezelfde onderwerpen ter sprake zijn gekomen. Hierdoor kunnen er geen uitspraken gedaan worden over de aantallen gedetineerden die een bepaalde problematiek ervaren. In de weergave van de resultaten wordt dan ook niet gesproken over het percentage respondenten dat een bepaalde uitspraak deed. Wel zijn in bijlage 3 tabellen opgenomen waarin terug te vinden is bij hoeveel respondenten elke subcode voorkwam. Dit is slechts bedoeld als methodologische verantwoording, en kan niet als basis dienen voor generaliserende uitspraken over de gedetineerden populatie.

Tot slot: elke respondent is aan het begin van het gesprek gevraagd zijn dagelijks leven in de PI te beschrijven. Aan de hand daarvan zijn de verschillende onderwerpen die in de topiclijst voorkwamen (zie paragraaf 2.3.1 en bijlage 1) aan bod gekomen. De antwoorden die zij gaven dienen dus steeds gezien te worden in het licht van de algemene gang van zaken binnen een PI. Hoewel er enkele belangrijke verschillen zijn tussen PI's, zijn er ook grote overeenkomsten te benoemen. Om de uitspraken van de respondenten goed te kunnen duiden is in tekstbox 4 dan ook een korte beschrijving van deze algemene gang van zaken opgenomen.

Huis van bewaring (HvB)

Gedetineerden die verdacht worden van een strafbaar feit kunnen in afwachting van de uitspraak van de rechter preventief worden gehecht in een HvB. Als de rechter een uitspraak heeft gedaan, zitten gedetineerden met een straf van maximaal drie maanden hun straf uit in het HvB. Ook gedetineerden met een strafrestant van minder dan drie maanden zitten hun tijd in het HvB uit. In het HvB zitten dan ook allerlei soorten verdachten door elkaar. Het regime is sober en streng.

Een cel is voorzien van bed, wasbak met stromend water, toilet, een raam met een glazen ruit, enkele stopcontacten en een luchtafvoer. Voor een televisie dient meestal een wekelijks huurbedrag te worden betaald. Afhankelijk van de regels in de inrichting zijn er ook voorzieningen (te huur), zoals magnetrons en koelkasten. Op de afdeling bevinden zich een keuken en douches voor gezamenlijk gebruik, een recreatieruimte waar bijvoorbeeld een biljardtafel kan staan, telefooncellen, en het kantoor van de piw'ers.

Tijdens het verblijf in een Huis van Bewaring of gevangenis kunnen gedetineerden deelnemen aan een dagprogramma. Het dagprogramma bevat een aantal activiteiten, zoals recreatie (4 uur per week), luchten (1 uur per dag), bezoek (1 uur per week), sport (2 uur per week), gebruik van bibliotheek (1 uur per week). Verder heeft men recht op geestelijke en medische verzorging. Wil men gebruik maken van dergelijke diensten dan dient men een sprekersbriefje in te vullen waarna men door de betreffende dienst opgeroepen wordt. Omdat het verblijf in het HvB kort is, wordt er meestal geen onderwijs aangeboden. De tijden buiten het dagprogramma om brengt een gedetineerde door op cel: alleen tijdens de recreatie kan dus gebruik gemaakt worden van de faciliteiten op de afdeling zoals de telefoons en de keuken. Gedetineerden kunnen zich opgeven voor arbeid maar dit is niet verplicht. Meestal is dit voor vier uur per dag, vijf dagen in de week. Dit kan ongeschoolde arbeid zijn zoals het inpakken van materiaal en het snijden van stof, maar ook arbeid waarvoor meer technische scholing nodig is, zoals het bakken van brood, drukkerijwerkzaamheden, en het maken van houten tuinmaterialen. Het loon dat hiermee verdiend wordt (€0,75 per uur), wordt op een rekening bijgeschreven zodat men daarmee inkopen kan doen in de inrichtingswinkel of de huur van de televisie kan betalen.

De Rechter-Commissaris of Officier van Justitie kan een gedetineerde bij aanvang van de hechtenis media-beperkingen opleggen. Dat wil zeggen dat een gedetineerde gedurende een bepaalde periode geen televisie op zijn cel mag hebben, geen kranten mag lezen, geen brieven mag ontvangen of versturen, niet mag bellen en geen contact mag hebben met zijn medegedetineerden. Een dergelijk maatregel wordt zo lang opgelegd als voor het onderzoek door politie en het Openbaar Ministerie noodzakelijk is.

Gevangenis

Gedetineerden met een straf(restant) van meer dan 3 maanden zitten in de gevangenis. Faciliteiten, regels en procedures zijn vrijwel identiek als in het HvB. Het dagprogramma in de gevangenis bestaat uit vier uur arbeid. Daarnaast kunnen gedetineerden zich opgeven voor sport en onderwijs. Het luchten en het bezoek vinden met dezelfde frequentie plaats. En ook hier kan men gebruik maken van ondersteunende diensten zoals maatschappelijk werk of de medische dienst. De rest van de dag verblijven gedetineerden op de afdeling. In tegenstelling tot in het HvB zijn de cellen dan open.

In de gevangenis wordt onderscheid gemaakt tussen kortgestraften (strafrestant korter dan vier maanden) en langgestraften (strafrestant langer dan vier maanden). Gedetineerden die na veroordeling een strafrestant hebben van 90 dagen of meer, komen in aanmerking voor verlof. Zij kunnen aanspraak maken op dit verlof in het laatste jaar van hun detentie, waarbij het aantal

verlofdagen afhankelijk is van het strafrestant.

Gedetineerden die nog minimaal vier maanden in de gevangenis moeten verblijven of minder dan vier maanden in combinatie met een periode reclasseringstoezicht, komen in aanmerking voor het programma Terugdringen Recidive (TR). Dit is een re-integratieplan om recidive te voorkomen. Binnen dit programma worden op de gedetineerde afgestemde gedragsinterventies aangeboden.

Om in aanmerking te komen voor detentiefasering moet een gedetineerde ten minste een derde deel van zijn straf in een gesloten inrichting doorbrengen. Detentiefasering houdt in: het geleidelijk toekennen van meer vrijheden aan gedetineerden tot aan het moment van hun invrijheidstelling. Fasering kan bijvoorbeeld bestaan uit een verblijf in een normaal beveiligde gevangenis naar een Beperkt Beveiligde Inrichting (BBI) of een Zeer Beperkt Beveiligde Inrichting (ZBBI). Daarbij kan de fasering hooguit de laatste 18 maanden van iemands gevangenisstraf plaatsvinden, tenzij het een zelfmelder (een veroordeelde die zich zelf dient te melden bij een penitentiaire inrichting of bij de politie voor het ondergaan van de opgelegde vrijheidsstraf), waar andere regels voor gelden. De duur van de fasering is afhankelijk van de totale strafduur. Soms moet een gedetineerde eerst een gedragsinterventie volgen, bijvoorbeeld voortvloeiend uit de TR, om bepaalde risico's te reduceren, voordat hij kan faseren naar een inrichting met meer vrijheden.

3.1 Problematiek ervaren door gedetineerden met een LVB

Deze paragraaf gaat in op de eerste onderzoeksvraag zoals verwoord in paragraaf 2.1: wat is de aard van de problemen die mensen met een LVB ervaren in detentie? Voor verschillende deelgebieden van het leven in detentie wordt beschreven hoe de gedetineerden met LVB deze ervaren en tegen welke problemen ze hierbij aanlopen. Deze paragraaf geeft daarmee een breed beeld van de problematiek van de gedetineerde met LVB, maar dit wil niet zeggen dat de beschreven problemen uniek zijn voor de gedetineerden met LVB: in paragraaf 3.2 wordt de vergelijking gemaakt met de detentie-ervaringen van gedetineerden zonder LVB.

3.1.1 Binnenkomst, informatievoorziening, huisregels, en rapport

Binnenkomst

Het overgrote merendeel van de deelnemers aan dit onderzoek had eerdere detentie-ervaring (zie paragraaf 2.2.2, Tabel 2). Voor hen, en ook voor de langer gestraften die al enige tijd in detentie verbleven, is de eerste ervaring al weer enige tijd geleden. Toch vertelt een vijfde van de gedetineerden over een negatieve eerste detentie-ervaring. De gedetineerden met LVB die iets vertellen over de eerste ervaring in detentie geven vooral aan dat ze in het begin niet wisten wat ze moesten verwachten. Sommigen waren bang voor wat hen te wachten stond, ook door de beelden op televisieprogramma's (doorgaans over Amerikaanse gevangenis). Ook werd aangegeven dat men soms niet beseftte wat er allemaal gebeurde, en niet wist hoe het er in een gevangenis aan toe ging. Informatievoorziening kwam vaak pas later op gang (zie onder), of beklifde in deze stressvolle periode onvoldoende.

“Je weet niet wat er gaat gebeuren hierbinnen, weet je. Je zit met moordenaars of zoiets je weet niks.” (Respondent 62, LVB, HvB, 28 jaar)

“Dat had ik zeg maar juist in (andere PI). Want daar kwam ik voor de eerste keer binnen, toen had ik inderdaad wel zo'n gevoel van huh wat is dit allemaal, maar ik liep gewoon met de kudde mee. Hun gaan luchten, ik ga ook luchten. Hun gaan naar recreatie, ik ga mee. Ik kijk wel hoelang het duurt dit en dat. En toen ik hier kwam, wist ik al een beetje omdat ik het al meegemaakt had. Maar wat u zegt had ik juist in (die andere PI) van huh wat stelt dit, en toen had hij het ook uitgelegd, een bewaarder. Toen had ik ook nog 600 vraagtekens in mijn hoofd van. Maar ik had het al snel onder de knie zeg maar.” (Respondent 18, LVB, HvB, 19 jaar)

Informatievoorziening

Hierboven kwam al ter sprake dat één van de redenen waarom de binnenkomst door sommigen als negatief werd ervaren gelegen was in het feit dat men niet wist waar men aan toe was. Ook in algemene zin laat een groot aantal gedetineerden met LVB zich negatief uit over de informatievoorziening. Ongeveer de helft van de uitspraken die een negatieve mening over de informatievoorziening bevatten heeft te maken met de informatieverstrekking over de procedures en regels vlak na binnenkomst. Gedetineerden vinden de intake te summier, of hebben zelfs nooit een intake gehad. Als gevolg daarvan weet men niet waar men met bepaalde kwesties moet aankloppen, welke activiteiten men kan verwachten en wanneer, en hoe men zich voor dingen aan moet melden. De benodigde informatie verkrijgt men doorgaans van medegedetineerden, maar een uitgebreidere informatievoorziening vanuit de PI had het soms makkelijker gemaakt.

“Ze kwamen in een keer de volgende dag, kwamen ze in de ochtend. Dat wist ik niet, je had op de maandag in de middag en op de dinsdag in de ochtend. En toen kwamen ze mij om acht uur al halen van, ‘Het is arbeid.’ Dus ik zei: ‘Nee, dat is te vroeg.’ Toen wist ik het niet. Anders kon ik nog rustig douchen en tandenpoetsen en alles. En nu deden ze de deur open van: ‘Je moet naar arbeid.’ (Respondent 53, LVB, HvB, 18 jaar)

“Ja, de dag daarna zou dan iemand komen om met je te praten, maar daar gaan drie, vier dagen overheen. En dan doen ze je een kaartje en ze zeggen: ‘Ga maar naar de medische dienst.’ Dan moet je ook wel de weg weten, hè? Er is niet iemand die met je meegaat. Kijk, in (andere PI) gaan ze tenminste nog met je naar de medische dienst toe. Die zeggen: ‘Zo en zo is de weg.’ Maar als je de tweede keer gaat, weet je de weg. Hier sturen ze je gewoon. Zoek het maar uit.” (Respondent 11, LVB, HvB, 49 jaar)

“Toen ik hier kwam, fouilleren. Ik heb spullen gekregen, dekbed en kussen, lepel, vork, bord en zo klaar. Hun hebben me hier gebracht, naar boven naar (afdeling). (afdeling), klaar. Dan ben ik naar de medische dienst geweest. Klaar. Dus ik vraag altijd die jongens wat moet hier gebeuren toen ik hier kwam. Dus ik heb niks gehoord van die bewakers. (...) Schijnt recreatie, daar mag je niet roken, dat wist ik niet. Ik was een keertje daar aan het roken, toen kwam die bewaker en hij zegt ‘Meneer, u krijgt rapport.’ Ik zeg: ‘Waarom?’ Hij zegt: ‘Jij rookt hier.’ Ik zeg: ‘Meneer, dat wist ik niet. Ik ben nieuw. Eén dag, ik weet niet of dat je mag roken of niet.’ Hij zegt: ‘Tweede keer krijg je rapport.’ Eigenlijk was ik een beetje boos, hij moet tegen mij zeggen wat moet hier gebeuren. Dit is mijn eerste keer, ik heb nog nooit gezeten. Dit is mijn eerste keer. Dus dat vind ik niet leuk.” (Respondent 43, LVB, HvB, 26 jaar)

Aan de andere kant zijn er ook veel uitspraken waaruit blijkt dat de informatieverstrekking later in de detentieperiode te wensen over laat; het gaat hier dan bijvoorbeeld om praktische informatie over overplaatsing, het tijdig weten of men arbeid heeft, of kennis over wie de mentor van de

gedetineerde is. Een aantal gedetineerden geeft hierbij aan graag meer uitleg te willen hebben over het waarom van de gang van zaken, bijv.: Waarom wordt een klacht afgewezen? Waarom handelt een piw'er op een bepaalde manier? Waarom is er brandalarm? Waarom duurt het zo lang voor men iets terug hoort op een verzoek?

“Nee, nee, nee, dat is heel vaak zo, dat is...soms wie...s middags verheug je je d'r op weet je wel, heb je 's morgens recreatie gehad en zo. Vraag je aan die bewaarder van weet je of die lijsten uitgeprint zijn voor die arbeid, of ik er op sta voor arbeid. ‘Nee, weten we nog niet. Dat hoor je straks wel.’ Dus, sta je de hele tijd op te verheugen, te wachten, sta je klaar voor de arbeid. En duw je dan op belletje, heb je helemaal een probleem, beginnen ze helemaal te zaniken van: ‘Hee jongen, waar slaat het op, waarom moet je op die bel duwen. Je hoort wel als we komen.’ Ja, en vooral 's morgens als je, van te voren...ja. Ik vraag het altijd van te voren of ik voor arbeid weg ga, van (naam werkmeester) of ding: ‘Heb je me op de lijst gezet voor morgen?’ Dan weet ik het. En ik trap d'r niet meer in dat ik 's morgens vroeg weer opsta voor de arbeid en ik zit te wachten en ik hoor die sleutels en ze komen niet aanzetten.” (Respondent 16, LVB, HvB, 31 jaar)

“Ik weet niet eens wie mijn mentor is, mevrouw. (...) Iedereen heeft een mentor, klopt. Maar ik weet niet wie mijn mentor is. Normaal hoort een mentor je een intake te geven, binnenkomen dit en dat. Ik weet helemaal niks.” (Respondent 9, LVB, Gevangenis, 28 jaar)

Overigens zijn er ook – zij het minder – positieve geluiden over de informatievoorziening. Zo vond niet iedere gedetineerde de intake onvoldoende. Een enkele gedetineerde met LVB vond de intake wel in orde, wist al voldoende of kon het met de schriftelijke informatie af, of heeft ervaren dat men wel vragen kon stellen waar nodig. Sommige gedetineerden met een LVB zijn met name tevreden over de informatie bij de arbeid, anderen over de informatie die hun gegeven wordt door hun mentor.

Huisregels en procedures

Wanneer gedetineerden met een LVB spreken over onvoldoende uitleg over procedures en regels, dan heeft dit vooral betrekking op de situatie bij binnenkomst in detentie. Ook bijna alle voorbeelden van situaties waarin de uitleg voldoende was of als prettig werd ervaren gaan over de intake. Verschillende gedetineerden met LVB geven aan dat ze bepaalde regels en procedures niet kennen. Dit gaat soms om heel praktische zaken: dat je aparte briefjes hebt voor de Medewerkers Maatschappelijke Dienstverlening (MMD), wanneer je mag douchen, of dat je een andere arbeidsplek kunt aanvragen. Hierbij loopt men af en toe tegen problemen aan. Een aantal gedetineerden met LVB blijkt op dit gebied met enige regelmaat tegen dergelijke zaken op te lopen.

“Ja ik ben toen, moest ik ook hier naartoe komen, maar toen moest ik eerst nog terug naar boven, maar ik had luchten eigenlijk. Dus ik dacht als ik nu, in totaal kon ik maar een kwartiertje luchten. Ja, en voor de rest heb ik alleen maar hierbinnen gezeten. En ik heb ook een keer dat ik bij de medische dienst moest gaan, dat ik daardoor helemaal niet heb gelucht. Moest ik een uur wachten op het bankje. Dat wachten en toen had ik geen luchten. En toen vroeg ik of ik 's middags mocht luchten, en toen zijn ze dat vergeten. Dat snap ik waarom ze dat vergeten, want er wordt zoveel gevraagd, daar denken ze dan niet meer aan. [Maar als ik je goed begrijp, heb je je dus een aantal keren ergens moeten melden, en toen moest je terug, want je moest je ergens anders melden?] Ja, ik moest dat kaartje eerst terug naar boven brengen, maar ik liep eerst, toen ik luchten had, dacht ik, ik ga luchten, ik heb toch luchten buiten. Toen ben ik naar die bewaker gegaan en heb ik gevraagd van: ‘Kan ik die kaartjes aan u geven?’ En toen zei hij: ‘Nee, je had eigenlijk eerst naar boven moeten gaan en dan naar beneden. Want anders gaan ze denken, (naam gedetineerde) komt niet, (naam gedetineerde) komt niet terug. Hij is weg. En dan gaan ze me zoeken.’ (Respondent 4, LVB, HvB, 19 jaar)

“Ik heb wel nog een zus, maar die woont in België. Maar ik kan haar niet bereiken, ik heb haar nummer niet. Ik heb wel een nummer, maar dat staat bij hun op mijn mobieltje. Maar ik heb hem gevraagd, ik wil dit nummer pakken en hun willen niet. Dat vind ik ook raar, dus ik mag geen nummer pakken. (...) Toen ik hier kwam, ik heb een paar nummers gepakt, van mijn zus en mijn vader en zo. Ze zijn op vakantie gegaan. Ik dacht ik ga even mijn zus bellen van België. Die kan wel voor mij betalen. Dus ik heb hem gevraagd ‘Kunnen jullie een paar nummers pakken?’ Hij zei ‘Dat mag niet, je mag één keer pakken.’ (...) Je komt hier binnen en je weet helemaal niks. Het is te laat, klaar.” (Respondent 43, LVB, HvB, 26 jaar)

“Ik had een brief gekregen, maar ik weet niet, ik heb nog niks gehoord van hun. (...) Ik heb gewoon brief, ik heb die gelezen maar ik weet niet. (...) Ik heb die brief gelezen. (...) en hun komen mij vragen. Dat is geen probleem. Dan zeg ik gewoon ja. Ik heb niks te doen, ik zit gewoon. Beter werken.” (Respondent 43, LVB, HvB, 26 jaar)

“Ja, ik heb het lijstje (overzicht met openstaande boetes) bij mij hier. [Maar u weet eigenlijk nog steeds niet, wat er nu vervolgens moet gebeuren?] Nog niks, helemaal niks. Dat vind ik ook raar. Ik moet regeling doen of iets, ja en ik weet helemaal niks.” (Respondent 43, LVB, HvB, 26 jaar)

“Ja, klopt ja dat ik het helemaal niet snap, maar ja ik werk stap voor stap en ja sommige dingen weet je... ik werk gewoon stap voor stap.” (Respondent 44, LVB, HvB, 28 jaar)

“Maar ja, ik heb ook die formulier niet gelezen. Ik heb wel effe gekeken en zo maar ik heb niet alles gelezen en zo. En een keer ging naar bibliotheek en ik had zo andere lange broek bij me met een die soort ijzerdingen, enne rits en zo. Maar ja, ik loop door die poort die ging meteen pieperen, pieperen. Ben vijf keer door heen gelopen en toen zei die bewaarden van: ‘Ja, als je nog een keer loopt gaat die pieperen. Dan krijg je straf. ‘Ik dacht: He straf?’ Hoe kan dat nou? Hij zegt van: Ja je krijgt straf weet je want je mag niet met ijzeren dingen lopen, zit aan het formulier.’ Ik dacht van: ‘Dit kan niet joh, ik heb helemaal niets gedaan, dan ga ik straf voor dit krijgen.’” (Respondent 44, LVB, HvB, 28 jaar)

“Ook van de... hoe heet het nou... van uh...van die dingen van die scheermesje. Ik moest me scheren weet je. Maar ik was de eerste dag maar ze hebben me niet gezegd dat ik als ik weggooi dat ik geen nieuwe krijg enzo. Toen heb ik ook per ongeluk weggegooid, en die ja. Toen ik vandaag ging vragen van uh ik heb een mesje nodig om te scheren. Toen zei hij van: ‘Waar is je ouwe?’ Zei ik van : ‘Ja, heb ik weggegooid.’ Hij zei van: ‘Oh, je mag het niet weggooiden.’ En ja, ik kreeg geen nieuwe.” (Respondent 44, LVB, HvB, 28 jaar)

“Ja, ook, wat ik ook uh...zeg uh...wat ik ook moeite mee heb dat als je dubbel moet gaan. (...) Ja. Ik vind van, je bent niet verplicht om een cel te delen met iemand. Weet je. Als je niet wil is niet verplicht. Ja, als je iemand tof vindt dan ga je een cel met hem delen en zo weet je, maar als je niet...als je...je bent niet verplicht om te delen. Ja, ik lag gewoon in m’n cel op m’n bed ineens komen ze van: ‘Ja, je moet cel met iemand delen’, of zo. Okay, dacht maar, ja ik heb geen keuze weet je. Enne, toen zei ik van: ‘Ja, ik wil ook kiezen met wie wil ik dubbel gaan. Ik ga niet met dat vriendelijk persoon met die ik bijna nooit praat (...), want ik weet niet hoe die persoon gaat reageren.’ Weet je. Ja ze zeggen dat het moet en die dingen, je moet wat doen, we gaan. En ja tot nu vind ik wel erg. [Je hebt het idee dat je dubbelcel moet terwijl dat niet verplicht is?] Nou, ik had het ... ja ik had het niet gevraagd, ik zag het gewoon dat mensen dubbel gingen en zo. Maar is mensen die met elkaar kunnen opschieten, weet je. Die gewoon dubbel cel en zo weet je. Maar ik wist het helemaal niet uh...” (Respondent 44, LVB, HvB, 28 jaar)

“(...) moet je opgeven voor onderwijs. Maar ik wist het niet zelf dat ik brief voor moet schrijven. (...) Ik dacht misschien behoort het tot...uh...misschien behoort het tegelijk met activiteiten en zo en creatie en die dingen.” (Respondent 44, LVB, HvB, 28 jaar)

De helft van de gedetineerden met LVB geeft voorbeelden van regels of procedures die men als negatief ervaart. Ongeveer een derde van de fragmenten onder deze noemer heeft bij deze groep gedetineerden te maken met regels: men heeft er problemen mee dat men niet naar de andere gang mag, dat men steeds stipt op tijd moet zijn (en de bewaarders niet), en dat regels worden aangescherpt. De overige ontevredenheid gaat over bejegening. Het merendeel hiervan gaat over verzoekbriefjes die laat of niet beantwoord worden. Twee gedetineerden geven ook aan in de praktijk moeite te hebben met het gebruik van deze briefjes. Andere opmerkingen gaan over de vele wachtlijsten en het lange wachten op afspraken.

“Hun weten zeg maar ook bijvoorbeeld, daar heb je beste vrienden zeg maar zitten, dat je normaal altijd daar gaat praten. Dan denk ik van ‘Jongens, kom op’. Als je het gewoon vraagt misschien weet je wel, ik ben die en die cel. Het is gewoon je eigen cel, je mag zeg maar wie je eigenlijk wil daarin hebben zeg maar. Dus je als je eigenlijk daar een sigaretje wilt gaan roken en je vraagt dat gewoon om even bij te kletsen. Dan vind ik dat ze daar eigenlijk niet zo moeilijk over moeten doen. Maar ja, regels zijn regels.” (Respondent 23, LVB, Gevangenis, 18 jaar)

“Dan moet je in de gaten houden, want dan schreeuwen ze zeg maar ‘Arbeid’ en dan moet iedereen lopen. Zo niet en als de deur dicht valt dan ben je gewoon te laat. Soms krijg je een waarschuwing de eerste keer, de tweede keer ja dan krijg je zeven dagen geen arbeid, uitsluiting zeg maar. Dag mag je zeven dagen niet naar werk, maar je mag wel met andere activiteiten meedoen zeg maar.” (Respondent 23, LVB, Gevangenis, 18 jaar)

“Ja maar, de regels hier...pffff..ik zeg gewoon heel eerlijk, de regels veranderen continu, enne ik denk dat niemand echt de regels hier ken (...) Nee, ik ben bang dat niemand je dat ken vertellen.” (Respondent 31, LVB, Gevangenis, 34 jaar)

“Nou, ik heb laatst een verzoekbriefje ingevuld en ik heb er niks meer van gehoord. Nu, toen schreef ik nog een verzoekbriefje. Nee, niks. En nou, nou ga ik, schrijf ik weer een verzoekbriefje en dan ga ik naar de bewaarder en zeg: ‘Kijk, nu heb ik weer een verzoekbriefje ingevuld.’ En er loopt nog een bewaarder; ‘Jij bent getuige, jij bent getuige dat ik het verzoekbriefje ingevuld heb.’” (Respondent 60, LVB, HvB, 37 jaar)

“En hier zitten ze, ik heb 15 briefjes. ‘Weet je wat ik allemaal moet doen’, zeggen ze dan. Onder die 15 brieven is één er bij die is zeven à acht keer geschreven. Zodoende ben ik al vier à vijf maanden aan het wachten op vader-kind-bezoek. En ik ga niet naar die ene wijzen van hij is de schuld of van zij is de schuld, nee, waarom? Als ze het zelf niet weten dan weet ik het ook niet. Ik ben niet zo slim als dat hun zijn.” (Respondent 22, LVB, HvB, 45 jaar)

“Ja, maar je moet alles op papier hebben, hier binnen krijg ik gewoon hoofdpijn. Zelfs als je naar de medische dienst wilt dan moet je de reden zeggen, anders ga je niet. [Wat vindt je daar van?] Ik vind het wel een beetje moeilijk. [Wat maakt het moeilijk?] Kijk, ik kan Nederlands goed lezen maar het schrijven kan ik niet zo goed en als je iets verkeerd schrijft, ga je niet. Nee. [Heb je dat al een keer meegemaakt?] Ja. [Wat gebeurde er dan?] Je moet gewoon iemand dat papier voor me laten schrijven. Anders mag ik niet, ik had een blessure bij mijn enkel, ik wacht ongeveer drie weken. [Want je had een blessure aan je enkel.] Ik heb die papieren ingevuld. [Zo’n verzoekbriefje was het?] Ik had de eerste keer de reden niet geschreven, de tweede keer heb ik de reden geschreven maar was niet zo goed geschreven. [Begrepen ze niet.] Nee, dus je mag niet. [Maar wat gebeurt er dan? Je vult zo’n verzoekbriefje in. Je hebt de reden ingevuld maar die was kennelijk niet duidelijk, [Krijg je die reden dan wel terug?] Ja, je krijgt je papieren gewoon terug. [Van wie krijg je die terug?] Ja, ik weet niet. Iemand schuift dat gewoon onder je deur. [En wat stond er dan niet op, op dat briefje?] ‘Ze begrijpen je niet.’ [Dat stond erop?] Ja, goeie grap.” (Respondent 62, LVB, HvB, 28 jaar)

“Dan kom je op een wachtlijst. Dan na een aantal weken, sommige mensen binnen een paar dagen, sommigen binnen een week, ik weet niet hoe het zit, dan kom je op een lijst van sporten. Maar als je rapport hebt dan is de regel wel dat je van die lijst wordt afgehaald en dan moet je je opnieuw opgeven voor die lijst. Maar het kan ook zo zijn dat je geen rapport hebt en dat je gewoon, want op het moment dat ze je deur openmaken dan zie je of hoor je dat je sport hebt of niet. Maar op het moment dat je deur opengaat, soms ben je aangekleed voor sport dan zeggen ze ‘Ja, je staat niet op de lijst’. ‘Ja maar hoe kan dat, ik heb geen rapport gehad.’ ‘Ja, hier staat dat je niet op de lijst staat dus ik weet het ook niet, ik moet verder’, en dan gaat je deur weer dicht. Ben je je sport kwijt die dag. Snap je? Dus hier is het ook van je moet bijna bidden en hopen dat je dagprogramma gewoon doorgaat.” (Respondent 24, LVB, HvB, 26 jaar)

Rapport

Een gedetineerde die de regels overtreedt moet ‘op rapport’. Een rapport wordt afgehandeld door de directeur die er een sanctie op kan zetten, zoals een afzondering op eigen cel of in een strafcel, of een waarschuwing kan geven. De gedetineerden met LVB geven aan dat het soms wel heel gemakkelijk is om rapport te krijgen. Voorbeelden die genoemd worden van een rapport dat als onterecht ervaren wordt zijn: het hebben van een extra handdoek op cel, net te laat zijn voor arbeid, aan de wasmachine zitten, met metalen dingen aan je kleding lopen. Daarnaast uit een klein aantal respondenten kritiek op de isoleercel.

“Ik had een paar extra handdoeken en toen kwam een bewaarster bij mij op de cel en zij zegt ‘Ja, maar je hebt te veel handdoeken’. Kreeg ik rapport daarvoor. Ik zeg ‘Luister mevrouw, hier, ik zeg, lopen er drieofvier jongens die douchen helemaal niet, weet je’. Ik zeg ‘In plaats van dat je naar hun toeloopt en zegt van: ‘Hé jongens, jullie moeten douchen’. Nee, ik zeg: ‘Iemand die twee keer per dag gaat douchen die ga je lopen commanderen’. Ik kreeg er gewoon rapport voor. Ik zeg: ‘Waar slaat dat nou op?’ ‘Ja, ik bepaal. Jij krijgt hier rapport. Je hebt te veel handdoeken’” (Respondent 25, LVB, HvB, 45 jaar)

“Je moet dan ook nog uitkijken wat je zegt, want je krijgt zomaar een rapport. (...) Ja, als hij dat een bedreiging vindt kan hij een rapport aanvragen. (...) Ja als hij vindt dat je hem bedreigd hebt, op zo ‘n moment, en dan kan hij een rapport opleggen.” (Respondent 56, LVB, HvB, 40 jaar)

“Als ik uit mijn cel kom dan kom ik gewoon met de instelling, je moet je een beetje opfokken van ‘ik ga bellen, wat er ook gebeurt’. Het is tot nu toe nog niet heel erg uit de hand gelopen, maar ik heb nu ook toevallig wel een rapport door die telefoon een beetje. Begrijp je wat ik bedoel? Maar ja, dat moet je maar accepteren. Je hebt geen rechten in principe. Je moet accepteren waarin je zit.” (Respondent 24, LVB, HvB, 26 jaar)

“Want ik zeg gewoon heel eerlijk, dit systeem. Ze hebben totaal geen last van mij, ik heb... ik heb ...het enigste rapport wat ik dan krijg...was...van de UC's (urinecontroles). Maar ik heb geen rapport gekregen voor m'n gedrag. Ik heb geen rapport gekregen uh...voor andere dingen.” (Respondent 31, LVB, Gevangenis, 34 jaar)

“Net als toen laatst, toen had ik een rapport gehad zeg maar. (...) Maar ja, we gaan met z'n allen zeg maar naar fitness. En beneden heb je gelijk zaalsport. Maar meestal gaan we met allebei de groepen tegelijk weg, want we zijn gewoon een soort van zelfde afdeling. Dus ja, we waren met vijf jongens stonden we bij die andere zaalsport te kijken, maar die andere jongens waren weg gegaan. Niemand had meer geroepen. Hun waren toen weg. Dus ja, bleef ik maar bij de andere groep want het is gewoon mijn eigen personeel nog steeds. En dan kom ik terug, krijg ik te horen ja dat ik rapport voor onttrekking toezicht terwijl ik denk van ja, ik ben gewoon met onze eigen

afdeling nog steeds. Toen dacht ik wel van, hij wou me gewoon rapport geven want ik zat toen op dubbelcel. En hij heeft toen geregeld dat ik gelijk van de dubbelcel af moest en uiteindelijk komt hij naar mijn cel, komt hij mij vragen ‘Ik hoop dat je je gedrag zult gaan aanpassen’. Dan denk ik van: ‘Ja, kom op, wat is er met jou?’” (Respondent 23, LVB, Gevangenis, 18 jaar)

3.1.2 Dagingvulling

De dagingvulling in detentie wordt sterk bepaald door het systeem: er zijn vaste tijden voor vaste activiteiten. De gedetineerden geven aan dat het hierbij veel uit maakt in welk regime je zit (Tekstbox 4). Ze geven aan dat je in het Huis van Bewaring (HvB) meer tijd op de cel doorbrengt, dat er minder mogelijkheden zijn om contact te onderhouden met buiten, te douchen of te koken dan in de gevangenis en dat er daardoor vaak wachtrijen ontstaan. Aan onderwijs en creativiteit kun je alleen in de gevangenis deelnemen. Behalve dat het regime bepaalt hoe de dagingvulling er uit ziet, hebben sommige gedetineerden meer privileges dan anderen: sommige gedetineerden zijn vaker van de cel af omdat ze reiniger zijn, hetgeen inhoudt dat ze verantwoordelijk zijn voor bijvoorbeeld het schoonhouden van gemeenschappelijke ruimtes en voor de was, maar ook voor het uitdelen van de maaltijden. Een enkeling heeft privileges om medische redenen. Gedetineerden noemen in de interviews ook nog een derde contextuele factor die van invloed is op de mate waarin men mee kan doen met activiteiten: de celpositie. Gedetineerden geven aan dat bijvoorbeeld de ligging van de cel ten opzichte van de keuken, de recreatieruimte of de inschrijflijsten voor sport kan bepalen of je wel of niet mee kunt doen aan een activiteit als koken, biljarten of sporten. Op dezelfde wijze speelt de volgorde waarin de cellen worden geopend een rol: word je als laatste uitgesloten dan is de recreatielijst al vol of staat een lange rij bij de telefooncellen.

“Ja d'r zijn weinig mogelijkheden om iets hier samen te doen. Dat zou je bijvoorbeeld naar het sporten, of koken kunnen, maar dat is allemaal niet. uh...Ja, sporten doe ik dan niet. Koken dat uh, ja, dat is allemaal uh...Ja, als je in de gevangenis zit heb je dan een keuken waar je dan kunt koken. Nou dat is bij ons dus niet, de uh (...) Nee want ....daar is toch te weinig tijd voor. Je moet uh...zoveel uur per dag achter de deur zitten en ja als je dan voor iedereen dat keukenblokje moet gebruiken. Kan me voorstellen dat ze dan te weinig tijd hebben, dat ze dan zeggen: ‘Ja mensen, we moeten insluiten. ‘ Staat de hele...staat de pan en dingetjes alles te pruttelen en moeten we ingesloten worden.” (Respondent 14, LVB, HvB, 42 jaar)

“Bijvoorbeeld bij de buurman van mij. Daar gaat wel eens de deur open. Dan mag hij een uurtje 's middags tussendoor over de gang heen lopen. Ik mag dat niet. Boven is er eentje, ja die mag de hele dag buiten. Reinigers, die zijn de hele dag buiten dat begrijp ik. Maar andere gevangenen, ja die lopen over die gang heen. Hoor je ze een potje biljarten en zoiets allemaal. Niet dat ik jaloers ben, maar ik heb ook graag mijn deur open. [En het wordt u niet uitgelegd waarom bijvoorbeeld de ene dan wel van die gang af kwam?] Ja, dan zeggen ze: ‘Ja, maar hij heeft pijn in zijn rug’. Ja, dat heb ik ook. Ik ben hier binnen 30 kilo afgevallen. Dat is niet voor mijn plezier. Ik heb ook mijn stress, dat hebben die andere mensen ook last van. Ik zeg gewoon, als je hier niet een beetje met jezelf om kunt gaan dan word je maf.” (Respondent 22, LVB, HvB, 45 jaar)

“Sommige mensen kunnen sporten maar bij ons heb je drie rijen zeg maar, en ze beginnen elke keer vooraan. Je kunt met twaalf mensen maar naar de sport op die dag en ja, als die eerste deuren opengaan, die mensen rennen allemaal naar de deur en ik zit helemaal achteraan, dus voor mij is het heel vervelend om op die lijst te komen want er mogen maar twaalf mensen op die lijst per keer. (...) (Inschrijven voor sporten moet) tijdens recreatie, en bij de mensen die het eerste de deur open hebben, bij het kantoor dus zeg maar, ja, daar beginnen ze uit te sluiten en dan lopen ze er heen. Ik zit helemaal achteraan, voor ik eigenlijk bij kantoor ben, is de lijst al vol. Daar ben ik niet zo tevreden mee.” (Respondent 59, LVB, HvB, 32 jaar)

Veel gedetineerden met LVB ervaren negatieve aspecten aan de dagindeling. Door veel van de gedetineerden met LVB in met name het HvB wordt de lange tijd (23 uur per dag) die ze op cel moeten doorbrengen genoemd als vervelend – de belangrijkste genoemde redenen om aan activiteiten in het algemeen mee te doen is dan ook ‘om van de cel af te zijn’ en ‘om de dag door te komen’. Er is sprake van verveling en sommigen hebben sombere gevoelens en gedachten. Een enkeling klaagt ook over de wisseling in weekroosters: het kost dan moeite om te onthouden wanneer welke activiteit precies plaatsvindt.

“[En als je op je cel zit, waar houd je je dan mee bezig?] Ja ik wil altijd zo veel mogelijk slapen, want dan gaat de tijd voorbij natuurlijk. Ik slaap 9 of half 10 uur, in de avond dan. En dan des te eerder is het weer morgen.” (Respondent 18, LVB, HvB, 19 jaar)

“Ik heb niks met onderwijs, niks met lezen, niks met schrijven. Ik heb niks met taal en rekenen. Dat vind ik allemaal niet leuk. (...) Ja, dat vind ik ook lastig, dat heb ik ook aangegeven. Sporten, hun zeggen: ‘Heel goed.’ Ze zeggen van; ‘Je bent goed in sporten.’ Ik zet me ook wel goed in, in sporten, maar ik vind er helemaal niks aan.” (Respondent 57, LVB, HvB, 19 jaar)

“[En wat is voor jou de reden om naar sport, bibliotheek en crea te gaan?] Ja, beetje bewegen. En ja, een beetje toch, om een beetje de cel uit te kunnen. Dat is het belangrijkste.” (Respondent 65, LVB, HvB, 23 jaar)

“Sommigen hebben dan bibliotheek, maar ik lees niet zo graag. Dus dan blijf je gewoon de hele dag op je kamer.” (Respondent 4, LVB, HvB, 19 jaar)

“Er zijn dagen, 3 of 4 keer in de week, dan zit je 23 uur per dag, achter de deur. Dat wordt ook een beetje moeilijk weet je wel, als je 23 uur op je cel zit, 2, 3 dagen achter elkaar. En in die cel heb je ook helemaal niets te doen, dan verveel je je erg veel. En er zijn momenten waarbij je, bijvoorbeeld ‘s morgens om kwart voor 8 wordt je wakker gemaakt voor recreatie, mag je even een uurtje bellen. Kwart voor 8 kun je bijna niemand bereiken, en dan in het weekend. Niemand neemt op. En dan kwart voor 8 tot kwart voor 9 recreatie en dan tot kwart voor 10 is het luchten. En dan zit je alsnog de hele dag in je cel.” (Respondent 52, LVB, HvB, 21 jaar)

Overigens zijn sommigen positiever over de dagindeling. Dit is met name het geval als ze in de gevangenis zitten, omdat ze dan vaker van hun cel af zijn. Als voorbeelden om jezelf bezig te houden op de cel worden slapen, tv kijken en met de spelcomputer spelen genoemd. Gedetineerden die reiniger zijn, zijn zoals gezegd de hele dag van hun cel af, hetgeen als positief ervaren wordt.

Arbeid

Over het algemeen is men positief over arbeid. De redenen die hiervoor genoemd worden zijn: dat je niet zo hard hoeft te werken, de tijd gaat sneller voorbij als je werkt, en het breekt de dag. Reiniger zijn, werken in de wasserij of de keuken en buiten werken worden genoemd als leuke baantjes. Het werk wordt ook als prettig ervaren als er een leuke werkmeester is en een leuke ploeg mensen.

De negatieve aspecten die gedetineerden met LVB noemen over arbeid zijn saaie baantjes, zoals inpakken en stof snijden. Ook vindt men de arbeid slecht betaald (3 euro voor 4 uur werk). Soms worden gedetineerden wel opgeroepen voor arbeid maar is er geen werk, hetgeen soms 4 uur verveling betekent. Ook merkt iemand op dat het vervelend is dat je pas op het laatste moment hoort dat je kunt gaan werken.

Als reden voor deelname aan de arbeid noemen een paar gedetineerden met LVB dat ze geld nodig hebben omdat ze geen geld van buiten krijgen. Meerdere gedetineerden geven aan het

liefst de hele dag te willen werken om bezig te kunnen zijn, van de cel of de afdeling af te zijn, of contact met anderen te hebben. Sommige gedetineerden met LVB geven ook aan graag te gaan werken omdat ze weinig andere interesses hebben. Als reden voor het niet deelnemen geeft één gedetineerde met LVB aan niet voor een baas te kunnen werken. Soms zijn gedetineerden nog maar net in de PI en zitten ze op de inkomstenafdeling of volgen ze een inkomstenprogramma. Dan wordt er in de regel nog niet gewerkt. Een enkele keer is er een medische reden voor dat iemand niet werkt. Twee gedetineerden met LVB geven aan wel te willen werken maar nog niet opgeroepen te zijn.

“(Arbeid bevalt) op zich goed. Het is niet zo hard werken. En de werkmeester die ik heb, (naam werkmeester), is gewoon prima. Daar kan ik goed mee opschieten, weet je. En ja, het is niet zwaar werk dat wij moeten uitoefenen.” (Respondent 55, LVB, Gevangenis, 30 jaar)

“Dat is eigenlijk het belangrijkste hier in HvB, vind ik: arbeid. Want je hebt toch je halve dag weer om. Zo bekijk ik dat.” (Respondent 16, LVB, HvB, 31 jaar)

“(Als er geen werk is kun je beter niet opgeroepen worden) Je zit er dan toch en nou (als je niet opgeroepen wordt) zit je op de cel, anders (als er geen werk is) zit je daar toch flauwekul te maken. (...) Ja, dat is geschreeuw, dat vind ik niet zo leuk dan, hè. Dan kun je net zo goed op de cel blijven, ik dan. Ik praat niet voor anderen. Ik zit nog liever op de cel, dan kun je televisie kijken. (...) Het is een grote groep hè, (...) Ja, en de een verstaat de andere niet. En dan tot half vijf, dat is lang. Ik was blij dat ik weer hier was.” (Respondent 11, LVB, HvB, 49 jaar)

“Maar ja ik kan me eigen een beetje vinden in het werk en dat doet me minder piekeren. En ja, ‘s avonds komt dat wel weer terug. Maar goed wat ik overdag kan vermijden, dat probeer ik te vermijden. En daarom blijf ik ook lekker bezig. En in de schoonmaak kom je ook mensen van de PI tegen. Maar goed, als je al een poosje binnen zit, dan kennen ze je allemaal. Een keer een praatje: ‘Hoe is het?’ Een keer een grapje. Ja, nou ja, (...) het leidt af, het leidt af.” (Respondent 1, LVB, Gevangenis, 50 jaar)

Recreatie

In het HvB is weinig recreatietijd. Gedetineerden met LVB geven aan dat er veel moet gebeuren tijdens recreatie: koken, wassen of douchen, cel opruimen en bellen. Voor poolen en tafeltennissen is vaak veel belangstelling, en als je als laatste wordt uitgesloten, d.w.z. als jouw cel als laatste wordt geopend, kom je niet meer aan de beurt. De weinige expliciet positieve fragmenten over recreatie gaan er dan ook over dat het fijn is om in het weekend twee uur recreatie achter elkaar te krijgen.

“Want ook zoiets, die recreatietijden die zo zijn veranderd en zo, weet je. Je heb maar drie keer in de week recreatie. De rest zit je bijna 24 uur op cel bijna, man. Je bent alleen effe een uurtje d’r uit voor te luchten. Wil je vragen voor te douchen, na het werk, nee niks d’r van. Dat je toch een beetje....altijd naar het zweet stinkt van het werk en al. Niks ervan, gewoon achter de deur. Bam. ‘Doe je morgen maar als je recreatie hebt,’ Jaaa. Dat is, dat noem ik onmenselijk.” (Respondent 16, LVB, HvB, 31 jaar)

“[Kom je daar wel eens aan toe? Poolen?] Nee, niet echt. Dat is weer hetzelfde verhaal, de bewaarders beginnen van vooraf uit te sluiten en die mensen zijn er als eerste uit en die kunnen als eerste poolen]. Zes, zeven man staan bij die tafel; ‘Ik ben na jou’ ‘Ik ben na jou’, ‘Ik ben na jou. En ik kom als laatste; ‘Hé, wanneer kan ik?’ ‘Ja, eerst is hij, dan hij, dan, hij, dan hij.’ Tja, dat recreëren is er gewoon niet.” (Respondent 59, LVB, HvB, 32 jaar)

“[Heb je daar genoeg tijd voor om dat soort dingen te regelen?] Ja, onder je recreatietijd. Want ene dag, want als ik had geweten dat ik met u een bespreking had dan had ik het rooster meegenomen. Want de ene dag heb je 2,5 uur. Daar valt onder zaterdag of zondag. En dan heb je twee uurtjes en dan heb je één uur. En in die uur tijd moet je bellen, als je wilt koken dan moet je kunnen koken. En als je dan je cel wil schoonmaken, als ie vies is en zo, dat moet je in die uur tijd doen. Want zo gauw als dat die uur om is, dan staan ze voor je deur van: ‘ Hé, volgende keer niet meer doen, hè . Anders krijg je rapport. Dan denken ze van dat je tijd aan het rekken bent. Dat je de kantjes van aan het aflopen bent. Maar ja, een uur is kort. Het is heel snel om. En bijvoorbeeld, als je wilt bellen naar je kinderen en je hebt 2 of 3 kinderen en daarvan eentje heel jong. En je weet, kleintjes die willen een woord vertellen en dat duurt al vijf minuten van: ‘Pap, pap, pap’. Dat weet je. Die heeft jou een hele tijd niet gezien. Ja, en dan daar houden ze geen rekening mee, weet je. En alles moet je in die uur proppen of in die 2,5 uur of in die 1,5 uur. Alles moet je in je eigen tijd doen. Je krijgt hier niets extra's of zo.” (Respondent 25, LVB, HvB, 45 jaar)

Onderwijs

Over onderwijs doen niet veel gedetineerden uitspraken. Verhoudingsgewijs zijn er ongeveer evenveel gedetineerden met LVB die zich op positieve wijze uitlaten over het onderwijs, als gedetineerden met LVB die zich op negatieve wijze uitlaten. Gedetineerden met LVB noemen als positieve aspecten onder andere dat zij de leerkrachten prettig vinden, en dat zij tevreden zijn met de geboden mogelijkheden. Negatieve aspecten genoemd door de gedetineerden met LVB zijn medegedetineerden die niet serieus studeren, maar zich alleen maar opgeven om van hun cel af te zijn, en het gevoel dat onderwijs hen niet verder helpt.

Als reden voor deelname aan onderwijs noemen gedetineerden met LVB dat ze op deze wijze weer even van de cel af zijn, dat ze iets kunnen leren waar ze wat aan hebben of dat de leerkracht sympathiek is. Redenen om niet aan onderwijs deel te nemen zijn divers. Sommige gedetineerden met LVB geven aan liever te willen werken dan onderwijs te volgen. Ze zien de meerwaarde van onderwijs niet. Twee gedetineerden geven duidelijk aan negatieve ervaringen met onderwijs te hebben. Eén gedetineerde vertelt dat leren niet meer lukt sinds hij een hersenbloeding heeft gehad. Soms is de tijd dat de gedetineerde nog in detentie zit te kort om nog aan een cursus te beginnen. Een enkeling start wel met onderwijs maar haakt af omdat er veel van hun zelfstandigheid gevraagd wordt. Sommigen geven aan dat ze op een lijst staan maar dat ze nog niet opgeroepen zijn. Eén gedetineerde met LVB wist niet dat je je voor onderwijs op moest geven.

“[Ze hebben u toen onderwijs aangeraden?] Ja op de computer. En dan zeggen ze: ‘ Nou 2 uur per dag, of per week’ . Dus door mijn werkzaamheden doe ik 2 uur per week. Nou ik moet zeggen of ik nu een brief schrijf of toen, dat is echt wel verbeterd.” (Respondent 1, LVB, Gevangenis, 50 jaar)

“Want ik heb gewoon de middelbare school heb ik gedaan, en toen ben ik ook nog het leerlingwezen gedaan. Dus...uh...met die cursussen moeten ze totaal niet bij me aankomen.” (Respondent 31, LVB, Gevangenis, 34 jaar)

“Ik ken gewoon niet goed leren. Niet onthouden. [Maar, soms kun je ook wel weer een of ander certificaat halen, hè?] Maar, dan kunnen ze zien dat ik in de gevangenis heb gewerkt. [Dat kunnen ze aan het certificaat zien?] Dat weet ik niet, dat zeg ik zomaar. [Dat weet ik eigenlijk ook niet of dat zo is.] Ik weet het ook niet. En ik wil het niet weten. (...) Nee. Het heeft gewoon geen zin, voor mij in ieder geval.” (Respondent 6, LVB, HvB, 20 jaar)

Sporten

Sporten wordt op zich gezien als een positieve bezigheid, hoewel weinig gedetineerden zich hier expliciet over uitlaten. De negatieve fragmenten gaan er dan ook over dat gedetineerden graag vaker of langer zouden willen sporten. Ze geven aan dat er maar 2 keer per week sporten is. Vaak moet je je van te voren opgeven. Ook hier geldt dat diegenen die als laatsten uitgesloten worden soms te laat zijn met inschrijven. Als je je opgeeft moet je meedoen. Dat schept verplichtingen die een enkeling vervelend vindt. Een aantal gedetineerden met LVB geeft aan 's morgens vroeg sporten vervelend te vinden. Redenen om niet aan sport mee te doen kunnen zijn dat men sporten überhaupt niet leuk vindt, dat er geen sport wordt aangeboden waar de belangstelling naar uitgaat, of medische redenen. Daarnaast wordt door een klein aantal gedetineerden met LVB aangegeven dat zij zich depressief voelen of heel druk zijn met hun proces en als gevolg daarvan geen zin hebben.

“Ja dat is maar twee keer in de week, geloof ik. Maar hier op die HvB is niks. Op de gevangenis daar staat een toestel. Daar kun je altijd aan, als je wilt. Maar hier is ook een groot fitnesscentrum. Of ja, groot. Dat is oké. Ik ben daar een paar keer geweest, en dat is echt oké. Dat is alles wat je nodig hebt. (...) Op het HvB kun je niks. Alleen op de gevangenis, daar heb je een ruimte, daar kun je fitness doen. Dat is niet veel, maar dat is meer dan voldoende voor mij. En ze hebben een grote fitnessruimte, dat is alles.” (Respondent 3, LVB, Gevangenis, 48 jaar)

“[En geeft het programma wel eens iets aan waar je aan deel kunt nemen?] Ja, sport, maar sport is niks voor mij. (...) Ik heb niks met sport, nooit iets gehad. (...) Ik sport maar heel af en toe en dan is het uit me eigen, vrijwillig. En ik wil niet dat je móét sporten. Op school móést ik altijd sporten Ik ging nooit.” (Respondent 57, LVB, HvB, 19 jaar)

Luchten

Gedetineerden hebben één keer per dag recht op een uur luchten, hetgeen betekent dat ze naar buiten mogen op een binnenplaats. Een aantal gedetineerden met LVB ervaart negatieve aspecten hieraan: in de ochtend luchten is vervelend omdat de dag dan nog zo lang duurt; een uur lang luchten is te lang omdat je je dan gaat vervelen; en soms is het minder dan een uur omdat de piw'ers je niet op tijd uitsluiten.

“En als je om negen uur luchten hebt en ze sluiten jou niet om negen uur maar om tien over negen uit dan stelen ze, zo voelt dat dan, dan pikken ze van jou kostbare tijd. (...) Ja, en alle tijd dat je uit je cel komt is voor mij een verheerlijking. Want die mensen die snappen dat niet, denk ik. Ik weet niet wat het met ze is. En als ze vroeger uit moeten sluiten, zitten ze natuurlijk weer met hun pauze en hun vrije tijd. Het zit allemaal kort op elkaar.” (Respondent 61, LVB, HvB, 40 jaar)

“[Waarom vindt je een uur te veel?] Nou, je hebt hier toch niks te doen, buiten. Het is toch heel anders als je hier buiten die muren bent. Dan is een uur zo voorbij en hier duurt een uur net vijf uur.” (Respondent 57, LVB, HvB, 19 jaar)

“Soms ga ik ook niet luchten (...) omdat het 's morgens kwart voor 8, half 8 is. Dan zeg ik van: ‘ Doe mijn deur maar dicht. Ik wil de rest van de dag slapen.’ Kwart voor 8 ga je naar buiten en kwart voor 9 ben je weer in je cel. Dan ben je wakker, kun je niet meer slapen. Dan heb je weer de hele dag, tot de volgende ochtend te gaan in je cel. En dat levert je niks op. Alleen maar stressen. Ik ga gewoon slapen, word om 2 uur een keer wakker.” (Respondent 52, LVB, HvB, 21 jaar)

3.1.3 Externe contacten

Wanneer het in de interviews met de gedetineerden met LVB gaat over contact met de buitenwereld gaat het bijna altijd over sociale contacten. Deze paragraaf gaat dan ook vooral, maar niet uitsluitend, over sociale contacten. Zowel bij bellen en bezoek worden vrienden overigens slechts sporadisch genoemd; het gaat vooral om moeder, kinderen, partner, en overige familie. Zakelijke contacten met instanties als de advocatenpraktijk, de reclassering, de gemeente, komen een enkele keer ter sprake, en als hier al een kwalificatie aan verbonden wordt gaat die over het inhoudelijke verloop van het contact. Veel informatie hierover bevatten de interviews echter niet. Post speelt slechts een marginale rol. Een klacht is dat de post pas komt als het nieuws al verteld is over de telefoon.

Bellen

Het bellen is een oorzaak van veel frustratie en problemen, met name binnen het HvB. Het merendeel van de klachten van de gedetineerden met LVB gaat over de hoeveelheid tijd die er is om te bellen. Zeker als er kinderen zijn, maar ook als er thuis problemen zijn, is er onvoldoende tijd. Op sommige afdelingen lijkt het onderling goed geregeld te worden, maar op andere afdelingen lijkt het recht van de sterkste te gelden. Als er in de rij gewacht wordt dan gaat de recreatietijd vaak op aan wachten voor de telefoon. Ook wringt het met andere activiteiten zoals koken. Niet iedereen houdt zich aan de beltijd. Zo leidt het bellen op verschillende manieren tot stress. Een aantal gedetineerden klaagt ook over het feit dat het bellen met een kaart zo duur is; een Cobra kaart helpt dan. De tijd waarop gebeld kan worden is ook niet altijd handig: als iedereen werkt, of juist als instellingen dicht zijn, of bijv. met kinderen in Curaçao, die wegens het tijdverschil al in bed liggen. Van de drie gedetineerden die expliciet melden dat ze geen problemen hebben met bellen zitten er twee in de gevangenis, waar dit probleem verder ook niet speelde. Slechts één gedetineerde met LVB in een HvB geeft aan geen problemen met bellen te hebben op zijn afdeling.

“Maar ja, die tien minuten bellen, dat is gewoon een ramp. In de gevangenis kun je gewoon een uur bellen. Na tien minuten is het gesprek net op gang, en dan moet je alweer stoppen, omdat de andere jongens moeten bellen. En als je door wilt bellen, krijg je ruzie. Er zijn dagen dat je helemaal niet kan bellen. (...) Je mag bellen tijdens de recreatie, en dat is soms een uurtje. En dan moet je met zeventien man bellen. Dat lukt natuurlijk niet. Dan ben je vijf of zes minuten of zeven minuten aan het bellen. [En hoe wordt dat dan georganiseerd?] Achteraan sluiten. Hier is het een ramp, hier heb je maar één telefoon.” (Respondent 61, LVB, HvB, 40 jaar)

“Dan staat 14 mensen voor één telefoon. Eén telefoon, 14 mensen in één uur. [Staat er één telefoon in de gang?] Ja, in de gang. Eén telefoon en in één gang zitten 15 mensen. Maar bij onze gang, veel van die mensen zijn reinigers, dus ze bellen niet in onze tijd. 13 mensen moeten bellen in één uur. (...) Ja, begrijp je. Irritatie ook groot, de grootste irritatie van de bajes, is de telefoon. (...) En dan komt weer de macht, de macht. (...) De grote jongens dus. De kleinste blijven weer zonder te bellen of ze krijgen alleen drie minuten om te bellen. En daardoor komen weer gezeur. Misschien vinden twee het niet leuk, die gaan naar bewaarders., Andere jongens spreken hun aan omdat ze naar bewaarders zijn geweest. (...) Daar maak je geen vrienden mee. Kan je veel ruzie mee krijgen. Veel problemen mee krijgen. Dus ook een grote probleem. De telefoon; grootste probleem van hier.” (Respondent 19, LVB, HvB, 29 jaar)

“Nee, we hebben een uurtje recreatie. We zijn met zoveel man en dan moet je maar rekenen hoeveel tijd dat per persoon is en dan moet je dat gaan delen. Maar als je niks zegt, dan wordt er niks gedaan. (...) Er zijn jongens die zijn zo groot hier. Die zitten dan aan de telefoon en dan komt er een kleintje en die zegt: ‘Mag ik mijn vader even bellen? Dan zegt hij: ‘En

nou wegwezen!’ Niemand doet wat, bewakers doen niks. Dan kom je niet aan de telefoon.” (Respondent 63, LVB, HvB, 32 jaar)

“Ja, weet je, want je had elke dag recreatie. En dan had je ook contact met de buitenwereld. Want nu hebben wij maar vier keer met de buitenwereld contact. Kijk, in die uur tijd moeten er ook 14 mensen bellen. Nou, moet je nagaan hoeveel minuten dat je dan per man hebt. En als je dan zo’n Cobra-nummer hebt en dan moet je 12/13 nummers intoetsen en als je dan twee keer mis toetst dan is jouw tijd om. En dan staat die andere van: ‘Hé, kom eruit want ik moet bellen’. Ja, die heeft ook kinderen, die heeft ook zijn vrouw, die heeft ook zijn vriendin. Je kan niet tegen hem zeggen: ‘Hé, ik heb een keer mis geduwd, wacht even’. Dan is jouw tijd weer voorbij. En dan krijg je weer bonje en dan krijg je weer problemen, begrijp je? (...) Maar ja, ik zeg, als er 14 mensen moeten gaan bellen en een uur moet je dan door 14 delen dan hou ik maar zes minuten of vijf minuten over. Dan is dat niks weet je. Dan kun je per kind alleen: ‘Hallo, hoe is het? Alles goed, schatje’ en ‘Papa houdt van je’ en dat is het.” (Respondent 25, LVB, HvB, 45 jaar)

“Als jij je kleine aan de telefoon krijgt en die begint te huilen, die wil een verhaaltje vertellen en je moet tegen dat kleintje zeggen ‘Ja, papa moet nou ophangen’. Want er staat gewoon zo’n bewaker in dat ding ‘Je moet nou ophangen.’ Dat kan je twee, drie keer doen bij een kind. ‘Ja stik maar de moord papa., Ik ga jou niks meer vertellen. Je moet ophangen. Je luistert toch niet.’” (Respondent 20, LVB, HvB, 41 jaar)

“Ja, maar soms kan je helemaal niet bellen. Want de reiniger als die zeg van: ‘Oké, ga zo meteen bellen’ en misschien moet nog twee mensen bellen. Hij zeg van: ‘Oké, ga half vijf bellen of vier uur ga ik bellen.’ Dan is het zeg maar iets van half vier of zo, en je moet vier uur bellen, en d’r is nog vier mensen zo om te bellen weet je... Ja dan is het bijvoorbeeld precies vier uur weet je. Ik moet nog bellen weet je, want ik was voor..uh... Hij laat je gewoon niet bellen. Hij pakt die telefoon gaat die gewoon bellen en dat vind ik wel een beetje vervelend.” (Respondent 44, LVB, HvB, 28 jaar)

“Nou, die jongen die zat ook gewoon op z’n gemak een half uurtje te bellen en toen liep ik met mijn krukken en ik zeg tegen die jongen: ‘Hé vriend, er zijn nog meer mensen die willen bellen.’ Nou, toen, die man explodeerde. Die man explodeerde, of ik gek geworden was. Want hoe kon ik dat tegen hem zeggen? Dat er andere mensen nog wilden bellen. Hij was toch aan het bellen? Nou en voor de rest heb ik, ‘Ik maak je kapot’, kwam die naar me toe. Ik zeg ‘Ik vind het goed allemaal, jongen. Hoe oud ben je? 23 of 24 jaar? Wat wil je nou eigenlijk? Denk nou goed na. Ga eerst nog eens een half uurtje met je poppen spelen en kom dan even terug.’ Nou, toen is hij weggelopen naar een zwarte bewaarder en die zwarte bewaarder kwam naar mij toe; wat er nou gebeurd was en of dat ik moest praten met die man. Ik zeg: ‘Ik wil helemaal niet praten met die man.’ Ik zeg ‘Ik heb niks gezegd tegen die man.’ ‘Ja, maar jij dit en jij dat en jij zus.’ Dus die bewaarder nam het op voor die man, omdat het natuurlijk eigenlijk vreselijk onterecht was. Maar goed, ik zeg ‘Oké, ik hoef niet meer te bellen’. Dus ik ben weggelopen. Ik ben in mijn kamer gaan zitten en klaar.” (Respondent 46, LVB, HvB, 55 jaar)

Bezoek

Er zijn beduidend minder gedetineerden met LVB die zich hebben uitgelaten over de bezoeksregeling dan over het bellen. Een enkele gedetineerde klaagt over gebrek aan privacy, met name met de kinderen; een ander over fouten in de registratie, en het feit dat mensen te gemakkelijk worden weggestuurd als ze niet ‘piepvrij’ zijn. Daarnaast zijn er gedetineerden die aangeven dat er te weinig bezoektijd is, vooral als de bezoeken ook nog verdeeld moeten worden tussen de partner en de kinderen. Ook zou er volgens één gedetineerde een uitgebreidere regeling

moeten zijn voor buitenlands bezoek. Tegenover de klachten over het bezoek staan evenveel positieve opmerkingen: een aantal gedetineerden gaf ook aan nooit problemen te hebben gehad met de bezoekregeling. Liever bezoek, dan telefoon, zegt er één.

“Net als met die bezoek ook, mevrouw. Want hier heb je een poort dat je door die elektrische poort heen moet, maar als die piept dan heb je ook zo'n apparaat waar je dat tegen je lichaam. Want hun functie is, als dat piept dan moeten ze uit dat hokje en dan moeten ze met dat ding aan, weet je. Stel voor dat je een ongeluk hebt en u heeft een plaat in uw arm of in uw been, want dan moet je met de apparaat gaan doen. Maar sommigen die willen dat niet. Dat vinden ze gewoon te vervelend, zeggen ze van 'Voor jou is het einde bezoek. Je komt gewoon niet binnen, want je bent niet piepvrij'. Ja, maar doe je werk dan. Kom dan achter die hok vandaan en doe dat dan. Weet je hoeveel gedetineerden dat je hier gewoon echt uitflippen van: 'Ja maar, mijn vrouw die reist tweeënhalve uur hier naartoe om een uurtje mij te kunnen zien en dan laten ze haar niet toe.' Dat vind ik echt absurd weet je.” *Respondent 25, LVB, HvB, 45 jaar*

“Bezoek hiero... dat is een tafeltje met een randje glas. Ga je relatie maar proberen te redden met Jan en alleman om je heen. Vrouwen die komen met kinderen. Als je een kind van 2, 3 jaar oud hebt die wil naar papa toe. Vrouw zit daar, kind zit daar, papa zit hiero. Mag het kind niet aanraken. (...) Dat kind loopt de hele tijd, de moeder loopt een uur dat kind terug te trekken want het mag niet bij papa. Papa mag het niet aanraken. Je kunt je vrouw een kusje geven als ze binnenkomt en 2 tellen knuffelen en dan is het afgelopen. Dat vind ik heel slecht, echt waar. Nou als er ergens iets aan gedaan moet worden, dan vind ik dat. Ik zit wekelijks bij bezoek. Dan kijk ik om me heen. Die vrouwen met die kleine kinderen, dat is echt een ramp. Je pakt toch je kind beet. En dan komt er een bewaarder en dan moet je toch dat kind terugzetten. Dat zijn dingen, dat is echt verschrikkelijk.” *Respondent 35, LVB, Gevangenis, 49 jaar*

“(...) (Verlengd bezoekuur) is een uurtje in de maand. Kan je tenminste met je familie, of familie er mogen 3 man komen. En dan zit je in een kamertje met een tafeltje en een bankstelletje. Maar goed dat alleen voor de gevangenis, dat heb je in het HvB niet.” *Respondent 35, LVB, Gevangenis, 49 jaar*

Hulp

Wanneer gedetineerden met LVB aangeven hulp van buiten te krijgen, dan heeft dit vooral met financiën te maken. Een aantal gedetineerden geeft aan dat ze geld krijgen van familie; verder krijgen ze wat praktische hulp: zorg voor het huis en de kat, hulp bij het treffen van een regeling bij huurachterstand, levering van spullen, en informatie over een dochter via Jeugdzorg.

“Komt mijn moeder donderdag op bezoek, dan geef ik haar het blaadje mee waar ook een nummer op staat voor te storten.” *Respondent 4, LVB, HvB, 19 jaar*

“Ik heb nog contact met een vriend van mij en ik probeer te kijken voor het geval, stel je voor dat niemand iets kan doen voor mijn huis, dat hij me kan helpen om mijn huis vast te houden. En ik heb een kat die hij af en toe eten geeft.” *Respondent 63, LVB, HvB, 32 jaar*

(Te) weinig contact

Hoewel veel gedetineerden met LVB met enige regelmaat contact met de buitenwereld lijken te hebben, geldt dit niet voor iedereen en is het ook niet altijd zoveel als zij zouden willen. Gedetineerden noemen zeer uiteenlopende redenen waarom ze minder bezoek ontvangen dan ze zouden kunnen of willen. Opvallend veel fragmenten van de gedetineerden met LVB hebben te

maken met het gegeven dat gedetineerden zelf bepaalde bezoekers afhouden. Dat kan zijn uit bezorgdheid om de bezoeker ('ik wil niet dat ze dit zien', 'het is zonde van hun tijd' of 'dit is geen plek voor kinderen') of omdat het bezoek te veel emoties oproept bij de gedetineerde met LVB en ze bang zijn dat ze er door gaan piekeren. De laatste reden komt minder voor. Bijna evenveel fragmenten hadden te maken met praktische redenen: potentiële bezoekers hebben banen, de afstand is te groot, de reis te lastig, de kosten zijn te hoog, of er is sprake van een slechte gezondheid. Ten slotte zijn er fragmenten die er aan refereren, dat de potentiële bezoekers liever niet komen, soms omdat dit hen verdriet doet maar vaker vanwege ruzie of omdat men de gedetineerde gewoon laat zitten.

“En wat ik ook zeer kwalijk vind, is dat mijn vrouw is hier één keer op bezoek geweest en dan mag ze één dag één uurtje komen.” *Respondent 46, LVB, HvB, 55 jaar*

“[Krijgt u geen bezoek? Wilt u dat zelf niet?] Jawel, maar ik heb twee jongens aangevraagd voor bezoek, maar die komen niet. Dat waren beste kameraden van me. Ze hebben geld van me gekregen voor op bezoek te komen, maar ze komen niet. En die bel ik ook niet meer op, he? En om kleren te brengen. Dan geven ze op station Heerlen m'n kleren weg. Die komen mij niets brengen. Dus die hoeven van mij niet meer op bezoek te komen. En broers en zussen heb ik ruzie mee. En m'n moeder die kan ik niet laten komen, die is negentig. En daar kwam ik normaal twee keer per dag. En die mist me ook.” *Respondent 11, LVB, HvB, 49 jaar*

“Je hebt ook gewoon met familie, maar mijn ouders zijn 75. Mijn moeder is 76 en die komen dan en dan kun je dan, omdat mijn vader heeft een gehoorapparaat die hoort niks in zo'n bezoekzaal. Want dat is ook zwaar shit. Begrijpelijk ook, door de drugs die natuurlijk naar binnen gevoerd wordt. Ik begrijp het allemaal wel, dat is het andere verhaal, ik begrijp het wel maar het is gewoon voor mensen die normaal is het heel erg moeilijk. Want die mensen zitten heel ver van elkaar af.” *Respondent 34, LVB, Gevangenis, 40 jaar*

“Ik praat bijna met niemand meer. Ik vertrouw niemand meer. (...) Bijna niet meer. [Mag ik vragen waardoor dat komt?] Kijk, ik ben iemand, ik doe altijd iedereen helpen, overal waar ik mee kan doen, hè. Geen foute, maar gewoon normale dingen. Als ik iemand kan helpen, doe ik dat. Op een gegeven moment heb je zelf hulp nodig. Ik vraag nooit geen hulp, hè. Als ik echt een keer iemand vraag, bijvoorbeeld kan ik even met je meerijden of iets, kun je me helpen bij dit of dat, hebben ze nooit geen tijd, plotseling. Laatste keer heb ik een boete betaald van iemand, 284 euro, zat hij ook een paar dagen binnen. Heb ik betaald voor hem, plotseling laat hij niks meer van zich horen. Vieze streek, om zo maar te zeggen. Eerst gaan ze altijd bij mij, komen ze bij mij buurten, chillen, lachen, dit, dat, op stap gaan met elkaar. Geld uitgeven, waar jij zegt van: Wow, hoe kan dat nou”, snap je? En nou hoor je niks meer, laten ze niks meer van zich horen. En dan in één keer: 'Hé, (naam gedetineerde)., Alles goed? Wie ben jij nou?' Dat doe ik dan express., weet je. 'Wie ben jij? Ik ken jou niet, jongen.' Die laat gewoon weken niks van zich horen, en dan plotseling komen ze weer met mij omgaan net als ik een goede maat van hun ben. [En wat willen ze dan?] Gewoon weer met mij omgaan, dan denken ze; 'Die jongen is zo dom om weer met mij op te schieten', om zo te zeggen, snap je. Maar ik ben niet meer dom. Laat ze maar opdonderen, snap je. Ik heb geen zin meer. Ik ben liever gewoon lekker alleen. Laat me maar lekker alleen, met mijn meisje gewoon, weet je. Ik weet niet of dat nog goed is, maar ik had een meisje en daar was ik natuurlijk blij mee.” *Respondent 54, LVB, HvB, 27 jaar*

“(Mijn moeder) durft het zelf niet aan met de auto. En het openbaar vervoer is geen doen van Hoek van Holland hier heen, want dan moet je de trein pakken, dan moet je de boot pakken en... nou ja (...) dan is ze drie uur bezig. Nou, dat schiet niet op. [Maar je moeder komt. Je vader ook?] Nee, m'n vader niet. (...) Nee, die is ...spreek ik gewoon heel af en toe over de telefoon. (...) Uh...

ja dat is gewoon koppigheid, hij heb gewoon zoiets van uh...: 'Jij zit vast, je hoeft niet te verwachten dat ik je op kom te zoeken. (...) [Hij is een beetje boos op jou?] Jaaa..een klein beetje. Maar ja ik heb zoiets van uh...ja...kijk...nou boos...boos..., hij is teleurgesteld. Weet je, kijk. Tuurlijk wil tie me als ik buiten ben, ben ik gewoon welkom, weet je... Enne, tuurlijk wil tie nog wel dingen voor me uh...voor me doen weet je. Hij is niet echt de beroerdste...maar hij heb gewoon geen zin om naar de gevangenis te komen om mij op te zoeken." (Respondent 31, LVB, Gevangenis, 34 jaar)

"[Maar jouw kinderen die komen dan niet hier?] Eentje is een keer gekomen hier, die kleine van 4 jaar. Die jongen, ja. Maar die andere is 9 al en ik heb haar gezegd dat ik op Curaçao zit. Ik wil niet dat zij weet dat ik hier zit. Het gaat goed met haar op school en dat wil ik zo houden. En haar moeder wil dat ook." (Respondent 55, LVB, Gevangenis, 30 jaar)

3.1.4 Interne Contacten

Gedetineerden met LVB hebben verschillende contacten binnen de gevangenis. In het dagelijkse contact treffen zij medegedetineerden en piw'ers. Minder frequent, maar zeker met enige regelmaat, hebben zij contact met personeel van de ondersteunende diensten. Dit kunnen medewerkers zijn van de Medische Dienst waaronder de tandarts (MD), maatschappelijk werkers (MMD), medewerkers die o.a. verlofaanvragen en overplaatsingen regelen (BSD), trajectbegeleiders (TR) en ook leerkrachten (Onderwijs), medewerkers van sport en creatieve vorming, geestelijke verzorging en vrijwilligers. Overige contacten die de gedetineerde in detentie heeft zijn met afdelingshoofden en directie (management).

Algemeen

Uit de interviews met gedetineerden met LVB blijkt dat contact met afdelingshoofden en directie vaak gebeurt op grond van een klacht van de gedetineerde, of bij het krijgen van een rapport. Een klein aantal gedetineerden met LVB geeft aan dat zij de indruk heeft bij een klacht niet altijd even serieus genomen te worden, en dat bij het geven van een rapport de mening van de piw'er zwaarder telt dan die van de gedetineerde. Even zoveel gedetineerden met LVB geven aan het prettig te vinden dat het management iets verder van de werkvloer afstaat en met iets meer afstand een geschil kan beoordelen. Als gedetineerden met LVB in algemene negatieve zin spreken over contact, wordt er gesproken over het ontbreken van empathie (geen oog hebben voor de zorgen van de gedetineerde) en geen gehoor krijgen bij anderen. Eén gedetineerde met LVB geeft als positief punt aan dat je, als je hulp wilt, deze ook krijgt. Het initiatief tot contact met o.a. ondersteunende diensten ligt bij de gedetineerde zelf. Twee gedetineerden met een LVB noemen voorbeelden waarin de andere partij als eerste het contact legde, en dit werd positief gewaardeerd. Gedetineerden met een LVB melden dat in de contacten het regime een belangrijke rol speelt. De één vermeldt dat het contact met medegedetineerden lastig kan zijn als het bijvoorbeeld om langgestraften gaat: zij hebben niets te verliezen en gaan een conflict niet uit de weg. Een ander noemt het contact met personeel in het HvB dat gedetineerden, nog in afwachting van hun proces, al als schuldigen behandelt. Adviezen voor bejegening zijn al even divers, waarbij gelijke behandeling van alle gedetineerden en strenger aanpakken van gedetineerden die stelen of zich misdragen het meest frequent genoemd worden.

Contact medegedetineerden

De bevraagde gedetineerden met LVB hebben verschillende redenen om contact met medegedetineerden te hebben. De door de meeste gedetineerden genoemde reden is dat men samen dingen onderneemt: men kook met een groepje, drinkt samen koffie in de cel, speelt een spelletje kaart, tafeltennis, pool of tafeltennis, al naar gelang welke vorm van recreatie aanwezig is op de afdeling. Soms spreekt men samen af voor het sporten, en ook tijdens het luchten worden contacten gelegd en onderhouden. In de contacten is men doorgaans wel selectief – niet iedereen is even welkom.

"(...) wij hebben vier keer in de week recreatietijden. Dan kunnen wij onder andere pingpongen en spelletjes doen, kaarten, koken, weet je. Dat doen we wel, weet je, want ik kook met vier jongens die gewoon echt netjes gewoon zijn en dan op den duur je gaat toch je geluk maken." (Respondent 25, LVB, HvB, 45 jaar)

"(...) of dan komt Pietje met wie ik ga fitnessen of kan koken, en dan komt Jantje en dan komt Keesje. Om half 8 gaat die deur open. Om half 8 heb ik de tent al meteen volzitten, hè. Want ik weet dat, dus wat doe ik dan van tevoren. (...) want Pietje komt graag bij mij en dan weet ik dat en dan heb ik altijd 6 kopjes met water al in de magnetron gezet. En dan ga ik mijn medicatie halen en dan zie ik ze. En dan zeg ik jongens: 'Wel zelf die magnetron aandraaien, hè. Jullie weten de weg, koffie staat daar, die en die niet binnen laten.'" (Respondent 2, LVB, Gevangenis, 41 jaar)

Er wordt in het onderlinge contact zowel hulp geboden als gevraagd. Vooral wanneer gedetineerden nieuw binnenkomen, wordt ervaren dat ze nog wel eens hulp kunnen gebruiken, zowel op het materiele vlak – het duurt enige tijd voor een nieuwe gedetineerde beschikking heeft over geld – als op het gebied van het reilen en zeilen op de afdeling. Veel gedetineerden met LVB geven aan dat ze zelf veel aan hun medegedetineerden hebben gehad toen ze de weg in de PI moesten leren kennen: de regels op de afdeling en met betrekking tot bijvoorbeeld bezoek, de in- en uitvoer van spullen en verlof, de toegang tot de ondersteunende diensten.

Medegedetineerden waar men meer mee optrekt helpt men door bijvoorbeeld iets te delen, dingen uit te lenen, of met praktische hulp: hierbij moet dan gedacht worden aan het beschikbaar hebben van een fles limonade voor algemeen gebruik, het delen van zelf klaargemaakt eten met enkele gedetineerden die dit niet hebben, het ruilen van koffie voor een maaltijd of het 'voorschieten' van eten of tabak als boodschappen nog niet geleverd zijn. Sporadisch is er sprake van dat een (meer ervaren) gedetineerde opkomt voor een (kwetsbaarder of jongere) gedetineerde die in moeilijkheden zit.

"Wat ik wel doe, pasgeleden kwam er een jong gastje binnen, die was 19 jaar oud. Ook voor de eerste keer, en die stond met een petje in de rondte te kijken en nou ja goed. (...) Ik had hem al een paar dagen bekeken en hij wist ook niks. En dan kom je ermee in gesprek en dan zeg je bla bla bla maar op een gegeven moment ja. Ja, dat was op een vrijdag en op dinsdag krijg je pas de winkel. Maar ja, het geld moet nog overgemaakt worden enzo. Dan ben ik nog wel bereid om dat te doen. En op een gegeven moment zeg ik: 'Kom eens hier.' Ik had net lekkere macaroni klaargemaakt. Ik zeg ga hier maar eens zitten. Heb ik curry neergezet en een blikje en bananen neergezet. En hij keek me zo aan en ik zeg: 'Ik weet het; je bent geen drugsgebruiker, je geld is er nog niet, je bent nieuw, eet maar een keer mee.' Heeft hij een bordje macaroni gegeten. Nou een heel goed gastje, een heel nette jongen. Die zit ook bij me in de poetsploeg." (Respondent 1, LVB, Gevangenis, 50 jaar)

"(Voor welke dingen vragen ze...) uh...ja, alles eigenlijk, uh...met briefjes invullen, uh...het invoeren, het uitvoeren van bepaalde dingen, uh...noem maar op. Ze komen overal, met ze eigen papieren dossiers komen ze mee aan (...) omdat, in de loop van de tijd ...ja af en toe vind ik dat zelf ook een beetje vervelend, maar in de loop van de tijd hebben de mensen een beetje in de gaten dat ik toch wel heel veel, ja toch wel overal links en rechts wat vanaf weet. En sommige mensen komen dan wel eens naar me toen en zeggen van uh...hoe zit dit en dit of dit." (Respondent 14, LVB, HvB, 42 jaar)

"Ja,...er is dan een jongen op de afdeling en die werd een beetje gepest, en zo, door die jongens, en zo. Omdat tie vaker alleen zat, en zo, Die shit, ja. Hij was net binnen. Heb ik gedacht van: 'Ja, ... zo heb ik het in het begin ook gehad, weet je wel, toen ik hier zat in 2007. Onderdanig naar de

jongens. Denk dan: 'Zou ik hem bij mij pakken? Misschien dat die jongens dan... zichzelf', weet je wel? Omdat ik goed met die jongens op kan schieten Ja, als ze zien dat hij bij mij zit heeft tie geen last meer van die gasten. [Nee, nee. Dus je herkende je wel een klein beetje in die jongen?] Ja, ja, tuurlijk." (Respondent 69, LVB, HvB, 31 jaar)

Een aanzienlijk kleiner deel van de gedetineerden met LVB geeft aan dat men het contact met de medegedetineerden ook gebruikt om zijn verhaal kwijt te kunnen. Deze medegedetineerden hebben ook zo hun eigen problemen, en bovendien kun je niet alsmaar met hetzelfde verhaal aankomen. De paar gedetineerden die dit wel noemen refereren dan meestal aan gesprekken over de gang van zaken binnen de PI.

"Bijvoorbeeld in contact met een bewaarder, als ik een beetje problemen heb met een bewaarder dan vraag ik aan mijn buurman van: 'Hé, heb je dat ook wel gehad?' Dan krijg ik de reactie van mijn buurman en mijn buurman zegt van: 'Ja, dat is zo'n bewaarder.' Terwijl ik zoiets heb van 'Maar ik heb daar geen flikker aan.' En dan ga je toch het groepje af en dan zeg je niet van: 'Wat vinden jullie van die bewaarder' Maar van: 'Vinden jullie dat geen goede bewaarder?' En dan zal er wel weer een zijn die zegt van: 'Nee, die kan je niks vragen.'" (Respondent 59, LVB, HvB, 32 jaar)

Het contact met de medegedetineerden is zeker niet alleen maar positief. Een aanzienlijk deel van de gedetineerden met LVB refereert dan ook aan conflicten en aan diefstal onderling. Ruzies gaan vaak over het gebruik van de telefoon, maar kunnen ook oplaaien doordat de verhalen van de ene gedetineerde de ander irriteren. Ogenschijnlijke kleinigheden kunnen gemakkelijk tot een vechtpartij leiden - bij voorkeur op een plek waar geen camera's hangen. Hierbij geeft een flink aantal gedetineerden met LVB ook aan dat ze door medegedetineerden uitgedaagd worden. Soms lukt het om dit te doorzien en te negeren, soms ook leidt dit tot handgemeen, vaak om gezichtsverlies te voorkomen.

"Ik zit te koken, die man zit te praten met mij over zijn zaak. Ik wil het nu niet horen. Hij blijft maar praten. Ik wil het niet horen. Ik heb gezegd: 'Ga gewoon weg anders krijg je klappen', weet je. Ja, dat wordt gewoon ruzie." (Respondent 62, LVB, HvB, 28 jaar)

"Op mijn afdeling zitten er als het goed is 15 mensen. Op mijn gang, want er zijn veel dubbelcellen. En dan moeten we in een uur bijvoorbeeld; hoe ga je 60 minuten over 15 man verdelen? En dan moet je het ook nog zelf regelen. Begrijp je wat ik bedoel? Ik bel wel, maar ik neem ook het risico ervoor als ik niet bel, dan ga ik desnoods maar op de iso. Ik heb het aangegeven, ook bij de personeel van: 'K, zo en zo zit het.' Als hun dan tegen mij zeggen: 'Nee, je moet het zelf regelen' dan neem ik dat ook heel letterlijk." (Respondent 24, LVB, HvB, 26 jaar)

"Kijk ze treiteren je ook vaker. Ja kijk, je hebt hier teletekst, heb je de knuffelmuur op. Op elke RTL 5 op teletekst heb je knuffelmuur. Daar schrijf me vrouwtje altijd berichten naar toe, weet je wel. Ja...en dan laten ze bijvoorbeeld, dat ze daar achter komen, bellen ze hun vriendin op, zeggen ze van bijvoorbeeld: 'Stuur dat voor X. Dat het uit is met z'n vriendin', en zo. Weet je, van zo iets allemaal, dat ze mensen paranoia maken. En of m'n vrouwtje kom vaker. Ik zit in...helemaal bovenaan in een dubbelcel, en ik ken helemaal over die muur heen kijken, en daar is een bankje. Altijd waar m'n vrouwtje altijd komt met die kinderen en de hond, bijna elke dag. En dan gaan ze m'n vrouwtje uitschelden en zeg ik altijd van: 'Zeg je naam!' Ik zeg 'Als je man bent, noem je ook je naam. euh..Dan beginnen ze m'n vrouwtje verder uit te schelden. Zeg ik tegen m'n vrouwtje altijd: 'Loop naar huis'. Daar proberen ze me mee op de kast te krijgen, weet je." (Respondent 16, LVB, HvB, 31 jaar)

"Wat lastig is, is met de gedetineerden. Als ze weten dat jij bijna vrijkomt en hun hebben nog lang te gaan. Dat zijn wel lastige dingen. Dingen die dan een beetje verkeerd kunnen lopen, en zo. Dus eigenlijk met andere woorden; kun je beter alles voor je houden, hierzo. (...) Dan proberen ze je iets in de schoenen te schuiven, of je ergens bij te betrekken of zo. Of dan vallen ze je aan. Snap je, zo gaat dat hier. (...) Ik heb, op (datum) werd ik aangevallen door een medegedetineerde, hier. Op de oude afdeling waar ik zat. Daarna, er was geen personeel maar er waren wel medegedetineerden bij, die zagen dat hij mij aanviel. En ik me alleen verdedigde. Maar na afloop, ik had die jongen vastgepakt, dat hij niet verder kon slaan, en dat ik hem ook niet hoefde te slaan, zeg maar, heb ik de personeel geroepen, heb ik hem overhandigd aan het personeel. Maar de bewaarder zag dat hij een bloedneus had. En dat kwam omdat hij probeerde los te komen om verder te slaan. En dat zagen die medegedetineerden allemaal. Daarvoor hebben ze mij toen 10 dagen in de iso gezet. En daardoor doordat dat in mijn rapportage kwam te staan, kon ik niet naar half open kamp." (Respondent 9, LVB, Gevangenis, 28 jaar)

"(...) stelen. Bij mij gebeurt dat bijna elke week. Zeg maar, ik bestel, je mag hier alleen vrijdag bestellen. Sigaret, eten en zo. Krijg je dinsdag, pas dinsdag. Dinsdag krijg je die bestelling. Woensdag, donderdag komen mensen bij mijn cel. Zeg maar, ik ben gewoon bij recreatie om te eten of zo, mensen gaan in mijn cel stiekem gaan die sigaretjes stelen of eten. Ik ga naar bewaking, ik zeg: 'Luister, mijn sigaretten zijn gestolen. Jullie kunnen voor mij kijken, jullie hebben camera en zo. Toch?' Hun willen dat niet voor mij doen. Hij zegt: 'Dat mag niet.' Ik zit de hele week zonder sigaretten, dus hij zegt 'Ja, meneer, moet u uitkijken, uitkijken.' Deur is open, ik heb recreatie, ik moet eten maken. Dus hoe moet ik uitkijken? Ik ben in de keuken. Moet ik daar kijken? Hoe? Kan niet. Hoe moet die deur dicht of jullie hebben toch camera, moeten jullie kijken, toch? Hij zegt: 'Meneer, je moet uitkijken. Je zit hier met mensen, je bent niet alleen.' Dat is het antwoord. De derde keer bij mij, elke week sigaretten, pakje, sigaret weg, eten, jam, veel veel spullen." (Respondent 43, LVB, HvB, 26 jaar)

Verhalen over het misbruik van de zwakte van medegedetineerden zijn er niet veel, hoewel ze wel voorkomen in de interviews. Meestal heeft men het dan over een ander bij wie dit voorkomt. Wel wordt vaak aangehaald dat sommige medegedetineerden wel steeds proberen om bijvoorbeeld shag, etenswaren of wastabletten af te troggelen, maar dat men deze meestal snel doorziet. Of men hen welwillend tegemoet treedt heeft veel te maken met het verdere gedrag van de vragers: drugsgebruikers geeft men liever niets, net als mensen die niet thuis geven als men op een ander moment zelf eens om een gunst vraagt. Ook worden er soms grapjes uitgehaald – kleren weghalen bij de douche, een emmer water door de cel, een nepverzoekbriefje – die soms ludiek opgevat worden maar soms ook als pesten worden ervaren.

"Ja, die jongen die was niet eh, ja, hoe moet ik dat zeggen, dat klinkt heel cru ...heel dom. Die jongen was niet helemaal 100%, eh vond alles goed, kon alles missen en daar maakten ze misbruik van. Eh eh je kon er alles tegen zeggen., Één keer goed lelijk doen en hij stond te huilen. Eh en bedreigen en eh van: ik ga bellen en als jij niet ...(...) en die jongen die kwam nooit aan de beurt. Stond dan netjes in de rij en dan kwam die er weer tussen, en: 'Ik moet bellen en als jij je mond niet houdt dan ga eh' – 'Jij bent te laat' en eh, die jongen gewoon opzij zetten. Dus misbruik maken van de jongen. Dat heb ik op een gegeven moment ook tegen de bewaarders gezegd: 'Let daar nou eens op. Hè, die jongen die wordt altijd aan de kant gezet. Die jongen komt bijna niet toe aan bellen. Doe daar nou eens iets mee.' Eh de reiniger heeft gezegd: 'Luister', tegen die jongen, en hij heeft toen de hele groep aangesproken: 'Luister, hij gaat bellen en zo niet, ga ik bellen. En als ik uitgebeld ben, belt er niemand meer. Jullie lopen iedere keer die jongen voorbij. Jullie gaan die jongen lopen terroriseren. Jullie laten iedere keer dat jong aan het janken. Waarom doe je dat?' (...) De bewaarders stonden op een gegeven moment, die heeft het zo allemaal af zitten kijken, en die heeft op een gegeven moment echt ingegrepen, die

zei van: 'Luister, jij gaat bellen. De eerste de beste die jou uit de telefooncel haalt, die krijgt van mij rapport.' (...) Maar dat was al weken aan de gang. Maanden. Twee, drie maanden zeker." (Respondent 7, LVB, Gevangenis, 39 jaar)

"Zij hebben mij drie dagen geleden, iemand is in mijn kamer geweest, op mijn bed echt paprikapoeder, peper in mijn bed gegooid. Ik heb het tegen bewaker gezegd. Hij zegt: 'Ja, je moet uitkijken.' 'Hoe moet ik dat doen, ik ben in de keuken, ik zit eten aan te maken. Dus, ik wou gaan slapen, ik zit met paprika en peper in mijn bed. Jullie kunnen toch voor mij kijken wie heeft dat gedaan?' Antwoord is: 'Ja, sorry meneer, u moet uitkijken. Je zit met mensen hier.' Dus verder ga ik heel de dag zitten in de cel gewoon, dan ga ik daar eten maken." (Respondent 43, LVB, HvB, 26 jaar)

"Ik zie zelf hier is eentje op de afdeling Ik heb hem ook gezegd: 'Je moet luisteren, je moet sparen voor geld om een ketting te kopen voor jouw vriendin.' En ik heb geen vriendin meer en ik zit zelf hier met 12 uur in de week. En van die mag ik roken, eten, drinken en bellen En krijg ik telefoonkaart van buiten dus. Is geen probleem. Maar in die 12 uur zorg ik wel dat ik kan roken. En dat ik kan eten. En jij kan dat ook doen. (...) Ze vroegen gewoon: 'Shagje draaien, shagje draaien.' Maar ik zie iedere week dat je gaat werken. [Dus je weet dat hij geld heeft?] Ja en toen kwam ik erachter, zag ik die loonstrook van hem, dat hij gewoon meer als mij heeft (lach). Dat hij meer geld heeft op zijn rekening dan mij. Ja, dan word je gewoon boos op die dingen, weet je wel. En ik heb hem ook gezegd: 'Luister, ik ben hier voor mij eigen. En ik heb jou hierbinnen leren kennen. En je moet ook kunnen zorgen voor jouw eigen.'" (Respondent 55, LVB, Gevangenis, 30 jaar)

"Net als bijvoorbeeld, ik ben aan het douchen, en ik had mijn handdoek daar, en mijn boxersshort, huppakee, en dan pakken ze je handdoek en boxersshort weg. En dat je dan naakt over de afdeling moet lopen, snap je, van die klotestroken. En dan even kijken hoe hij reageert. En mijn cel is langs de douche. Ik loop gewoon in mijn nakie naar mijn cel toe, expres hè. Ik had zoiets van, teringleders hè, ik loop gewoon daar, ik denk, ik doe niks, ik loop gewoon naar mijn cel, ik pak een ander boxersshort en trek hem aan. Hebben ze mijn boxersshort in mijn prullenbak gegooid. Mijn handdoek en boxersshort in de prullenbak. Maar wel de boxersshort in de handdoek, dat het niet tussen de rotzooi kwam. Ik zeg: 'Welke teringlijder heeft dit in de rotzooi, in de prullenbak gegooid?' Gewoon niemand wilde toegeven, hè. Ik zeg: 'Ja, is goed.' Ik wist precies wie het had gedaan, hè. Ik wist het. Ik denk, ah zieligerd, die wilde niet toegeven. (...) Ja, gewoon als grapje. Ik vind het helemaal niet erg. Of ja, ik vind het wel erg. Ik bedoel, grapje maken om te testen, je weet wel hoe dat gaat. En een dag later ging ik douchen, pakken ze mijn handdoek weg. Ik denk, 'Nou word ik boos, hè. Rustig blijven, (naam geïnterviewde).' In één keer, mijn vest weg.' Mijn vest weg? Ga weg, man.' Net een nieuwe, dure vest. Wel gewoon van thuis meegenomen. Een Chilly vest, die merk, ken je wel. Ik denk: 'Nee! Pfff.' 'Ik denk: 'Wat een klotezooi. In één keer zie ik hem buitenlopen met mijn vest. Ik pak hem vast, duw hem tegen de muur, ik zeg: 'Als jij nou niet heel gauw mijn vest teruggeeft, dan werk ik je tegen de muur omhoog.' Toen werd ik echt gek, hè. Ik denk: 'Hoe kan dat nou? Waarom?' Als ik nou zo 'n rotzak was die iedereen uitdaagt, grote mond en zo, maar ik ben gewoon rustig, ik houd niet van dat geouwehoer, daar heb ik geen zin in.' Ja, maar die vest heb ik gekregen van hem.' Ik zeg: 'Jongen, die vest is te klein. Het is mijn vest, jongen. Die kwam gewoon hier bij hem. Die hoort normaal tot hier te komen. Snap je wat ik bedoel? Ik stond te trillen, jongen. Ik denk: 'Ik heb geen zin om de iso in te gaan.' Ik denk: 'Nou naai ik hem een keer.' Zou ik normaal nooit doen, hè." (Respondent 54, LVB, HvB, 27 jaar)

Hoewel er wel gerefereerd wordt aan drugsgebruik en -handel binnen de PI, en verschillende gedetineerden met LVB aangeven dat ze wel eens gepolst zijn om drugs binnen te smokkelen, geven de respondenten aan dat ze hier niet aan beginnen omdat ze of niets met drugs te maken willen hebben, of het de risico's niet waard vinden.

"[Word je wel eens ergens voor gevraagd waar van je denkt; dat wil ik niet?] Ja, sowieso. Maar ik doe het niet want als er iets gebeurt hier zo. Bij bezoek mag mijn vrouw drie maanden niet naar binnen. (Respondent 62, LVB, HvB, 28 jaar)

Er kunnen verschillende redenen zijn om geen contact met (bepaalde) medegedetineerden te hebben of willen. Sommige gedetineerden met LVB geven aan hier inderdaad geen behoefte aan te hebben. Ze hebben niets met hun medegedetineerden, worden afgestoten door het delict dat iemand mogelijk heeft gepleegd of door slechte hygiëne, of weten te weinig van hen om hen te vertrouwen. Het geen contact willen kan ook voortkomen uit zelfbescherming: deze gedetineerden willen niet in problemen komen door de interactie met (problematische) medegedetineerden. Men wil doorgaans niet betrokken raken in conflicten van anderen, niet ingaan op uitlokking, en geen extra straf riskeren.

"Nou, je zit toch voor je eigen zaak hier, op dit moment. Je hebt wel contact met hen, alleen op de cel is het toch fijner op dat moment. Die mensen, je weet niet hoe ze antwoorden. Ik ken ze niet. (...) Je kent ze helemaal niet eigenlijk Je wordt erbij gezet als grofvuil, als ik het zo zeg." (Respondent 57, LVB, HvB, 19 jaar)

"Ik hou me niet bezig met die mensen met de drugs. (...) Ook niet met vechtpartijen. Ik blijf liever d'r van weg, want daar zit ik voor, voor huiselijk geweld en vrijheidsberoving en zo. Dus uh, ik hou een beetje niet met die dingen bezig, want ik heb voorwaardelijk ISD dus als ik dan ga gek doen, dan krijg ik twee jaar voor niks hier. Weer de bak in, dan voor niks." (Respondent 16, LVB, HvB, 31 jaar)

"[Wat is de reden dat je contact vermijdt?] Omdat de mensen door elkaar zitten. Ik ken de mensen niet en misschien zit ik hier wel met een kinderverkrachter. Dan zit ik met hem te kaarten. Ik weet niet met wie ik allemaal te maken heb. (...) De andere gedetineerden, ik zeg je eerlijk, ik voel me heel onprettig hier. Ik zit tussen junken. Ik zit tussen stinkdieren die wassen zich bijna niet. Soms denk ik als ik iets aanraak van: 'Gatver, misschien krijg ik wel ziektes.'" (Respondent 63, LVB, HvB, 32 jaar)

"Die mensen met wie ik contact heb, zijn wel oké. Maar anderen, die met de kennismaking op het moment dat je op de afdeling bent gekomen, die je nog niet kennen, van ik zit voor dat en dat en zo. En na een paar dagen beginnen ze al, proberen contact te leggen, om buiten ook weer verder te gaan. Maar daar kan ik mij niet in gaan mengen, snap je? (...) Want dan kom je weer terug, snap je." (Respondent 9, LVB, Gevangenis, 28 jaar)

"Nou, ik heb heel weinig contact met gedetineerden.' Goedendag', 'Hallo', en verder zo min mogelijk. En als je wel een band hebt dan heb je ook echt iemand die op hetzelfde niveau zit, zeg maar. Maar je gaat soms, ben je binnen een maand weg, en soms ben je over twee jaar weg. Er zit eigenlijk nooit iemand langer, bijna niet vijf jaar aan een stuk, of drie of vier jaar. [En wat bedoel je met hetzelfde niveau?] Nou, dezelfde daad, dezelfde leeftijd, dezelfde ervaring, hetzelfde meegemaakt. Ik ga niet... Hier zitten allemaal jonge mannetjes van achttien, negentien, twintig. Daar wordt je helemaal gek van. Al dat haantjes gedrag, daar kan ik niet tegen. Ik zit liever met oudere rustige mensen. Die verneuken ook heel de sfeer in de groep. Die zijn zo naïef en zo eigenwijs. Vroeger was dat niet, vroeger zaten ze op een jeugd afdeling tot tweeëntwintig of achtentwintig. Toen had je daar geen last van in het HvB." (Respondent 61, LVB, HvB, 40 jaar)

"Hier zit bijvoorbeeld ook een jongeman die vorig jaar augustus mijn vriend en zijn vader heeft neergeschoten. Hij zit hier ook binnen. Ik kon makkelijk, de eerste dag hier, met hem al vechten maar dat doe je niet, weet je. Je denkt: 'Ik zit al vast. In de gevangenis wil ik niet nog een gevangenis hebben.' Daarom blijf je eigenlijk rustig. Volgens mij is dat ook de beste oplossing

als je in de gevangenis zit, gewoon rustig blijven totdat ze tegen je zeggen: 'Ga maar naar huis.'" (Respondent 52, LVB, HvB, 21 jaar)

"Nee, wat luister eens, ik heb wel eens een medegegedetineerde gezien. Die komen dan naar mij toe van: 'Hé, (naam respondent), wij gaan hier het systeem veranderen. Want ik wil dat alle gedetineerden hier op de vuist gaan met de bewaarders.' Ik zeg: 'Hé, ik wil niets met jou te maken hebben.'" (Respondent 49, LVB, Gevangenis, 22 jaar)

"Als er een vechtpartij begint dat kan dat echt slechte gevolgen hebben. En je weet nooit wat een persoon in zijn cel kan uitflikken. [kun je eens uitleggen wat je daarmee bedoelt?] Nou bijvoorbeeld vorige week, of nee, twee weken terug is hier een jongen gepakt die met een vork een wapen had gemaakt omdat hij ruzie had met iemand anders. Heeft hij twee nagels van de vork kapot gemaakt, van een ijzeren vork, heeft hij bij elkaar geplakt met plakband (...). En bewaarders kunnen je daarmee niet helpen. Als je aan het luchten bent, of tijdens recreatie en ze komt achter je iets doen, daar heb je hem al. Je kan er niet afkomen, weet je. Daarom help je mee om de problematiek niet groter te laten maken, dat bij het kleine het probleem gelijk opgelost is. Als ze met elkaar beginnen te knokken, als ze beginnen te vechten met elkaar, eentje krijgt sowieso klappen. En de persoon die klappen krijgt, die zit al 23 uur achter de deur. Die gaat achter de deur echt iets zoeken om wraak te nemen. Dat moet je voorkomen." (Respondent 52, LVB, HvB, 21 jaar)

Het zal geen verbazing wekken dat in de uitspraken waarin men een mening over de medegegedetineerde laat doorklinken veel dezelfde thema's naar voren komen als in de bovenstaande paragraaf. Hierbij is het goed op te merken dat een deel van de gedetineerden expliciet opmerkt dat men niet alle medegegedetineerden over één kam kan scheren. Met sommige medegegedetineerden heb je wat, met anderen niet, en er is een grote diversiteit. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen jeugdige en oudere gedetineerden, tussen mensen die eerlijk zijn en mensen die de ander misbruiken, maar ook tussen verschillende etnische groepen.

"Dan vind ik, van dan stop ik daarmee en dan stop ik ook met praten erover, want ... - Het komt wel een keer weer naar boven, godverdorie, weer, ja. Het is af en toe zo erg dat je ... dat de kommetjes van de tafel af trillen. Dan heb ik zoiets van: 'Ja, waarom moet dat?' Maar dat is de jeugd. Ja, dan word ik ouder, denk ik. (...) Ja, ik denk dat ik dan minder kan verdragen of zo, ik weet het niet. Of ben ik dan echt zo heel rustig geworden of ben ik ook zo geweest? Ik weet het niet. Dat is dan heel moeilijk. (...) Ik kan niet met die jonge gasten meer overweg, denk ik. Ik weet het niet. [Dus u trekt toch een beetje naar de oudere mensen?] Ja, naar de oudere mensen van mijn eigen leeftijd en ... ja, het Nederlandse volk. Ja, het klinkt heel discriminerend, maar ... het is gewoon zo. Tegenover mij zit ook een jongen en dat is dan ook een oudere persoon, tenminste, die is dan iets jonger ... ja, die is iets jonger dan ik. Ja, daar trek ik dan wel mee op. Maar die is gewoon heel rustig en die ... gewoon lachen, gewoon de dagelijkse dingen." (Respondent 7, LVB, Gevangenis, 39 jaar)

"Het is moeilijk, echt moeilijk om met mensen om te gaan die je helemaal niet kent. Dat is echt moeilijk ja. (...) Ja, je kent ze helemaal niet, weet je. Want je komt hier binnen en ze zeggen: 'Ja, hiermee moet je het doen.' Ja, kijk, je kan met een paar goed praten, net wat ik van begin zei en met een paar goed opschieten of andere dingen doen. Maar er zitten er ook een paar bij dat je denkt van: 'Hé, wat is dat nou?', weet je. Je kijkt er dwars doorheen, maar ja, hij loopt toch op die afdeling. Je moet het toch, je kan ... Ze dwingen je uiteindelijk om met die personen ook om te gaan, weet je." (Respondent 25, LVB, HvB, 45 jaar)

Al met al ervaart het gros van de bevroegde gedetineerden met LVB het contact met de medegegedetineerden als positief. Hierbij wordt het contact beschreven als positief, rustig, relaxed,

goed, en vriendelijk. Een aantal gedetineerden geeft expliciet aan geen vervelende dingen te hebben meegemaakt. Sommige gedetineerden geven aan dat er sprake is van respect voor elkaar, hetgeen zich uit in een nette omgang met elkaar, een rustige afdeling, en het met elkaar afspraken kunnen maken over het bellen. Eén gedetineerde geeft aan dat het wel iets dubbels heeft: het is vechten voor de telefoon, maar op zich kunnen ze het wel aardig vinden.

Een kleiner deel van de bevroegde gedetineerden met LVB spreekt van vertrouwen in medegegedetineerden. Slechts één van hen spreekt een algemeen vertrouwen uit: hij vertrouwt de mensen binnen meer dan die buiten de PI. De overigen doen geen algemene uitspraak maar houden een slag om de arm. Bij hen is de mate van vertrouwen afhankelijk van de persoon van de medegegedetineerde. Het aantal gedetineerden dat aangeeft de medegegedetineerden niet te vertrouwen is echter een stuk hoger. Het wantrouwen ligt met name op het gebied van diefstal en het niet nakomen van afspraken, bijvoorbeeld wanneer er dingen geleend worden, maar ook op het gebied van roddel, achterklap en verraad. Een aantal van deze respondenten geeft dan ook aan er voor te waken emoties te tonen of persoonlijke dingen te vertellen, omdat deze tegen je gebruikt kunnen worden.

"Maar zakelijk en mijn privéleven... [Dat houdt u liever een beetje gescheiden?] Ja. In het verleden heb ik wel eens een keer iets verteld. Niet privé, maar wat zakelijk en dan 10 minuten naderhand, 20 cellen verder, die weten het ook al, snap je." (Respondent 1, LVB, Gevangenis, 50 jaar)

"Weet je, ja...het zullen nooit je vrienden worden. Kijk...je moet toch scherp in je achterhoofd zijn van uh...ja gewoon van uh...Ja, je moet gewoon weten waar je mee bezig bent. Want ja, een hoop mensen weet je...die komen hier binnen...ja...proberen ze je nog af te troggelen...ja maar...kijk... dat moet je gewoon voor zijn." (Respondent 31, LVB, Gevangenis, 34 jaar)

Een punt van ergernis vormen medegegedetineerden die geen verantwoordelijkheid tonen voor de leefbaarheid op de afdeling. Ook hier gaat het dan vooral weer om het belgedrag van sommige gedetineerden, maar ook bijvoorbeeld om het opruimen van de algemene ruimtes, met name de keuken. Ook het niet naleven van algemene regels van fatsoen, bijvoorbeeld op het gebied van persoonlijke hygiëne en geluidsoverlast leidt tot ergernis.

"En als je telefonisch probeert iets bij te sturen dan komen ze gewoon de telefooncel ingelopen van: 'Ik ben aan de beurt en dit en dat.' (...) Je krijgt voldoende tijd maar er zijn mensen die het gewoon aan hun laars lappen. Die staan drie uur achter elkaar te bellen. Daar wordt dan niks van gezegd. (...) Mensen geven het gewoon op, op een gegeven moment van: 'Laat maar...' (...) Of de mensen die voor in de gang zitten en ze worden terug eruit gehaald en die zijn direct bij de telefoon. Nou, dan kun je het al voor de hele dag vergeten om te bellen. (...) Je leeft daar met vierentwintig mensen, oké, allemaal verschillende nationaliteiten maar we moeten zien dat iedereen zich een beetje aan elkaars regels houdt om het leefbaar te houden. En dat gebeurt niet. (...) Daar wordt niks mee gedaan. Los het zelf maar op. Of leef er allemaal maar mee. (...) (En diegene wordt er niet mee geconfronteerd door de medegegedetineerden?) Nee, want het zijn meestal mensen die elkaar nodig hebben voor alles en nog wat. Voor drugs en dit en dat. En zo is dat allemaal, pfff, één grote pot nat. (...) Degene die het kookverbod heeft veroorzaakt, ze zijn er wel kwaad over. Maar die neemt dan toevallig iets mee van bezoek komende week waar iedereen op zit te wachten... Dus ja... Laat maar gaan." (Respondent 58, LVB, HvB, 36 jaar)

"Weet je, en ja dan lopen ze de hele dag in die afdelingen rond en dan ja, ik vind dat gewoon jammer dat die bewaarders daar geen maatregelen voor nemen. Dat ze zeggen van: 'Hé, jongen wat is er?'. Je leeft hier onder andere mensen. Kijk, wat je thuis doet dat moet je zelf weten. Kijk, dat is je prefererdingen, maar hier leef je onder andere mensen en dan moet je er rekening mee houden, vind ik. En in de huisreglement staat, je bent twee keer verplicht te douchen in de week.

Dan moet ik klagen van: 'Hé, die gast die stinkt gewoon, weet je.' En dan proberen ze te koken en dan raken ze alles aan en laten ze gewoon die hele klerezooi staan. En dan na een maand gaan ze hun dwingen van: 'Hé, je moet je eigen ook een keer wassen.' Maar ja, zucht. (...) Ja, als je dat ziet, hoe kun je zo leven, joh. Daar kan ik met mijn verstand niet bij. (...) Daarom moeten ze er eigenlijk rekening mee houden, van: Hé jongen luister, je leeft hier met andere mensen, je hoort je eigen te wassen en dergelijke dingen.' En wat hij daar buiten doet, dat moet hij zelf dan weten. Maar dat doen ze niet. Een keer in de maand dan gaan ze bij die jongen voor de deur zo zitten en als ze dat niet doen, die jongen gaat echt niet douchen. Gaat ie onder de douche, en dan kijkt ie zo, en als die bewaarder er niet is dan komt ie gewoon weer eruit zonder de waterkraan aan te zetten. Dan denk ik bij mijn eigen: 'Jongen waar ben je dan toch mee bezig, joh. (...) Het is moeilijk, echt moeilijk om met mensen om te gaan die je helemaal niet kent. Dat is echt moeilijk, ja.' (Respondent 25, LVB, HvB, 45 jaar)

Er is een klein aantal respondenten dat zijn ergernis liet blijken over medegedetineerden die teveel bravoure tonen: zij ergeren zich aan gedetineerden die stoer doen bijvoorbeeld over het delict dat ze hebben gepleegd of die op andere wijze 'de bink willen uithangen' of een grote mond hebben. De term haantjesgedrag valt hierbij een aantal keer. Ten slotte wordt nog door drie respondenten opgemerkt dat medegedetineerden onvoorspelbaar kunnen zijn in hun gedrag (als gevolg van hun situatie of door psychische problemen).

"Eén man is vrolijk Één man komt bijvoorbeeld net terug van een rechtszaak waar hij te horen heeft gekregen dat hij drie jaar heeft. Daar zeg je een grapje tegen, maar voordat je het weet heb je een klap hangen." (Respondent 59, LVB, HvB, 32 jaar)

Contact piw'ers

Gedetineerden met LVB doen heel veel uitspraken over het contact dat ze hebben met de piw'ers en vertellen vaak over de verschillen die zij signaleren tussen piw'ers. Daarbij onderscheiden ze twee groepen. De ene groep omschrijven zij als de groep piw'ers die je wat kunt vragen. Zij zijn attent en wijzen je er bijvoorbeeld op dat je de boodschappenlijst nog niet hebt ingeleverd. Zij maken tijd voor een praatje, maken een grapje, laten een keer extra bellen omdat je vrouw ernstig ziek is, zullen niet snel een rapport geven, nemen de tijd om iets uit te leggen, of vragen of er iets is als je wat stil bent.

"Toen ik hier net binnen was had ik 3 dagen niet gegeten van de stress. Ik heb het wel geprobeerd met boterhammen maar ik spuug het gewoon weer uit. Door ja, en toen zag die vrouw dat, die bewaker, die vroeg: 'Heb je al gegeten?' Ik zei: 'Nee nog steeds niet.' En toen ging die naar iemand die hier al langer zit, die mocht ook meer dingen doen en zo, die mocht dweilen en zo. Die heeft ook meestal de hele dag de deur open. En die heeft voor mij gekookt, dat vond ik heel aardig. Die had kip met aardappeltjes gemaakt. Was lekker, heb ik opgegeten. Vond ik lief...Zij mag ook gewoon binnenkomen, met haar heb ik geen problemen. Ik vind haar heel aardig. Ze heeft me geholpen met, toen ik die lijsten had ingevuld kreeg ik 10 euro van hier, mocht ik alleen een belkaart en sigaretten. En had ik die al ingevuld, en toen kwam zij de dag erna, kwam zij: 'Heb je geen sigaretten gekregen?' En ik zei: 'Nog niet.' Toen kreeg ik ze woensdag, pas een paar dagen erna. 'Goed ik ga wel even kijken of iemand een pakje shag heeft'. En heeft ze mij een pakje shag gegeven. Dat is wel lief." (Respondent 4, LVB, HvB, 19 jaar)

"Ja, voor mij is dat, ik leg me erbij neer en ik probeer dat dan op een andere manier op te lossen. Maar soms lukt dat ook niet en dan komt mijn vorige mentor, die ik dus van vorig jaar heb gehad en die komt dan bij mij op cel. Ik zie hem niet vaak want hij werkt nu, zeg maar, buiten. Hij zit wel in de beveiliging. Maar hij kent mij wel en hij kent mijn problemen en daar kan ik dus wel op terugvallen, die man. Terwijl hij daar helemaal niet beroeps voor is eigenlijk, toch komt hij wel bij

mij op cel." (Respondent 59, LVB, HvB, 32 jaar)

"[Wat vind je een fijne piw'er?] Als die je bijvoorbeeld ziet, en dat je bijvoorbeeld en dat die je wat rustiger vindt dan normaal of uh hij ziet dat er wat is, dan vraagt hij aan je: 'Wat is er?' En als je zegt: 'Er is niks', dan hoort hij dat aan je toon, en dan blijft hij net zo lang staan, want hij wil weten wat er is. Hij wil helpen." (Respondent 2, LVB, Gevangenis, 41 jaar)

De andere groep piw'ers gaat heel strikt met de regels om of lijkt een zekere willekeur te hanteren. Ze gedragen zich autoritair, zeggen geen tijd voor je te hebben als je een verhaal wil vertellen, reageren snel boos of geïrriteerd of zeggen direct nee op een verzoek.

"Je hebt bijvoorbeeld dat uurtje recreatie en dan zitten er vijf bewaarders op kantoor. De één zit een krantje te lezen, de ander zit te eten, de anderen zijn in gesprek en de ander zit op de computer. Dan [Je mag de mensen niet storen?] Ja, kom ik voor een tube tandpasta, dan sta ik aan de deur en dan mag ik de mensen niet storen, als ze met mensen in gesprek zijn of zo mag ik daar niet tussenin komen. Dan krijg je meteen het antwoord van; 'Ja, wacht even.' Dan word je meteen geblokt. Terwijl de ander de krant zit te lezen, de ander zit te eten. Terwijl hij op dat moment in de recreatie, moet hij er voor jou zijn, in de pauze moet je maar dat doen. En dan kijken ze zo eens naar mij. Voordat je die tube tandpasta hebt, zijn er vijf minuten om en dat is dan allemaal van mijn recreatie. En dan zitten ze met vijf man op kantoor en het gaat om één tube tandpasta. Dat is maar eventjes. En als ik moet werken dan heb ik geen tijd om de krant te lezen of mijn ontbijt te eten. Van twaalf tot één hebben ze ook pauze, dan zitten ze te lunchen.' Zie je niet dat ik zit te eten', 'Zie je niet dat ik de krant zit te lezen.' Twee mensen die in gesprek zijn moet ik onderbreken en daar word je op aangekeken want die zijn bezig en dan moet ik dus wachten tot het gesprek is afgelopen. En dan pas kan ik vragen naar die tube tandpasta terwijl ik dat al aan twee of drie mensen heb gevraagd. Want die ene bewaarder kijkt naar de andere bewaarder van; 'Pak jij het even?' Omdat hij te lui is om dat krantje neer te leggen. Dat is heel vreemd, dat moet je meemaken." (Respondent 59, LVB, HvB, 32 jaar)

"Ik vind het niet zo professioneel... Je moet je gewoon professioneel gedragen als bewaker. Gewoon iedereen hetzelfde behandelen niet de een zo en de ander niet. Het is niet- voor mijzelf, ik zie ook wel eens om me heen, en dan kijk ik om me heen, en dan zie ik een klunzige jongen, die wat magerder is en die misschien, Sjakie is net binnengebracht voor twee fietsen die hij heeft gestolen en Arie heeft er twee doodgeschoten. Als Arie in de gang loopt waar hij normaal niet mag lopen dan wordt er gewoon de andere kant op gekeken maar Sjakie die voor twee fietsen binnen komt te zitten die wordt gelijk van: 'Nou wegwezen!' [Waarom laten ze de ene man met rust en de ander niet?] Blijkbaar zijn ze bang. [Dat denk jij?] Dat denk ik. Of Antillianen praten heel hard, die komen heel eng over. Meestal is het helemaal niet eng, dan hebben ze het over hun eten of zo maar het komt er heel agressief uit. Daar schijten ze in hun broek van." (Respondent 63, LVB, HvB, 32 jaar)

"Want uiteindelijk bepalen zij alles, zij bepalen wanneer je gaat luchten.[Je bent helemaal afhankelijk van de bewaarders?] Ja, maar dat is niet erg. Ik vind dat niet erg. Maar het moet wel gewoon neutraal zijn. Hier is het niet neutraal, die doet zo, die doet zo. Als je die wat vraagt dan, ze schreeuwen ook soms, weet je. Niet persoonlijk tegen mij, maar ik heb het gezien tegen andere jongens. Ze maken zwaar gebruik van de onwetendheid van de gedetineerden. [Wat bedoel je daarmee?] Als jij niks vraagt en niks zegt, dan doen ze niks voor je. Je moet echt... kijk, er was net een jongen, die kon geen woord Nederlands. Die kan geen sprekersbriefje invullen. Die kan niemand bellen. Die kan gewoon niks. Hij wordt niet geholpen." (Respondent 63, LVB, HvB, 32 jaar)

“[(Kun je) gebruik maken van magnetron?] Zo gauw als dat die deur open is, dan kun je er gebruik van maken. Als die bewaarders toestemming ervoor geven, mogen we ook niet altijd. Als ze goeie zin hebben dan. Als ze geen goeie zin hebben dan moet je het koud opeten je eten. Ja, die momenten zitten er ook bij.” (Respondent 25, LVB, HvB, 45 jaar)

Een aantal gedetineerden met LVB geeft aan positieve contacten te hebben en hulp te ontvangen van piw'ers. Onder andere wordt genoemd dat het als prettig ervaren wordt als een piw'er de tijd neemt om iets uit te leggen en naar je verhaal te luisteren. Veel gedetineerden geven ook voorbeelden van piw'ers, die moeite doen voor een gedetineerde. Voorbeelden die genoemd worden: een piw'er die iemand de gelegenheid geeft naar huis te bellen omdat er iets aan de hand is, die nog iets probeert te regelen omdat er iets mis is gegaan met de boodschappenlijst of die met een gedetineerde in gesprek gaat over het delict dat hij heeft gepleegd.

“Ja, die mevrouw heeft me toen geholpen met al die brieven invullen wat er allemaal op de kamer ligt. Die heeft mij daar toen mee geholpen. En toen ik mijn werk, me ingeschreven heb voor werk, heeft ze me daar ook bij geholpen. En ja, ik ben niet zo goed in begrijpend lezen en zo, dus daar had ik moeite mee. [Had je dat haar ook gezegd?] Ja, als iemand mij helpt dan gaat het wel goed.” (Respondent 4, LVB, HvB, 19 jaar)

Een aantal gedetineerden met LVB noemt ook negatieve contactmomenten. Voorbeelden zijn een gedetineerde die het idee heeft dat hij gestraft wordt voor iets dat de hele groep fout doet, of een gedetineerde die vindt dat hij te hard gestraft wordt omdat hij onbedoeld onbeleefd is door bijvoorbeeld met volle mond te praten. Een flink aantal gedetineerden met LVB geeft ook aan dat sommige piw'ers te star omgaan met de regels. Voorbeelden die hier door gedetineerden genoemd worden: niet meer heen en weer kunnen lopen van cel naar de keuken om iets te halen omdat ze al aan het insluiten zijn; niet meer naar de bibliotheek kunnen omdat je net te laat bent; niet extra kunnen bellen ondanks het feit dat er thuis wat aan de hand is. Gedetineerden met LVB geven ook met regelmaat aan dat de piw'er misbruik maakt van zijn machtspositie. Gedetineerden met een LVB vertellen dat in beklag gaan tegen piw'ers tegen je kan werken; piw'ers gaan dan veel strenger de regels handhaven en op je letten.

“Ja, ik werd ook benaderd door die bewaarder om die klacht in te trekken. Hij zegt: 'Trek je die klacht niet in?' Ik zeg: 'Ik heb met mijn advocaat daarover gesproken en hij zegt: 'Trek gewoon in want het is voor jou alleen maar nadelig.' En toen merkte ik wel dat die bewaarder weer tot zinnen kwam, zeg maar. Ik had zoiets van; ik heb die klacht ingetrokken en nu heb je je zin eigenlijk. Ik had die klacht helemaal niet in moeten trekken. Maar sinds ik de gevolgen heb gevoeld als ik twee minuten te laat bent om te douchen, dan laten ze me niet meer luchten, terwijl je moet luchten. En dan krijg je gewoon een reden, zeg maar, die nergens op slaat.” (Respondent 59, LVB, HvB, 32 jaar)

“En toen kwam hij voor me staan en zegt 'Je bent een sukkel'. Dan zeg ik: 'Hé, een sukkel ben jij want jij werkt hier'. Was mijn antwoord, had ik ook niet mogen zeggen. [Ik kan me voorstellen dat hij dat ook niet leuk vond om te horen.] Ja maar, hij zegt 'Ik ben een sukkel'. Hij weet helemaal niet wat ik gedaan heb. Hij weet helemaal niet wat ik thuis bezit. Het kan niks zijn, het kan genoeg zijn. Dus, en wie is hij om mij een sukkel te noemen?” (Respondent 22, LVB, HvB, 45 jaar)

“(...) en dan geven ze rapport om hele kleine dingetjes. [En dat voelt heel onterecht?] Heel onterecht. Want sommigen van hen, kijk nou, ik ga even dingen vertellen want sommige bewaarders denken dat je niks gaat doen. Maar er zijn sommige jongens die niet voor de grap hier zitten. Die erge dingen buiten heeft gedaan, dat ze niet begrijpen. Maar hier binnen word je behandeld dus, sommigen gaan gewoon te ver. Ze gaan gewoon buiten de streep. Je voelt je

gewoon vernederd, begrijp je? Dat je niks kan doen, ze drukken gelijk op alarm, staat ze met 30 man bij jou. Je kan niks doen. [Je bedoelt een situatie waarin een medegedetineerde en een bewaarder een conflict hebben?] Dus een bewaarder zegt dingen tegen jou die je misschien, als ze jou buiten tegen komt, had hij die nooit durven zeggen. Begrijp je dus, beledigende dingen gewoon af en toe. [Hij is beledigend tegen een medegedetineerde?] Zo af en toe heeft een bewaarder tegen mij gezegd van: 'Donder op, vetklep'. Terwijl buiten, hij had me nooit durven dat te zeggen. Maar hier kan je niks tegen hem doen of zo. Je krijgt een nieuwe zaak erbij. Dus ze gaan aangifte doen en je gaat ook naar de strafafdeling hier zo en dat soort dingen.” (Respondent 19, LVB, HvB 29 jaar)

Een grote groep gedetineerden met LVB geeft aan piw'ers te wantrouwen. Gedetineerden met LVB hebben het idee dat ze niet begrepen worden, dat bij een voorval hun kant van het verhaal niet geloofd wordt, of dat ze niet serieus genomen worden. Een klein aantal gedetineerden geeft aan dat ze uit wantrouwen zo min mogelijk tegen piw'ers vertellen, want piw'ers zetten het allemaal in de computer. Je moet piw'ers niet teveel tegen je in het harnas jagen want dan geven ze je een rapport om een punt te maken, of op die manier hun gelijk te halen.

“(Re. vermissing van twee kinderen op schoolreis) ... maar mijn dochter zat ook in die klas. Die was ook daar in (die stad). Om 14.30 uur keek ik op teletekst, twee kinderen vermist. Maar ik had niet naar huis gebeld, maar ik wist wel dat mijn dochter daar was. Maar wat denk je dan als gezonde vader zijnde, zal het mijn kind niet bij zitten. Want (dat) is toch wel een ontiegelijk grote stad. En dan begin ik me zorgen te maken. En dan druk ik op dat belletje en dan komen ze na een uur eindelijk aangelopen en dan vraag je: 'Mag ik even naar huis bellen want zo en zo is het geval'. 'Ja nee, doe dat morgen maar'. Ik zeg: 'Nee, dat doe ik nou. Dat ga ik nu doen, want dit hou ik niet uit tot morgen want dan draai ik door.' [En hoe reageren ze dan?] Dan zeggen ze gewoon: 'We doen niks', gewoon de deur dicht gooien. Heb ik die deur twee keer geopend en zeg rustig: 'Jij gooit geen deur dicht nou, jij gaat nou de hoofd halen en ik wil nu naar huis bellen. Je gooit geen deur dicht. Je mag met mij alles doen, maar nu niet.' Toen heb ik naar huis mogen bellen, even. En toen kwam die mentor van mij aan, toen mocht ik even naar huis bellen. Gewoon alleen maar, pakte mijn dochter de telefoon op: 'Ah, je bent thuis, oké. Dat is goed dan. Hoi.' Bam, haak. Dat was alles. [En toen was het goed?] Het is toch maar een kleinigheidje? En ik betaal mijn eigen telefoongesprekken. Ik vraag niet om boven te bellen, want dat heeft geen nut.” (Respondent 22, LVB, HvB, 45 jaar)

“De afspraak was ook dat de bewaarders daar ook op zouden letten. Kijk want elke week is eerst die vergadering, dus ze praten ook over mij... maar ze komen mij niet vertellen wat er gezegd is.” (Respondent 2, LVB, Gevangenis, 41 jaar)

“Kijk, als je een band hebt en je vertrouwt iemand, dan is die bewaker er ook. En dan gebeurt er iets en dan is het net die bewaker die jou de das omdoet. Die jou vier dagen isolatie, of veertien dagen naar isolatie stuurt of een rapport geeft. Het vertrouwen is heel moeilijk en het is toch een ambtenaar, wij zien hem toch als een soort politiemann. Dus ik vertel ook weinig tegen de mensen, het liefst zo min mogelijk.” (Respondent 61, LVB, HvB, 40 jaar)

Gedetineerden met LVB geven ook aan het contact met piw'ers te mijden. Dit gebeurt deels uit wantrouwen. Als de piw'er de gedetineerde beter kent kan deze informatie over de gedetineerde tegen hem gebruiken. Een aantal gedetineerden geeft bovendien aan bang te zijn dat als een piw'er negatief reageert op bijvoorbeeld een verzoek, zij daar mogelijk ook weer verkeerd op reageren met alle gevolgen van dien.

“[Komt het wel eens echt tot een conflict met een bewaarder?] Met mijzelf? Nee, ik doe mijn best om daar niet tussen te komen. [Je zegt net; als een bewaarder iets tegen mij zegt en ik ben het er niet mee eens geef ik wel een grote mond.] Ja, ik weet van mezelf dat ik me eigen laat gaan, dat ik me niet laat afbluffen en zeker niet onterecht. Dus als ik dat van tevoren weet dan ga ik ook niet, soms werken er van die rare bewakers. Ik vind ze in ieder geval raar qua gedrag en zo. Dan vraag ik meestal niks en soms heb ik echt iets nodig en dan denk ik van: ‘Oh god, dadelijk geeft hij me echt een raar antwoord of iets en dan geef ik hem ook een raar antwoord en dan hebben ze de lik op mij.’ En dan krijg ik dreigement van: ‘Pas op of je gaat naar de iso.’ En dat wil ik allemaal niet horen. Ik wil gewoon lekker mijn straf uitzitten. [Dus je vermijdt een aantal bewaarders?] Ja, ik vermijd heel veel dingen.” (Respondent 63, LVB, HvB, 32 jaar)

“[Vraag je sommige piw'ers iets niet omdat je bang bent dat het uit de hand loopt?] Dat het uit de hand kan lopen, ja. [En dat je misschien wel verkeerde dingen zegt?] Niet zeggen, doen! Doen, eigenlijk die niet zo ver hoeven te komen. [En dan mijd je eigenlijk de situatie al?] Je moet ook begrijpen, ik leef al 2,5 maand hier zo en het gaat (respondent klopt op de tafel). Ik zit al in een beperkte situatie. Ik kan niet normaal bellen, koken is al lastig, je weet niet of je sport doorgaat. Ik kan niet bij die bewaker wat vragen, mevrouw. Dan kan ik een beetje chagrijnig zijn, dan wordt het allemaal te veel. Het is meer een tijdbomeffect. [Merk je dan dat je heel erg geïrriteerd bent?] Jawel, vaak ja. [Hoe los je dat voor jezelf op, dat het dan niet uit de hand loopt?] Hoe moet ik dat zeggen? Meestal zijn er wel bepaalde gedetineerden die even met me praten. Eigenlijk wat je probeert te doen is gewoon die mensen te negeren en je slaat het gewoon op in je geheugen. Je weet al eigenlijk dat de bom gaat barsten, maar je weet alleen niet wanneer.” (Respondent 24, LVB, HvB, 26 jaar)

Contact ondersteunende diensten en arbeid

Zoals eerder al werd vermeld vallen onder ondersteunde diensten diverse dienst- en hulpverleners zoals de medische dienst (MD), maatschappelijk werk (MMD), en het bureau selectie en detentiebegeleiding (BSD). De eerste kennismaking die een gedetineerde heeft met een ondersteunende dienst is een intakegesprek bij de verpleegkundige (MD), dat op initiatief van de PI plaatsvindt bij binnenkomst. Soms volgt er op enig moment een kennismakingsgesprek met een maatschappelijk werker, maar dit gebeurt niet standaard in elke PI. Voor alle ondersteunende diensten geldt dat er verzoekbriefjes ingevuld dienen te worden. Op grond hiervan wordt een gedetineerde opgeroepen voor een gesprek.

Verscheidene gedetineerden met LVB geven aan dat ze onvoldoende zicht hebben op wat er met hun briefje gebeurt, waarom een antwoord lang op zich laat wachten of zelfs uitblijft. Een enkele gedetineerde geeft daarbij aan briefjes retour te krijgen met de mededeling dat de reden voor een bezoek bij de ondersteunende dienst niet of onduidelijk omschreven werd en daarom niet in behandeling werd genomen, of dat gedetineerden naar een andere dienst werden verwezen waardoor de hele procedure weer van voren af aan begon. Hebben gedetineerden eenmaal een gesprek dan geven ze aan dat ze vaak het gevoel hebben niet serieus genomen te worden: pijnklachten worden afgedaan met een paracetamol, of een verzoek om doorverwijzing wordt niet gehonoreerd. Eén gedetineerde gaf aan papieren van de MMD gekregen te hebben maar zelf onvoldoende informatie te hebben om deze in te kunnen vullen. Een enkele gedetineerde geeft aan de psycholoog te wantrouwen omdat hij niet goed weet wat er met (vertrouwelijke) informatie gebeurt. Een zeer klein aantal gedetineerden met LVB doet ook positieve uitspraken over de ondersteunende diensten. Positieve aspecten die genoemd worden zijn iemand van de MMD die veel moeite doet om allerlei zaken te regelen zodat een gedetineerde naar een veiligheidshuis kan; een psycholoog die in een gesprek nog een keer terugkomt op wat er besproken is bij TR; en oprechte belangstelling die wordt getoond door een pastoor, een onderwijzer of een vrijwilliger.

“[Heb je al eens een briefje geschreven?] Ik wil de MMD spreken omdat ik bang ben mijn huis te verliezen. Misschien kan hij wat voor me regelen. Als de reden hun niet bevalt, krijg ik hem gewoon terug... Dan staat er bij redenen een rondje omheen met een vraagteken, met een uitroepteken. [Dat krijg je dan onder je deur doorgeschoven.] Onder je deur door en bekijk het maar. [En dan moet je zelf weer een nieuw briefje invullen?] Ja, dan moet je dat weer opnieuw invullen maar op een gegeven moment ga je denken van: ‘Ze doen niks, dus waarom zou ik het invullen?’ [Ja, dat snap ik, dan stop je op een gegeven moment] Ja, en ze hebben het altijd druk.” (Respondent 63, LVB, HvB, 32 jaar)

“[En stellen ze dan ook veel vragen aan jou over hoe het met je gaat?] Nee, ze vragen niet. [De medische dienst vraagt niks] Nee. [Vertel eens hoe zo'n gesprek dan gaat?] Ja, ik heb alleen één keer gegaan weet je. Voor mijn enkel. Ik heb een verband gekregen en ik heb vorige week die papieren weer ingevuld Ik wacht nog steeds... om te gaan weer. Maar ik heb nog steeds niks gehoord. want ik voel mijn enkel nog steeds, al drie weken geleden.” (Respondent 62, LVB, HvB, 28 jaar)

“[(Heeft u) contact gehad met de medische dienst?] Ja, één keer toen ik uitslag had van hier van die uh...lakens... Wou ik me eigen hoelakens invoeren, weet je wel... omdat die anderen dat ook mogen. Ja en dan zegt tie ene zo van die man van de medische dienst van uh...: ‘Nee, da's zweet uitslag’ Ik zeg: ‘Wat zweet uitslag?’ Ik zeg: Sinds dat ik hier in de bajes zit, zit ik ram vol met die rooie bultjes’... Ik zeg: ‘Het maakt niet uit waar, ram onder die rooie bultjes’...Ik zeg: ‘Dat is van die lakens, komt dat die synthetisch gewassen worden...’Ik zeg: ‘Daar ken ik niet tegen...’ ‘Ja, zegt hij: ‘Dan moet je je eigen lakens wassen.’ Ik zeg: ‘Luister, m'n lakens zelf dan wassen?’. Ik zeg: ‘..Neuh...’ Ik zeg: ‘Luister eens’ Ik zeg: ‘Ik wil gewoon mijn eigen lakens, hoelakens in laten voeren... weet je wel, beddenomtrek stel en zo... Ik zeg uh...omdat ik met mijn stomme kop had gezegd, ik zeg: ‘Die buurman van mij, die heeft dat ook.’ ‘Oh, omdat je buurman het heeft, wil jij dat ook?’ Ik zeg: ‘Je ziet toch die uitslag bij mij?’... Dan zeggen ze: ‘Ja dat moeten we overleggen.’ Dus had ik m'n vrouwtje opgebeld, en zeg: ‘Haal maar 1-persoons lakens, je weet toch...’ In een keer komt ze...kom ik terug bij de medische dienst. ‘Ja nee nee, je gaat toch binnenkort naar huis, laat maar zitten.’ Dan denk ik: ‘Ja, waar slaat dit op?’...[Ja, dus zij wilden geen lakens invoeren omdat je toch binnenkort naar huis gaat?] Ja, omdat hun dat niet vinden dat ik ...eigenlijk...die uitslag die ik hier heb, kijk... ja, over m'n hele lichaam zit dat man, achter m'n hele rug zit vol en al... en dat heb ik hier van die lakens...Ja, hun vinden eigenlijk niet dat dat zo schadelijk was... uh...om dan hoelakens in te voeren... Terwijl die buurman bij mij had het weniger dan mij, niet zo erg als mij op de rug...Die had het hier alleen beetje, weet je wel en op z'n schouder... En die mocht wel z'n hoelakens invoeren, ja... Ik denk: ‘Ja, dan ga ik maar er niet over verder want tenminste als iemand nee blijven zeggen, ja... wie ben ik dan om dat uh... te gaan zeggen van uh...toch hoelakens.’ [Dus je voelde je bij de medische dienst niet gehoord?] Nee, daarvoor...wat voor klachten ik ook heb, ik ga er gewoon niet meer heen, klaar.” (Respondent 16, LVB, HvB, 31 jaar)

3.1.5 Vaardigheden, zelfredzaamheid en persoonlijkheid

Vanuit de literatuur is bekend dat mensen met een LVB soms moeite hebben met allerlei praktische zaken zoals de verzorging van zichzelf, hun directe omgeving, of handelingen waar lees-, schrijf- of rekenvaardigheden verondersteld worden. Bij dat laatste valt te denken aan het invullen van lijsten, omgaan met geld, en het lezen van informatiemateriaal. In de interviews kwamen deze onderwerpen expliciet aan bod en de uitspraken hierover zijn bijeen gebracht onder de code praktische zelfredzaamheid. Daarnaast vertelden verschillende gedetineerden uit zichzelf iets over hun eigenschappen, hoe ze zich gedragen in het sociale verkeer en hoe ze reageren op stressvolle situaties. Deze uitspraken zijn gegroepeerd onder sociale vaardigheden en persoonlijkheid en copingvaardigheden.

Sociale vaardigheden

Een kwart van de gedetineerden met een LVB vermeldt ten aanzien van sociale vaardigheden dat ze contacten uit de weg gaan om uit de problemen te blijven of omdat ze teleurgesteld zijn in medege-detineerden of piw'ers. Toch geeft ook een groot aantal gedetineerden aan medege-detineerden aan te spreken op hun gedrag. Zo vertellen gedetineerden bijvoorbeeld dat zij medege-detineerden aanspreken op hun belgedrag, op geluidsoverlast, en op het inschrijven op een sportactiviteit terwijl men niet werkelijk meedoet. De gedetineerden met LVB noemen ook een aantal positieve eigenschappen van zichzelf. Ze geven aan dat ze anderen gelijk behandelen, gemakkelijk zijn in de omgang, dat zij rustig zijn en zich gedragen volgens algemene omgangsvormen. Een aantal gedetineerden geeft aan dat zij gewoon doen waar zij zin in hebben. Zij geven aan moeite te hebben met wat een ander hun opdraagt, en bewust iets toch te doen omdat de straf hen niet deert.

“[Want dan doe je iets fout, zonder dat je in de gaten hebt dat je iets fout doet. En dan wordt iemand anders boos op jou...].Ja ik zeg gewoon niks. [Zeg je dan niks?] Nee, ik praat niet [Tegen bewaarders helemaal niet?] Nee, ...dan is er ook niks aan. [Dus als ze wat tegen jou zeggen, wat doe je dan?] Nou, dan ga ik gewoon, ik ga gewoon gelijk mijn cel in...[Je gaat gewoon gelijk je cel in]... en dan doe ik de deur dicht. [Dus bewaarders kunnen dan niet met jou in gesprek?] Nee.” (Respondent 6, LVB, HvB, 20 jaar)

“[Heb je ook nog contact met je werk?] Nee. [Zou je dat wel willen?] Nee. [Want hoe kom je dan weer aan werk? Hoe ga je dat regelen?] Hier heb je dan ook de werkvloer. Als je hier zit ,ga je vanaf hier, ga je hier werken, op dit terrein. En als je straks (buitenkomt) dan ga ik het uitzendbureau bellen en dan word ik weer op actief gesteld.” (Respondent 57, LVB, HvB, 19 jaar)

“[Is er wel eens onderling onenigheid over dat iemand net te laat is voor die lijst?] Het wordt gezien als iemand zich op heeft gegeven en die gaat na 15 minuten weg. Dan wordt hij aangesproken door een paar jongens van: ‘Luister jij gaat sporten en dan sport je ook ,of blijf mooi op je cel zodat een jongen die wel willen gaan op die lijst ken’...Je geeft je op voor sport en sport ook, je gaat niet na 10 minuten terug. Dat ze een half uur onder die douche kunnen gaan staan, en dan kunnen gaan bellen...” (Respondent 17, LVB, HvB, 45 jaar)

Praktische zelfredzaamheid

Meer dan de helft van de gedetineerden met LVB klaagt over de kwaliteit van de warme maaltijd in de PI. Een aantal van hen kiest er daarom voor zelf een maaltijd te bereiden of beperkt zich tot een broodmaaltijd. Zelf je maaltijd bereiden geeft de nodige praktische problemen, waarbij de tijdsdruk met name in het HvB gevoeld wordt aangezien hier minder recreatietijd is. Gedetineerden vertellen daarnaast dat het grote aantal gedetineerden dat gebruik wil maken van de keuken en het kleine aantal pitten dat vervolgens beschikbaar is regelmatig voor de nodige irritatie zorgt. Ook hier speelt het probleem dat als je als laatste uitgesloten wordt, je de kans loopt niet te kunnen koken. Daarnaast is er een enkele gedetineerde met LVB die aangeeft niet zelf te koken omdat hij niet tegen de drukte in de keuken kan of omdat hij gewoon niet kan koken.

Een kwart van de gedetineerden met LVB vertelt over negatieve ervaringen met de zelfverzorging. Ook hier lijken de meeste problemen zich in het HvB af te spelen omdat naast koken en naar huis bellen ook douchen, kleding wassen en cel reinigen in recreatietijd moet gebeuren. Dagelijks of na de arbeid douchen behoort vaak niet tot de mogelijkheden. Sommige gedetineerden met LVB vertellen dat er wachtrijen ontstaan voor het douchen of het kledingwassen en dat soms het recht van de sterkste geldt. Bijtjids opstaan en het ochtendritueel afronden is voor een aantal gedetineerden met LVB een probleem maar een gelijk aantal geeft aan ook daar geen enkele moeite mee te hebben. Enkele gedetineerden met LVB hebben zorgen over de financiën. Vaak

gaat het over bestaande schulden of de angst dat de schuldenlast door bijvoorbeeld huur en vaste lasten oploopt omdat de gedetineerde vast zit. Sommige gedetineerden geven aan daarbij hulp te ontvangen en sommige gedetineerden geven aan hier nog geen acties op te hebben ondernomen en ook niet te weten hoe ze dit zouden moeten regelen. Gedetineerden met LVB die niet zelf bezig zijn met het regelen van werk krijgen veelal hulp van interne of externe partijen. Eén gedetineerde geeft expliciet aan daar niet over na te willen denken totdat hij weer buiten is.

“Maar ik word altijd als laatste uitgesloten ...’s weekends. Want ze beginnen bij 1 en dan gaan ze naar 6 en dan steken ze schuin over en dan gaan ze zo, en dan ben ik als laatste. En dan heeft er altijd iemand zijn was erin zitten. Nou, dus ik kan ’s morgens nooit wassen, dus ik moet gewoon eh bijna met de stoel bij gaan zitten en tegen de persoon vragen van: ‘Van wie is die was?’ ‘Ja, die is van die.’ ‘Oké, wie is hierna?’ Niemand. Oké, dan ga ik naar die persoon. Roep even als je klaar bent met wassen. ‘Nou, vervolgens roept hij, maar dan staat die persoon, al weer het haantjesgedrag, staat er dan al weer klaar; huppekee, weer zijn was erin. Ja, en dan ... heb ik... Ja, kruipen ze gewoon weer voor. En dan heb ik echt zo de pui erin en dan heb ik zoiets van: ‘Weet je wat, ik ga hiermee naar de bewaarders.’” (Respondent 7, LVB, Gevangenis, 39 jaar)

“[Heb je tijd om te douchen?] Je mag maar drie keer in de week douchen. ... bij recreatie. Dat heb je wel drie keer in de week. En sporten dan en als je bezoek hebt. Dan mag je even snel douchen. Alles moet op een kwartier tijd gebeuren, dus dat is gewoon belachelijk. Van sporten komen sowieso al 22 mensen terug. Er zijn negen douches... dus douchen in een kwartier tijd. En dan zijn ze ook nog kwaad als je niet op tijd bij de deur staat als er luchten is.” (Respondent 22, LVB, HvB, 45 jaar)

“[Dus u heeft wat dat betreft weinig concurrentie als u wil koken?] Precies, als ik wil koken. Maar als je bijvoorbeeld naar de twee andere gangen gaat, dan is het elke dag ruzie... Ja, want daar zijn zoveel gedetineerden en iedereen wil koken. En dat is wat ik zeg: ‘Het eten is niet te eten. Dus iedereen wil koken.’” (Respondent 67, LVB, Gevangenis, 40 jaar)

Persoonlijkheid en copingvaardigheden

Een kwart van de gedetineerden met LVB geeft aan de situatie in detentie gelaten over zich heen te laten komen. Ze vinden dat ze iets gedaan hebben wat niet mocht en dat je je straf gewoon moet uitzitten en niet moet zeuren. Slechts een enkele gedetineerde met LVB heeft het er over spijt te hebben van wat zij hebben gedaan. Daarbij gaan ook gedachten uit naar het slachtoffer, en het eigen gezin. Als gedetineerden met LVB over gevoelens spreken wordt met enige regelmaat het gevoel van machteloosheid genoemd; ook opvliedendheid speelt hen parten. Voorbeelden die gedetineerden met LVB hierbij noemen hebben betrekking op situaties die zich in het gezin of de relatie afspeelen en waar de gedetineerde geen vat op heeft. Ook autoritair optreden van piw'ers waarbij bijvoorbeeld gedetineerden iets verboden wordt zonder opgaaf van redenen roept gevoelens van machteloosheid op. Het gevoel van machteloosheid wordt daarnaast gevoeld door het idee dat ze altijd aan het kortste eind trekken omdat het beklag vaak ongegrond wordt verklaard; daar komt nog bij dat té vaak je beklag doen zich tegen je kan keren. Sommige gedetineerden met LVB geven aan zich snel te ergeren aan medege-detineerden en agressief te reageren. Gedetineerden met LVB noemen ook met enige regelmaat positieve kenmerken van zichzelf: ze komen voor zichzelf op, ze regelen alles zelf, en geven hun standpunt. Toch is er ook een groep die zelf aangeeft onvoldoende op te komen voor zichzelf en het moeilijk te vinden om nee te zeggen en die bijvoorbeeld spullen afstaat onder druk. Een aantal gedetineerden met LVB houdt zich afzijdig om conflicten te voorkomen waarbij ook aangegeven wordt dat zijzelf agressief kunnen reageren of dat zij zich angstig voelen. Gedetineerden geven daarbij aan bang te zijn dat zij bij een conflict nadelige gevolgen zullen ondervinden in het contact met medege-detineerden of piw'ers. Een aantal gedetineerden met LVB geeft aan te piekeren over de eigen situatie.

Voorbeelden die hier genoemd worden zijn zorgen om de thuissituatie, financiën en het delict. Gedetineerden met LVB vertellen dat zij hierdoor vaak slecht slapen en eten; veel op cel zitten leidt ook tot piekeren.

“Dat ze zeggen van: ‘Hé, luister nu heb ik geen zin in, neem maar zo mee naar je cel’. Weet je, dan ben je uitgepraat. Ik kan moeilijk zeggen: ‘Nee, ik moet hem opwarmen’ en dan loop je tegen een rapport op. ... Nee, begrijp je. Voor zo’n onzin wil ik geen rapport hebben, begrijpt u wat ik bedoel? We zijn ook geen kinderen, dat je zegt van: ‘Ja maar, dit en dat.’” (Respondent 25, LVB, HvB, 45 jaar)

“Maar ja, dus ik was tegen hun te zeggen: ‘Ja maar, wij bepalen en jij niet’, zeggen ze dan. Klaar, dan ben je uitgepraat. [En wat zeg maar frustrert, is dat zeg maar, u noemt het voorbeeld van die handdoeken, is dat u het idee heeft dat als u het probeert uit te leggen waarom u extra handdoeken heeft...] Ja, ze zeggen: ‘Ik bepaal’ zegt hij dan. En dan kun je er gewoon niks meer tegen praten, want als ik tegen u zeg ‘Maar waarom heeft u daar drie blaadjes?’ en u legt dan niet uit, dan zeg je van: ‘Ja, maar dat is mijn probleem, niet de jouwe.’ Ja, dat kun je niet vragen.” (Respondent 25, LVB, HvB, 45 jaar)

“Ik heb gelukkig dat van mijn vaders overgehouden; wat op je tong ligt dat moet eruit. En als ze daar niet tegen kunnen, dan kunnen ze 2 dingen doen. Ik zeg: ‘Ze draaien zich om.’ En het tweede zeg ik: ‘Dan kunnen ze een klap voor hun kop krijgen’ (lach).” (Respondent 2, LVB, Gevangenis, 41 jaar)

3.1.6 Toekomst

Gedurende de interviews doen verscheidene gedetineerden met LVB uitspraken die inzicht geven in hun toekomstbeeld. Ruim een kwart van de gedetineerden laat zich in algemene zin negatief uit over de toekomst. De redenen hiervoor zijn divers maar vaak wel concreet, en hebben te maken met schulden en openstaande boetes, de woonsituatie, werk en de situatie thuis. Een vergelijkbaar aantal gedetineerden doet positieve of neutrale uitspraken over de toekomst. Deze zijn echter moeilijker te kwalificeren: het zijn vaak vage uitspraken als ‘we moeten nog maar eens zien’, ‘het is nog ver weg’, en uitspraken van hoop die meer aangeven wat de gedetineerde graag zou willen dan wat hij concreet verwacht. Een enkele gedetineerde met LVB geeft aan dat het goed zou zijn als er meer aandacht zou worden besteed aan de terugkeer van gedetineerden in de samenleving.

“(…) ‘Hoe zit het met de uitkering?, Waar ken ik dat...Waar moet ik wezen?... Waar moet ik wezen voor een voorschot?’, want weet je...sturen ze mij weg. Weet je als ze me wegsturen (...) ken ik nog wel bij vrienden terecht. Ja, maar zonder geld dan vragen ze gewoon dat je weer de fout ingaat. Nou, ze vragen het niet. Ze eisen het in principe, want ik zeg gewoon, dat vind ik het kromme van hier in Nederland. Want ik weet dat in Duitsland, want als je dan zit, dan sparen ze zeg maar zoveel...een bepaald bedrag voor je dat je naar buiten ken. En in ieder geval dat je buiten ben een huis ken huren. Dat je niet gelijk de eerste minuut dat je buiten ben, dat je allemaal instanties af moet lopen.....Kijk, met die instanties dat is het probleem al. Welke instantie moet ik hebben? Enne ja,...wat...wat heb ik ervoor nodig? Want kijk, da’s het probleem weet je, al kom je dadelijk naar zo’n instantie heen. Je moet daarheen en dan kom ik bij een instantie en zeggen ze: ‘Ja, je moet toch je laatste afschriften nemen...meenemen.’ Ja, allemaal leuk en aardig, ik heb 20 maanden binnen gezeten. M’n ouders, m’n zussie en alles zijn op vakantie. Dus het enigste waar ik terecht ken is bij vrienden. Dus ja...dus..uh...dus dan loop je al op het eerste blok. Ja...kijk...ze hoeven je maar een paar keer weg te sturen...ja....dan val je gewoon automatisch weer in het oude patroon. Dan heb je ook bij je eigen zoiets van: ‘Ja, ik moet toch overleven.’ [Dus daar maak je je wel zorgen over?] Tuurlijk maak ik me daar zorgen over... (..) Want ik zeg: ‘Ik zit 20 maanden, ik heb geen een keer verlof gehad, ik ben geen een keer buiten geweest, dus al ik

dadelijk naar buiten komen na 20 maanden. Na 20 maanden kom ik een keer buiten, weet je, en dan is de wereld toch in een keer heel vreemd voor je” (Respondent 31, LVB, Gevangenis, 34 jaar)

“Want zodra dat je hier uit de gevangenis gaat, uh....Ze zijn heel goed in om jou de uitkering af te nemen, alle dingetjes wat je net op hebt gebouwd. Zijn ze heel goed in, om af te bouwen. Heb je je straf uitgezeten, dan moet je het zelf uitzoeken. Dan is ‘t klaar, hier, poep, weg. En dan ... er zijn veel mensen die dan uh...met de rug tegen de muur aanstaan, die bepaalde dingen gaan doen, wat eigenlijk niet mag. En dan uh...en dat vind ik dat ook nog...nou een beetje uh....ja ,via de laatste deur binnenkomen dat ze een hulpofficier van justitie zeggen: ‘ Heeft deze meneer nog niets geleerd?... snap je... Zij hebben niks gedaan, want dat heb ik wel eens vaker geroepen op een rechtbank: ‘ Jullie doen de ogen niet open, wat er werkelijk in de maatschappij gebeurt. Jullie nemen alles af, jullie zetten die man daarna met een zak hier aan ... hup ... naar buiten. Zoek ... zoek het maar uit. Jullie laten die mensen in de steek, hè, Maar daar is wel geld overal voor: hulp instanties, naar buitenland dingen. Overal hebben ze alles perfect geregeld, en dan nog niet alles. En dat is ook niet erg dat ze daar ook die mensen helpen...die mensen hebben ook recht van leven en dingetjes. Maar zorg ook voor je eigen mensen, waar jij je loon voor krijgt.” (Respondent 14, LVB, HvB, 42 jaar)

“[Wat is voor jou het belangrijkste waar iets aan gedaan wordt?] Bijvoorbeeld nazorg, vooral bij langgestraften. Want het valt echt zwaar tegen, want je leven staat acht jaar lang echt stil, en buiten kom je opeens op glad ijs. Die telefoontjes met sms-verkeer dat kon ik niet, autorijden kon ik niet meer, al die kleine dingetjes, kleding. Je gaat toch niet in die kleding lopen van acht jaar geleden, die had ik nog aan. Sportkleding bijvoorbeeld, dat was voor mij echt de mode, dat is heel dom maar... En toen kwam ik buiten en toen keken ze me allemaal aan van; Wat heeft die nou aan?” (Respondent 1, LVB, HvB, 40 jaar)

Meer concrete uitspraken van gedetineerden met LVB over de toekomst gaan over de perspectieven met betrekking tot werk, huisvesting en financiën. Op het gebied van werk valt op dat meer dan de helft van de gedetineerden uitspraken doet waaruit blijkt dat zij zich weinig zorgen maken over het vinden van werk. Een groot deel van deze gedetineerden heeft al of nog werk, of heeft concrete ideeën over wat het na detentie gaat doen. Slechts bij een klein deel is niet duidelijk waar de positieve verwachtingen op gebaseerd zijn. Een nog veel kleiner deel van de gedetineerden geeft aan zich zorgen te maken over de werksituatie na detentie. Zij hebben geen werk (meer), willen of kunnen niet terug naar hun oude werk, en zien problemen in het verkrijgen van werk als ex-gedetineerde.

“(…) werk. Want in de security zal ik dus niet meer kunnen, maar ik eh werk al vanaf mijn 13e in de bouw, dus ik kan eh ik kan metselen eh, ik kan eh ontzettend veel.” (Respondent 15, LVB, HvB, 37 jaar)

“Ja, als net wat ik zeg, eh ... uhm, in bepaalde slechte dingen zijn er goede dingen die zich voordoen. Een van de goede dingen is dat ik dus eigenlijk nog mijn werk heb, mijn vaste contract. Dus de dag dat ik buiten kom, moeten zij me weer gaan uitbetalen. En ik heb een 35-uur contract, dus ja, dat gaat gewoon weer verder lopen. Dus ik ...heb dan eigenlijk gewoon weer een baan.” (Respondent 67, LVB, Gevangenis, 40 jaar)

“Weet je....en, uh...als ik dadelijk gewoon weer werk heb. Want ik zeg je gewoon ook heel eerlijk daar ben ik misschien te eigenwijs in maar ik ga niet voor minimum loon werken. Want dat heb ik nooit gedaan... dus ja. Als ze nu ineens komen van: ‘ Ja, we hebben werk voor je. Je verdient 1200 euro in de maand.’ Nou, dan kijk ik ook bij mij eigen aan 70% van m’n laatste loon, dat is 1200... In de tuinbouw kon ik sowieso meer verdienen, maar ook gewoon...ze kijken gewoon hoe

je werkt. Ja, en ik weet dat ik in de tuinbouw kan werken. Dus ja, ik heb gewoon daar zoiets van: 'Als ik dadelijk buiten bent, ik ga mijn eigen niet meer opnieuw bewijzen.'" (Respondent 31, LVB, Gevangenis, 34 jaar)

"Nou, en dan ik er toch iets van maken en probeer ik dadelijk voor mezelf te beginnen. Om dadelijk voor een vaste baas te gaan werken is moeilijk. Want ik word dadelijk nog een keer door de maatschappij gestraft. (...) [Maar je denkt in ieder geval met dat MKB-diploma dat je dan ...] Ja, dan kan ik zeggen van: 'Luister mensen, ik heb eh u als baas niet nodig en ik begin voor mezelf.' En dan heb ik zelf euh ... meer rust en dan kan ik zelf voor de maatschappij nog iets betekenen. Maar welk richting dat ik op wil, ja, dat is eh is nogal vrij breed. Ik heb van alles in mijn hoofd eh om te doen ... Ik wil een klusbedrijf beginnen, eh eventueel een stratenmakersbedrijf, wat ik al eens een keer in het verleden heb gedaan, of de buurttaxi. Dan heb ik ook zoiets van: 'Ja, dat bestaat allemaal al.' Maar ja, 'Nooit geschoten is altijd mis.'" (Respondent 7, LVB, Gevangenis, 37 jaar)

Op het gebied van de huisvesting zijn er ongeveer evenveel gedetineerden met LVB die aangeven zelfstandige woonruimte te hebben of verwachten te krijgen na detentie, als gedetineerden die dit niet verwachten. Het merendeel van de gedetineerden die aangeven niet zelfstandig te gaan wonen na detentie verwacht overigens bij hun ouders te zullen gaan wonen; slechts een enkeling geeft aan echt in onzekerheid te verkeren en zich zorgen te maken over dakloosheid. Ook hierin is geen verschil tussen de groepen.

"Ja, ik wil sowieso alleen wonen. Ik wil niet van die mongolen verder in huis hebben. (...) Ik ga niet begeleid wonen of wat dan ook, met meerdere mensen in een woning, dat steken ze maar in hun kont. [Hebben ze u dat wel een keer voorgesteld? Dat u misschien begeleid zou kunnen wonen?] Ja, helemaal in het begin, maar ik heb toen gelijk gezegd: 'Nee, hoeft niet, wil ik niet, blegh (...)' Ik hoef, niet iemand de hele tijd over m'n schouder meekijkend. (...) Dat levert alleen maar zware irritaties op. En ik heb geen zin om zo'n boer die achter me loopt dan weer terug hierheen te komen." (Respondent 10, LVB, Gevangenis, 38 jaar)

"Ik begrijp niet hoe lang nog moet ik wachten. (...). Duidelijkheid wil ik hebben. Ik ben iemand van duidelijkheid. Dus dat iemand direct tegen mij, niet er zo omheen draaien. En laatst vroeg ik: 'Nou ik zie niks dat je voor mij doet.' Krijg ik een stomme antwoord terug dat... [En wat vraag je dan, en wat antwoordt hij dan?] Ik vroeg de laatste keer: 'Hoe lang gaat het duren voor ik daar in begeleid wonen kan zitten?' En hij zei: 'Dat weet ik niet, dat weet ik niet.' [En dat vond jij een stom antwoord?] Ja. En toen zei ik: 'Ik snap niet hoe, heb je een baan en je weet niet wat zijn de volgende stappen', en toen kreeg ik weer een stom antwoord. 'Ik kan niet de Eiffeltoren schilderen met een kwast.' Ja toen dacht ik bij mezelf, ik zei: 'Geef mij maar die kwast, dan zie je dat ik begin. Want als je begint dan heb je ook een einde. En als je begint helemaal niet, ja dan blijf je gewoon.' En ik heb ook gezegd dat als ik die garantie niet krijg dat ik wanneer ik uit deze poort loop, de dag van mijn ontslag dat ik in een begeleid wonen kan zitten, dan blijf ik gewoon hier. Maar die garantie heb ik ook niet, dus ik moet verder." (Respondent 55, LVB, Gevangenis, 30 jaar)

Relatief weinig gedetineerden met LVB laten zich expliciet uit over de financiële situatie na detentie. Van degenen die dat wel doen hebben de meesten zorgen over schulden, boetes en nog te verwachten schadeclaims als gevolg van het delict. Een laatste categorie uitspraken over de toekomst wordt gevormd door uitspraken waarin de gedetineerde aangeeft hulp te willen ontvangen na detentie. Ongeveer een zesde van de gedetineerden geeft aan dit te willen, en die soms ook al te krijgen. Overigens geeft een klein aantal ook aan dat deze hulp niet te veel moet zijn.

"Veiligheid van het huis speelt daarin mee, wie nog meer, reclassering, dingetjes en dat. En die helpen je ook nog een stukje verder. Maar als ik klaar ben, in december is mijn ISD afgelopen, dan zeggen ze: 'Dan helpen we jou nog verder'. Ik zeg: 'Als jullie me komen helpen en nog met dat zakje met [geld]'. Ik zeg: 'Dan kunnen jullie rustig voorbij komen.' Maar ik zeg: 'Niet aan die kop zeiken. Afgelopen is afgelopen. En als ik hulp nodig heb dan meld ik me wel.' Maar ik kan goed voor mezelf zorgen." (Respondent 3, LVB, Gevangenis, 48 jaar)

"Maar ik heb dan wel met de buiten reclassering afgesproken, want begeleiding wilden ze me ook geven als ik die woning had. Toen had ik gezegd: 'Luister, ik moet er niet 24 uur per dag eentje op mijn lip hebben. Want dan kan ik mezelf niet bewijzen, en dan voel ik mij in een hoek gedrukt. En dan ga ik wel links en rechts pakken wat ik pakken kan, omdat ik in een hoek wordt gedreven. Dan heb je dat gedoe van Kerkrade weer, helemaal niks hebben en maar op de bank blijven zitten.' (...) 'Nee 'zegt hij, 'Dan is één keer in de week, één keer in de twee weken of één keer in de maand, dat er eentje even komt kijken hoe het met je gaat, en of de hond nog genoeg voer heeft.'" (Respondent 2, LVB, Gevangenis, 41 jaar)

3.2 Een vergelijking met de problematiek ervaren door gedetineerden zonder LVB

In de vorige paragraaf is de aard van de problemen van gedetineerden met LVB beschreven. In deze paragraaf worden deze bevindingen vergeleken met de problemen van gedetineerden zonder LVB. Hiermee wordt antwoord gegeven op de tweede onderzoeksvraag: waarin verschillen de problemen van gedetineerden met een LVB van de problemen van gedetineerden zonder LVB? Het gaat er hierbij nadrukkelijk om vast te stellen in hoeverre de problemen van de gedetineerden met LVB specifiek zijn voor deze groep. Hoewel de bevindingen zonder twijfel ook enig licht doen schijnen op de problematiek van gedetineerden in het algemeen is dit niet het doel van deze studie. Er zal in dit hoofdstuk dan ook minder gebruik worden gemaakt van citaten, behalve waar dit behulpzaam is in het verhelderen van de verschillen tussen de twee groepen gedetineerden. Tot slot zijn in bijlage 3 tabellen opgenomen waarin terug te vinden is bij hoeveel respondenten elke subcode voorkwam.

3.2.1 Binnenkomst, informatievoorziening, huisregels en rapport

Een vijfde van de gedetineerden met LVB vertelt over een negatieve eerste detentie-ervaring, met name door onduidelijkheid over wat hen te wachten stond en onvoldoende informatievoorziening. Ook gedetineerden zonder LVB die over de eerste detentie-ervaring vertellen ervoeren vooral als negatief dat er weinig uitleg was, en dat men in het begin niet wist wat er op hen af kwam en hoe men dingen moest regelen. Net als bij de gedetineerden met LVB is ook bij de gedetineerden zonder LVB overigens iemand die aanhaalt dat het, vergeleken met wat men op de televisie had gezien, wel meeviel. Eén gedetineerde vertelt dat na de eerste boosheid de berusting kwam. Al met al zijn er geen indicaties dat de gedetineerden met LVB de binnenkomst in detentie heel anders hebben ervaren dan de gedetineerden zonder LVB.

De helft van de klachten over de informatievoorziening gaat bij de gedetineerden met LVB over de intake of het ontbreken daarvan. Klachten over informatieverstrekking later in de detentie gaan over het ontbreken van praktische informatie, maar ook over toelichting over waarom dingen gaan zoals ze gaan. De gedetineerden zonder LVB lijken nog meer negatieve meningen over de informatievoorziening te uiten dan gedetineerden met LVB. Bij gedetineerden zonder LVB gaat het merendeel van de klachten over de intake. De inhoud van de klachten is vergelijkbaar, al worden ze iets vaker gevolgd door de opmerking dat men er uiteindelijk wel uitkwam. De gedetineerden

zonder LVB zijn hierin wellicht iets zelfredzamer. Verder ging het ook bij gedetineerden zonder LVB over praktische vragen: wie is mijn mentor? Wat is er mogelijk met betrekking tot het bezoeken van mijn invalide vader? Gedetineerden zonder LVB gaven minder vaak aan behoefte te hebben aan uitleg over de achterliggende redenen voor de gang van zaken.

“(…) die leggen je eigenlijk te weinig uit van hoe het in zijn werk gaat. Je krijgt gewoon een informatieblad en eh ..., deur wordt dichtgegooid en eh bekijk het maar. En er wordt ... Bij de één wordt wel een intakegesprek gehouden en bij de ander weer niet. Daar moet gewoon een rechte lijn getrokken worden. Gewoon duidelijk, van: ‘Oké, is dit je eerste keer? Ze moeten gewoon fatsoenlijk uitgelegd worden van zo en zo en zo gaat het te werk, dat en dat en dat en dat eh gaat allemaal gebeuren. Die informatie was er niet. Zeker als - voor zo’n vent als ... mijn geval ... Ik weet van nog van toeten noch blazen, je gaat van politiebureau eh ga - ben ik in [andere PI], ga je in beperking. Nou, daar werd eigenlijk ook ... weinig uitgelegd ... Ze zeggen van: ‘Je mag geen contact hebben met eh ... medegedetineerden, je wordt apart gelucht ‘uhm noem maar op. Er wordt verder niks uitgelegd. Ja, daar zit je dan. En zeker voor de eerste keer, ja, je weet bij god niet wat allemaal over je afkomt.’” (Respondent 39, niet-LVB, Gevangenis, 40 jaar)

“[Intake?] Nee, dat is heel beperkt. Ik kreeg een lijst met het dagprogramma en verder heb ik mijn eigen weg gezocht. En niet meer vragen, maar aan mede-gedetineerden, het zit zus of het zit zo. Zo heb ik mijn weg gezocht hoor, dat is heel summier en heel beperkt. Of men daar niet die tijd voor wil nemen of kan nemen of niet meer, dat weet ik niet.” (Respondent 27, niet-LVB, HvB, 54 jaar)

Niet alle gedetineerden met LVB zijn overigens even negatief, en ook bij de gedetineerden zonder LVB is er een groep die positief is over de informatievoorziening. Net als bij de gedetineerden met LVB gaat het ook dan deels over de intake, en deels over de informatie bij de arbeid. Iets vaker lijken de gedetineerden zonder LVB te zeggen: ‘het is niet ideaal maar ik red me wel’.

De voorzichtige aanwijzingen in de vorige alinea’s voor een beperktere zelfredzaamheid van gedetineerden met LVB worden bevestigd wanneer we kijken naar het aantal citaten dat er op wijst dat de gedetineerde zelf het initiatief neemt op het gebied van informatievoorziening. Hier zien we dat de gedetineerden zonder LVB aanzienlijk vaker situaties benoemen waarin zij zelf initiatief namen; ze vragen expliciet om uitleg wanneer ze iets niet snappen, zoals de vader-kind regeling. Een klein aantal gedetineerden met LVB noemt praktische zaken die ze zelf hadden moeten oplossen: iemand had zelf ongewenst bezoek afgemeld; een ander was gaan vragen waarom hij niet werd overgeplaatst; een derde gedetineerde had zelf navraag moeten doen naar zijn medicatie; en een volgende had zelf nagevraagd hoe de verlenging van een rijbewijs geregeld kon worden. Verder refereren gedetineerden met LVB vooral aan situaties waarin ze ervoeren dat ze overall zelf achter moesten komen, met behulp van medegedetineerden, door het zelf na te lezen, of te vragen aan het personeel. Bij de gedetineerden zonder LVB zijn veel meer aanwijzingen van assertiviteit. Zij tonen meer initiatief bij het achterhalen van informatie en geven vaker aan dóór te vragen of iets bij herhaling na te vragen als dit nodig is.

[over regeling voor zakelijk bellen] “Daar ben ik eigenlijk gewoon op de afdeling achter gekomen. Hetzij ook door de mede-gedetineerden die dan, en ik heb op een gegeven moment ook een boek gehad. Hier noemen ze dat platweg het ‘bajesboek’. Daar heb ik een beetje in gebladerd van wat zijn de mogelijkheden als je gedetineerd bent, wat niet, wat voor regimes zijn er. En daar heb ik me eigen een beetje in verdiept en daar heb ik ook heel veel uitgehaald.” (Respondent 41, niet-LVB, HvB, 36 jaar)

“Kijk, en die onduidelijkheid. Ik heb meteen gevraagd de eerste dag, heb ik meteen een piw-er gevraagd ‘Kan je me dat eens komen uitleggen?’ Toen heb ik een paar vragen opgeschreven voor

mezelf, hoe zit dat met dat en wanneer mag je bellen en wanneer mag dat niet, hoe lang? En toen heeft hij mij dat uitgelegd, heb ik opgeschreven en toen was het voor mij duidelijk op dag twee. Maar er zijn genoeg mensen die durven dat niet of die vergeten dat te vragen of zo en die zitten daar maar met die vragen in hun hoofd zonder dat er duidelijkheid is hè.” (Respondent 72, niet-LVB, HvB, 40 jaar)

Gezien het bovenstaande wekt het geen verbazing dat verschillende gedetineerden met LVB vinden dat zij onvoldoende uitleg hebben ontvangen over de regels en procedures. Een veel kleiner aantal vindt dat zij wél voldoende uitleg hebben ontvangen. Klachten over onvoldoende uitleg over procedures en regels hebben, zowel bij gedetineerden met als zonder LVB, vooral betrekking op de situatie bij binnenkomst in detentie. Ook bijna alle voorbeelden van situaties waarin de uitleg wel voldoende was of als prettig werd ervaren gaan over de intake, hoewel de gedetineerden zonder LVB het een enkele keer ook over de toelichting op de arbeid hebben. Over het geheel bezien zijn er op dit gebied niet zozeer inhoudelijke verschillen tussen de twee groepen, maar noemen de gedetineerden zonder LVB duidelijk meer positieve ervaringen op het gebied van de uitleg van procedures en regels.

Als gevolg van de soms gebrekkige informatievoorziening geven verschillende gedetineerden met LVB aan niet of onvoldoende op de hoogte te zijn van de huisregels en procedures in de PI. Onder de gedetineerden zonder LVB zijn net zoveel mensen die aangeven dat ze dingen niet weten als onder de gedetineerden met LVB. Het gaat bij gedetineerden zonder LVB echter meer om gebrek aan kennis in het begin van de detentieperiode, en over zaken die men weliswaar niet helemaal zeker weet, maar waar men ook geen problemen mee heeft. Gedetineerden zonder LVB vertellen bijvoorbeeld dat zij niet precies weten wat er van hen verwacht wordt bij trajecten als ‘TR’ en ‘Binnen Beginnen’, maar dit is in hun woorden ‘ook gewoon vaag’. Een ander weet niet precies hoeveel je mag besteden per dag (maar heeft hier kennelijk ook nog nooit problemen mee gehad), en de volgende vraagt zich af wie er eigenlijk in de ‘vrijhedencommissie’ zitten. Het zijn vragen die niet direct te maken hebben met regels, afspraken en procedures van alle dag, maar vragen die iets verder af liggen van die dagelijkse praktijk.

“De vrijhedencommissie was erop tegen. Maar ik weet dus niet wat de vrijhedencommissie inhoudt, die begrijp ik wel wat het woord zegt, maar wie er in zit ,weet ik niet. Daar ben ik nog mee bezig.” (Respondent 13, niet-LVB, Gevangenis, 35 jaar)

“[Heeft u voor andere zaken de MMD weleens wat gevraagd?] Nee dit is m’n eerste keer en ik weet niet eens waar de MMD voor staat hoor, wat ze allemaal doen, wat ze allemaal voor mij kunnen betekenen. Ik weet niet precies... Nee, ik vroeg naar (...) hebben ze tegen mij gezegd: ‘Ja je moet via MMD regelen’ dus, is uh...” (Respondent 36, niet-LVB, Gevangenis, 34 jaar)

Naast klachten over de uitleg van procedures en regels, uit een groot deel van de gedetineerden met LVB onvrede over de inhoud van sommige regels. De algemene teneur bij de niet-LVB groep is hetzelfde. Zowel het aantal gedetineerden dat onvrede uit in het algemeen, als het aantal gedetineerden dat onvrede uit over specifieke regels en procedures loopt niet erg uiteen in de twee groepen. Wel lijkt er onder de gedetineerden zonder LVB iets minder aandacht voor de regels en iets meer voor de bejegening. Door een klein aantal gedetineerden in deze groep wordt bovendien geklaagd over het programma Terugdringen Recidive (TR), dat niet duidelijk is en niet van de grond lijkt te komen. Verder zijn er verhoudingsgewijs beduidend meer gedetineerden zonder LVB die zich negatief over de procedures met betrekking tot overplaatsing uitlaten. Het gaat hier dan om in de ogen van de gedetineerde onterechte overplaatsing of juist weigering hiervan, de wachttijden, en de uitvoering.

Gedetineerden met LVB hebben het gevoel dat men soms wel heel gemakkelijk tegen een rapport

aanloopt. Ook gedetineerden zonder LVB noemen voorbeelden van als onterecht ervaren rapport, bijvoorbeeld in het geval men net te laat is voor de arbeid. Ook vertelt een gedetineerde zonder LVB over een overplaatsing vanwege 'te hard praten', terwijl Antilliaanse mensen dat volgens hem nou eenmaal doen en dit niet betekent dat er ook ruzie is. Al met al zijn er in de interviews met de gedetineerden zonder LVB echter wel minder indicaties dat men vindt dat rapport te gemakkelijk wordt gegeven, terwijl men er vaker op wijst dat je bepaalde risico's niet neemt (bijv. drugs, vechten) omdat de gevolgen te groot zijn. Ook wordt de gedetineerde uiteindelijk vaak in het ongelijk gesteld. Uitlatingen van de gedetineerden zonder LVB over het krijgen van rapport hebben dan ook vooral de teneur dat rapport iets is dat je moet voorkomen. Wanneer we kijken naar het aantal mensen dat vertelt over een ooit opgelegd straf, dan valt op dat dit in alle gevallen verhoudingsgewijs (iets) vaker lijkt voor te komen onder de gedetineerden met LVB.

3.2.2 Dagingvulling: arbeid, recreatie, onderwijs, sport en luchten

Zeer veel gedetineerden met LVB zijn negatief over de dagingvulling. Met name in het HvB wordt de vele tijd die daar in de cel wordt doorgebracht, en beperkte recreatietijd waarin dit resulteert als negatief ervaren. Ook de gedetineerden zonder LVB geven aan dat er te weinig tijd voor recreatie overblijft. Er moet namelijk veel geregeld worden in betrekkelijk kort tijdsbestek. Ook de vele tijd die op cel wordt doorgebracht vindt men vervelend. Als voorbeelden van mogelijkheden om jezelf bezig te houden op de cel worden door beide groepen slapen, tv kijken en met de spelcomputer spelen genoemd. Uit de citaten blijkt echter dat de tijd op cel door de gedetineerden zonder LVB weliswaar vaak vervelend gevonden wordt, maar dat zij vaker dan gedetineerden met LVB afleiding zoeken in bijvoorbeeld lezen, schrijven, of het opruimen van de cel. Sommigen van hen lijken ook actiever en gevarieerder te zoeken naar manieren om zichzelf bezig te houden met activiteiten zoals sporten, een nieuwe hobby zoals koken of het schrijven van een boek. Ook lijken sommigen minder tijd op cel door te brengen: één gedetineerde zonder LVB geeft bijvoorbeeld aan dat hij voor zichzelf heeft kunnen regelen dat hij meer onderwijs krijgt omdat hij niet kan sporten of naar arbeid kan. Gedetineerden die reiniger zijn, zijn de hele dag van hun cel af. Gedetineerden met LVB lijken iets meer moeite te hebben zichzelf te vermaken op hun cel. Twee van hen geven bovendien aan sombere gedachten te hebben en daardoor ook nergens meer aan mee te doen. Gedetineerden zonder LVB zien kortom meer mogelijkheden om zich bezig te houden (lezen, schrijven) of lijken beter in staat iets voor zichzelf te regelen (alternatieve activiteiten voor niet sporten of werken).

Over de arbeid laten veel gedetineerden zich positief uit, de gedetineerden zonder LVB nog iets meer dan de gedetineerden met LVB. De gedetineerden zonder LVB doen overigens niet alleen meer positieve uitspraken over arbeid, ze lijken ook iets meer negatieve uitspraken te doen: het lijkt er dus op dat ze sowieso een meer uitgesproken mening hebben over de arbeid. De meeste gedetineerden in beide groepen beschrijven werken als een prettige manier om de dag door te komen. Dat gedetineerden willen werken omdat ze weinig andere interesses hebben, een reden genoemd door sommige gedetineerden met LVB, wordt niet genoemd door gedetineerden zonder LVB. Evenals bij de gedetineerden met LVB geeft een aantal gedetineerden zonder LVB aan een medische reden te hebben om niet te werken. De gedetineerden zonder LVB hebben doorgaans zelf gezorgd voor een medische verklaring. Een enkele van de gedetineerden zonder LVB weigert werk omdat hij dat beneden zijn niveau vindt. Uit de citaten van de gedetineerden zonder LVB blijkt vooral dat zij wat minder afwachten en zelf meer initiatieven nemen bij het zoeken of juist weigeren van werk.

In het HvB is weinig recreatie. Gedetineerden met LVB geven aan dat er veel moet gebeuren tijdens recreatie: koken, wassen of douchen, cel opruimen en bellen. Voor poolen en tafeltennissen is vaak veel belangstelling, maar als je als laatste wordt uitgesloten kom je niet meer aan de beurt. Ook de gedetineerden zonder LVB lopen er tegenaan dat je in recreatietijd teveel praktische zaken moet regelen zodat er te weinig tijd over blijft om te poolen of een kaartje te leggen. Hierin lijken

beide groepen dus niet te verschillen. De weinige expliciet positieve fragmenten over recreatie gaan er in beide groepen over dat het fijn is om in het weekend twee uur recreatie achter elkaar te krijgen. Wel lijken de verhalen van de gedetineerden zonder LVB er vaker op te wijzen dat er bewuste afwegingen gemaakt worden bij de keuze en volgorde van recreatieve mogelijkheden.

“Ja, de meeste irritaties die je hoort, als er irritatie op de gang is over ofwel het eten ofwel het tussenmoment. Snap je? Die momenten die je eigenlijk voor je zelf hebt, die dan of verkeerd gebruikt worden of verkeerd uitgelegd worden. Als voorbeeld, als ik een uur recreatie heb en je wordt met 14 man, want je hebt 14 personen op een kant, dan moet je met 14 personen tegelijk ga je eruit voor recreatie. Dan ga je met 14 mensen uitrekenen, ik heb een uur, of een uur en een kwartier, moeten we met 14 personen bellen, dus iedereen kan vier minuten bellen. Je moet met 14 man koken, dus over het algemeen worden er groepjes gemaakt die kookt met die en die kookt met die. Want we hebben natuurlijk maar één gasstel. In datzelfde moment moet jij je eigen ook douchen, dus je gaat de volgorde afwegen. Wat is slim? Als ik nou kook, ja dan douche ik mij liever na het eten koken. Snap je, lekker fris de cel in. Maar ik moet ook nog bellen, dus dan kom je vaak in tijdnood. Doordat je de reden bent geweest wie dan wil koken of doen en kom je in tijdnood om eigenlijk te doen wat je zou willen doen. En dat zijn momenten waarop sommige PIW-ers, die gaan daar geweldig goed mee om, die voelen dat ook aan. En die schikken daar een beetje.” (Respondent 41, niet-LVB, HvB, 36 jaar)

Over het onderwijs worden door de gedetineerden met LVB evenveel positieve als negatieve uitspraken gedaan. Tevreden is men over de leerkrachten en de geboden mogelijkheden, maar men ergert zich aan medegedetineerden die niet serieus studeren. Daarnaast hebben sommigen het gevoel dat het onderwijs hen niet verder helpt. Door de gedetineerden zonder LVB worden meer negatieve dan positieve opmerkingen gemaakt over het onderwijs. Sommigen van hen geven aan dat er te weinig opleidingen zijn die aansluiten bij hun niveau, of klagen dat er alleen korte cursussen worden gegeven. Toch vindt een groot aantal gedetineerden zonder LVB dat er voldoende mogelijkheden zijn, verhoudingsgewijs meer dan het aantal gedetineerden met LVB. Gedetineerden zonder LVB kiezen net als gedetineerden met LVB ook vaak voor onderwijs om van hun cel af te zijn. Ze lijken iets vaker aan te geven cursussen te doen om er na detentie beter van te worden of omdat ze weten dat die cursus buiten veel geld kost: ze lijken dan ook vaker te refereren aan hun toekomstperspectief als reden voor het oppakken van een studie. Om niet mee te doen met onderwijs noemen de gedetineerden zonder LVB als redenen dat er geen opleiding is die aansluit bij hun interesse of opleidingsniveau; dat ze al een opleiding hebben afgerond en in afwachting zijn van iets anders; dat er te weinig kandidaten zijn om een cursus die hun belangstelling heeft te laten starten; of dat ze nog maar korte tijd te gaan hebben in detentie en dat een opleiding starten dus geen zin heeft. Dit verschilt van de redenen genoemd door gedetineerden met LVB; deze groep lijkt vaker negatieve onderwijservaringen te hebben, lijkt vaker de meerwaarde niet te zien of haakt af omdat ze het teveel op eigen kracht moeten doen.

Sporten is doorgaans een positieve activiteit, die men dan ook graag vaker zou willen doen. Door gedetineerden met LVB wordt wel een aantal negatieve aspecten genoemd, zoals problemen met de inschrijving, het verplichte karakter als je je eenmaal hebt opgegeven, het tijdstip of de aangeboden keuzemogelijkheden. De inhoud van de opmerkingen over het sporten verschilt niet veel tussen de twee groepen; wel lijken de gedetineerden met LVB de negatieve aspecten iets vaker te noemen dan de gedetineerden zonder LVB. Dat een gedetineerde niet meedoet doordat hij zich bijvoorbeeld somber voelt, wordt onder de gedetineerden zonder LVB niet teruggehoord.

Een aantal gedetineerden met LVB laat zich negatief uit over het luchten, met name over het tijdstip en de duur. De enige gedetineerde zonder LVB die praat over het luchten heeft het over het luchten tijdens beperking: deze buitenplaats is klein en afgedekt met gaas. Over luchten op de reguliere buitenplaats doen de gedetineerden zonder LVB geen uitspraken.

3.2.3 Externe contacten

Het contact met de buitenwereld bestaat voor zowel gedetineerden met LVB als gedetineerden zonder LVB vooral uit sociale contacten met familie en (in mindere mate) vrienden en verloopt voor beide groepen met name via de telefoon en de bezoekenregeling. Slechts een enkeling vertelt wel met enthousiasme over kaartjes of brieven; dit betreft vooral gedetineerden zonder LVB. Gedetineerden met LVB beschrijven hoe bellen een bron van spanningen is. Dit komt met name door de schaarse tijd die hiervoor beschikbaar is en onderling verdeeld moet worden. Bij de gedetineerden zonder LVB spelen dezelfde problemen. Ook zij zien de telefoon als hoofdreden van problemen. Ze lijken wel iets meer initiatief te tonen om het onderling te regelen en er is een enkeling die voor zichzelf wat regelt met de staf. Een klein aantal gedetineerden zonder LVB uit het HvB geeft aan dat er bij hen eigenlijk geen problemen zijn; bij hen op de afdeling is het goed geregeld, of in ieder geval lukt het henzelf altijd wel om te bellen. Er lijkt dus sprake te zijn van iets meer redzaamheid onder de gedetineerden zonder LVB, maar dat neemt niet weg dat ook onder deze groep het bellen toch voor velen een groot probleem is.

“Waar ik voornamelijk iets meer tijd voor zou willen, dat moet ik eigenlijk ook weer anders zeggen. Een gedetineerde heeft het recht om 40 minuten per week te bellen. Dat is een recht. Wat zeggen ze hier in (PI)? Je hebt drie recreatiemomenten, bel in je recreatiemomenten. Dus dat wil zeggen, als je met 14 man recreatie hebt dan moet jij je recreatietijd delen door 14 man. Als ik dan de belminuten tel, kan ik bellen 23 minuten, in het gunstigste geval, 23 minuten per week (...) en dan moet alles volgens plan gaan. Dan kom ik er 17 te kort.” (Respondent 41, niet-LVB, HvB, 36 jaar)

“Wat mij ook enorm stoort. In het HvB, je hebt dus recreatiemomenten of recreatie-uren. Nou, dan kun je dus naar buiten toe bellen. Maar afgezien van die uren mag je dus in principe niet bellen. Dus, contact met de buitenwereld is ook heel klein. Dat stoort mij enorm. Dus ik probeer altijd wel, ja daar ben ik een vreemde in, ik probeer altijd wel momenten te bedenken. Ik moet heel vaak mijn advocaat bellen. Zo simpel is het gewoon. Ik regel wel iets, want ik wil gewoon iedere dag even contact hebben. Want dat is gewoon, dat is gewoon belangrijk, meer dan belangrijk voor me. Trouwens voor heel veel gedetineerden. (...) En ja, je probeert dat ook nog een beetje te reguleren dus dat anderen ook nog aan de gang komen. Ja, gisteren is mij dat niet helemaal gelukt. Heb ik drie kwartier aan de telefoon gezeten. (...) Je merkt wel dat iedereen wil bellen ja. En dan probeer je het toch maar weer af te knippen, want ja zo zit ik dan ook wel weer in elkaar. Want het is dan een enkele keer dat dat gebeurt, waar je elkaar heel veel te vertellen hebt. Dan ben je met bepaalde dingen bezig, ja goed.” (Respondent 27, niet-LVB, HvB, 54 jaar)

“Nou, die telefoon die schept een sfeer. Bij ons op de gang zitten zeg maar. Ik zat eerst op de F1, nou daar zitten zeven mensen, ik noem maar wat. Het kunnen er acht of negen zijn en de rest is beperking. Dus met een uur bellen, heb je die ruim acht minuten. Maar bij ons zitten er 17 op de gang (...) en iedereen wil bellen, terwijl er maar zoveel telefoons hangen. Dan zeg ik ‘Waarom doe je zo moeilijk?’ Dat heb ik al aangekaart. Als nou een telefoon leeg staat? Ja, wat is daar het probleem van? Want het schept een bepaalde sfeer natuurlijk. (...) Ik kom hier twee weken geleden binnen en ik zeg ‘Ja, maak dan een lijst.’ Heel simpel, je werkt die lijst af. Nou, dat vonden ze eerst een hele rare optie. ‘Ja, dit is de gevangenis.’ Er hangt nu wel een lijst, alleen ja na twee weken vervaagt het weer en dan.” (Respondent 48, niet-LVB, HvB, 40 jaar)

Behalve met bellen worden sociale contacten onderhouden door middel van de bezoekenregeling. Sommige gedetineerden met LVB klagen over een gebrek aan privacy, problemen in de uitvoering van de bezoekenregeling, en te weinig tijd. Anderen zijn juist positief over het bezoek. Er blijkt op dit gebied geen verschil tussen de twee groepen.

Sociale contacten zijn voor veel gedetineerden ook een bron van hulp. Sommige gedetineerden

met LVB krijgen financiële hulp; verder gaat het vooral om praktische zaken. Ook bij de gedetineerden zonder LVB bestaat het krijgen van hulp vooral uit geld van familie of vrienden. Verder worden voorbeelden genoemd van hulp bij het regelen van boetes of schulden, het stopzetten of omzetten van contracten, zorg voor huis, het regelen van bezoek, het leveren van spullen, en het leggen van contact met de gemeente. De verschillen zijn niet groot, maar het lijkt erop dat bij gedetineerden zonder LVB iets meer sprake is van zaken waarbij regelingen moeten worden getroffen met externe partijen.

“Ik heb mijn vriendin, mijn huidige vriendin, heb ik laten bellen naar de gemeente omdat ik het niet vertrouwde en die zei ‘We hebben niks gehoord.’ (...) Ik bel mijn vriendin de eerste gelegenheid die ik kreeg en ik zeg van ‘Wat heeft die mevrouw precies aan jou gezegd?’ Ze zegt ‘De MMD moet haar bellen en dan zeggen dat je nog drie maanden zit en een verklaring overleggen.’ Oké. (...) Midden mei was het eindelijk rond, maar ook doordat mijn vriendin gewoon van buitenaf ging bellen en de situatie ging uitleggen van: ‘Luister dan, ze willen daar niet meewerken.’ Ze zegt: Ik heb alleen maar’, die mevrouw van de gemeente zegt, ‘Ik heb alleen dat nodig dan verleng ik het weer met drie maanden. En als hij daarna weer, dan wordt het weer met drie maanden verlengd. ‘Dus, had ik die hulp van mijn vriendin niet van buiten...’ (Respondent 47, niet-LVB, HvB, 32 jaar)

“Als ik een brief hier krijg binnen, dan bel ik mijn vader op of mijn moeder op en dan zeg ik luister ik heb weer een brief gekregen, een boete van 200 euro of zo, dan kijken hun of ze geld hebben of ze het wel of niet kunnen betalen, en anders regelen ze zelf gewoon een betaalregeling. En er is een extra bankrekening voor mij afgesloten waar een bedrag erop staat, dat ze het daarvan kunnen betalen. Dan is het eigenlijk sneller geregeld als je het via hier moet doen.” (Respondent 26, niet-LVB, Gevangenis, 25 jaar)

“En dat heb ik toen gemerkt toen in (PI). Ik zeg: ‘R., kun je komen, het is heel belangrijk voor mij.’ Toen zei R. zo van: ‘Nou, als het voor jou belangrijk is, dan kom ik. Ik heb een belangrijke afspraak, maar, jammer dan, jij bent mijn eh neef.’ Want hij is niet alleen mijn neef, hij is mijn broer, hij is mijn vriend, hij is mijn alles. (...) En hij kwam ook. Dat vond ik echt fijn. (...) Ja, zonder hem, ik zou het echt niet weten.” (Respondent 39, niet-LVB, Gevangenis, 40 jaar)

Veel gedetineerden hebben minder sociale contacten dan ze zouden willen. Bij gedetineerden met LVB lijkt dit vaker het geval dan bij gedetineerden zonder LVB. Gedetineerden met LVB geven aan dat ze bepaald bezoek weghouden, vaak uit bezorgdheid om of ter ontlasting van de bezoeker, soms ook omdat het voor henzelf emotioneel belastend kan zijn. Daarnaast zijn er allerlei praktische redenen waarom bezoek niet komt. Ten slotte komt het voor dat de mensen die men zou willen zien liever niet naar de gevangenis komen, om uiteenlopende redenen waaronder ruzie. Gedetineerden zonder LVB geven aanzienlijk minder redenen waarom ze minder bezoek krijgen dan zou kunnen of men zou willen. Hier zijn het praktische redenen die het meest worden gehoord; in mindere mate wordt aangegeven dat mensen niet op bezoek willen komen of dat men zelf liever niet heeft dat sommige dierbaren op bezoek komen. Er worden dus niet alleen verhoudingsgewijs minder redenen opgegeven, ze lijken ook een ander patroon te hebben: als er minder contact is dan men zou willen, dan lijkt dit bij gedetineerden zonder LVB niet zozeer te komen door allerhande problemen op sociaal-emotioneel gebied, als wel door praktische obstakels.

“Met mijn broertje heb ik wel contact zeg maar en met mijn ex-vriendin. Die bel ik ook nog wel en heel soms nog een vriend zeg maar, maar weinig voor de rest eigenlijk. Ik wil ook niet dat de hele wereld, hoeft ook niet te weten dat ik vast zit zeg maar. (...) [Is dat heel bewust?] Ja, omdat op een bezoekerslijst heb ik mijn ex-vriendin staan en mijn broertje. Ten eerste woon ik, moeten ze anderhalf uur moeten ze rijden voor hier te komen en dan een uurtje bezoek en dan weer anderhalf uur terug. Dus ik wil andere mensen daar ook niet mee belasten. En mijn broertje is

drie keer geweest, vindt het leuk, doet het graag. Maar ik zeg: 'Je moet niet iedere week komen want blablabla.' Ik overplaatsing gevraagd wel ervoor. En er zijn ook sommige mensen die willen alleen maar, die zie ik buiten niet zo heel veel, maar die vinden het interessant om in een gevangenis te kijken. Ja, daarvoor hoef je niet op bezoek te komen dan doe maar iets stouts, dan kom je vanzelf terug." (Respondent 72, niet-LVB, HvB, 40 jaar)

"Maar ik probeer niet elke week mijn kinderen te laten komen. Het is nu vakantie. Qua tijd is het ook niet gunstig. Ik zat dan eerst op de [ene afdeling], daar had ik om 18.00 uur 's avonds bezoek. Dat was nog wel te doen. Van 18.00 tot 19.00 uur, dan zijn die kinderen om 19.30 uur thuis. Ja, 20.00 uur naar bed. Hier nu, op de [andere afdeling], heb ik om 20.00 uur bezoek tot 21.00 uur. Wat ik zeg, het is nu vakantie dus dan kan het nog wel. Maar het is niet ideaal. Ja, ik wil ook het liefst niet dat ze op bezoek komen, maar het wordt soms voor mij ook moeilijk gewoon en dan moet ik ze gewoon even zien." (Respondent 47, niet-LVB, HvB, 32 jaar)

3.2.4 Interne contacten

Van de verschillende contacten binnen de PI die gedetineerden hebben, zijn de contacten met de medegegetineerden, de contacten met piw'ers en de contacten met de verschillende ondersteunende diensten en arbeid het belangrijkste. Voor veel gedetineerden met of zonder LVB is een belangrijke reden voor contact met andere medegegetineerden het samen dingen ondernemen. Beide groepen hebben het ook over vergelijkbare activiteiten, zoals samen koken of een kaartje leggen. Ook geven beide groepen aan zowel hulp te ontvangen als te geven, waarbij gedetineerden zonder LVB echter vaker aangeven dat zij hulp geven. De voorbeeld hiervan zijn soms heel praktisch van aard: het weggeven van spullen die je zelf toch niet gebruikt, of het helpen van iemand met het schoonmaken van de cel omdat hij een slechte gezondheid heeft. Daarnaast vertellen gedetineerden zonder LVB anderen te helpen door brieven voorlezen of te schrijven als iemand analfabeet is, of te helpen met de boodschappenlijst omdat iemand niet goed kan rekenen. Maar de hulp kan ook een meer sociaal karakter hebben, bijvoorbeeld door te zorgen dat een conflict niet uit de hand loopt, iemand op te beuren die neerslachtig is, of een kwetsbare gedetineerde in bescherming te nemen.

Gedetineerden in beide groepen vertellen ook met enige regelmaat over medegegetineerden die stelen, uitdagen, misbruik van iemand vertrouwen maken, handelen in drugs en pesten. Gedetineerden zonder LVB maken hier over de gehele linie wel relatief minder vaak melding van. Redenen voor het ontbreken van contact met sommige medegegetineerden zijn voor beide groepen het mijden van het contact omdat het mogelijk kan uitlopen op een conflict. Een andere reden is dat men geen behoefte heeft aan (een bepaald) contact. Voor gedetineerden met LVB ligt de reden ook hiervoor in de mogelijk negatieve gevolgen die dit contact voor hen kan hebben. Gedetineerden zonder LVB geven vooral aan geen behoefte aan contact te hebben omdat zij op hun privacy gesteld zijn

Gedetineerden zonder LVB hebben het vaker over verschillen tussen medegegetineerden. Ze nemen afstand van medegegetineerden die te nadrukkelijk hun (islamitische) geloof uitdragen en daarbij anderen provoceren, jonge jongens die menen aanzien te hebben doordat ze alle een flinke criminele loopbaan hebben, en medegegetineerden die zich vreemd gedragen en zich niet aan de normale fatsoensregels houden. Zij geven aan dat dergelijke medegegetineerden de sfeer op de afdeling nadelig beïnvloeden.

Ongeveer de helft van beide groepen geeft aan het contact met medegegetineerden als positief te ervaren. Gedetineerden zonder LVB geven er wel relatief veel blijk van medegegetineerden te wantrouwen. Hierbij wordt bijvoorbeeld genoemd dat medegegetineerden stelen, liegen,

provoceren, roddelen en een flauwe streken uithalen. Een vergelijkbaar deel van beide groepen ervaart ergernis over gedetineerden die geen verantwoordelijkheid nemen. Voorbeelden die genoemd worden zijn het misbruik maken van de noodbel, het laten slingeren van rommel, en het onvoldoende rekening houden met anderen door bijvoorbeeld te lang te bellen.

Over de contacten met de piw'ers wordt veel gesproken in de interviews. Zowel gedetineerden met LVB als gedetineerden zonder LVB doen veel uitspraken over de verschillen die zij signaleren tussen piw'ers. Gedetineerden met en zonder LVB zijn hierin gelijk. Wel vertellen gedetineerden zonder LVB vaker dat ze weliswaar verschillen tussen piw'ers signaleren, maar dat ze daar zelf geen last van hebben, en dat ze met iedereen goed om kunnen gaan. Er zijn bovendien in het oog springende verschillen in de aantallen positieve en negatieve opmerkingen over piw'ers: de gedetineerden zonder LVB doen meer positieve uitspraken over het contact met de piw'ers, en tonen meer vertrouwen en minder wantrouwen jegens de piw'ers dan de gedetineerden met LVB. Bovendien tonen de gedetineerden zonder LVB meer begrip voor de situatie van de piw'ers. Ze snappen bijvoorbeeld dat er een wachtlijst is voor onderwijs omdat er onvoldoende capaciteit is, of vinden het niet erg als iets wat langer duurt, als je maar weet waarom je moet wachten. Waar het gaat om de flexibiliteit van de piw'ers is er ook een duidelijk verschil: gedetineerden met LVB geven vaker aan dat de piw'ers in hun ogen te star omgaan met de regels, terwijl gedetineerden zonder LVB vaker aangeven dat de piw'ers juist flexibel omgaan met de regels. Gedetineerden met LVB lijken meer belang te hechten aan de inzet van de piw'ers: zo geven gedetineerden met LVB voorbeelden waaruit blijkt dat piw'ers geen moeite doen voor de gedetineerde, maar ook meer voorbeelden waaruit blijkt dat ze wel moeite doen. Gedetineerden met LVB hebben het er ook vaker over dat ze vinden dat de piw'ers niet hard genoeg werken. Tegelijkertijd vinden ze wel vaker dat de piw'ers vriendelijk zijn tegen de gedetineerden.

Ook over de ondersteunende diensten doen de gedetineerden heel veel uitspraken. Bij de gedetineerden met LVB is het aantal positieve en negatieve uitspraken gelijk. Bij de gedetineerden zonder LVB worden verhoudingsgewijs meer positieve en minder negatieve uitspraken gehoord. Als we kijken naar de inhoud van de uitspraken van gedetineerden zonder LVB blijkt, dat ze een duidelijker hulpvraag kunnen verwoorden, dat ze vaker doorvragen of aandringen op hulp en eerder aangeven wanneer ze het ergens niet mee eens zijn. Opvallend is dat door de gedetineerden met LVB nauwelijks situaties worden beschreven waarin zij zelf initiatief namen op het gebied van arbeid, noch situaties waarbij de PI initiatief nam op dat gebied. Een aanzienlijk aantal gedetineerden zonder LVB geeft hier wel voorbeelden van. Zij maakten bijvoorbeeld vaker kenbaar dat ze bepaald werk leuk vinden, en gaven zich hiervoor op. Ook werden zij gevraagd voor baantjes, vaak voor de taak van reiniger, een functie met enig aanzien waarvoor men op grond van o.a. getoonde betrouwbaarheid en sociale vaardigheden benaderd wordt.

3.2.5 Vaardigheden, zelfredzaamheid en persoonlijkheid

De gedetineerden met LVB en de gedetineerden zonder LVB laten een vergelijkbaar beeld zien op het gebied van sociale vaardigheden. Het enige verschil lijkt te zitten in het aantal mensen dat aangeeft 'op zichzelf' te zijn: dit wordt bij gedetineerden met LVB al relatief vaak genoemd, bij gedetineerden zonder LVB is dit nog vaker zo. Ook lijkt er sprake van een verschil in beweegredenen: gedetineerden met LVB geven aan dat ze anderen ontwijken om problemen uit de weg te gaan, terwijl gedetineerden zonder LVB zeggen niet altijd even veel zin hebben in het contact, en ook graag even op zichzelf willen zijn.

De uitspraken over de praktische zelfredzaamheid van gedetineerden zonder LVB wijken in aantal en inhoud niet veel af van de uitspraken van de gedetineerden met LVB. Op het gebied van eten en zelfverzorging in recreatietijd geven gedetineerden zonder LVB vaker aan bewuste keuzes te maken wanneer ze wat regelen om te voorkomen dat ze in tijdnood komen. Verder lijken de gedetineerden zonder LVB zich meer bewust te zijn van de verschillen in financiële middelen

tussen gedetineerden. Zij vertellen vaker dat gedetineerden die meer verdienen omdat ze de hele dag werken, en zij die door het thuisfront financieel gesteund worden, soms makkelijker dingen kunnen regelen voor zichzelf. Ze kunnen royaler inkopen in het winkeltje en hoeven als gevolg daarvan minder vaak gebruik te maken van de maaltijd die door de PI verstrekt wordt. Bovendien kunnen zij dingen aanschaffen die het leven aangenamer maken, zoals bijvoorbeeld een ventilator voor in de cel.

Met betrekking tot de persoonlijkheid en copingvaardigheden benoemen de gedetineerden met LVB een veelheid aan aspecten. Veel gedetineerden met LVB voelen zich gelaten, en het meest genoemde gevoel is machteloosheid. Er zijn op dit gebied enkele kleine verschillen tussen de gedetineerden met LVB en de gedetineerden zonder LVB. De gedetineerden zonder LVB noemen nog vaker dan de gedetineerden met LVB dat ze zich gelaten voelen. Inhoudelijk verschillen de opmerkingen ten aanzien van dit aspect niet. Inhoudelijke verschillen zijn er wel wanneer gedetineerden stellen dat ze voor zichzelf opkomen en hun standpunt geven: gedetineerden met LVB vertellen hierbij vaker dat ze niet bang zijn voor de ander en het desnoods fysiek oplossen. Gedetineerden zonder LVB zeggen daarentegen vaker een ander aan te spreken op iets wat hun niet bevalt of gewoon een weerwoord te geven. Ook wanneer gedetineerden vertellen dat ze alles zelf regelen zijn er kleine inhoudelijke verschillen in de betekenis daarvan: gedetineerden met LVB verstaan hieronder dat je dagelijkse dingen beter zelf kunt regelen en niet steeds hulp moet vragen aan een piw'er omdat je anders een 'watje' bent. Gedetineerden zonder LVB noemen in hun voorbeelden dat ze zichzelf opgeven voor onderwijs, werk voor na de detentie regelen, of zorgen dat ze iets bij de 'juiste' piw'er regelen omdat die wel openstaat voor een verzoek. De gedetineerden met LVB lijken zich iets vaker afzijdig te houden, wat minder voor zichzelf op te komen en wat minder zelf te regelen.

3.2.6 Toekomst

De toekomstbeelden van gedetineerden zijn gevarieerd. Wat daarbij opvalt is, dat de toekomstbeelden van gedetineerden met LVB over het geheel bezien niet of nauwelijks verschillen van die van gedetineerden zonder LVB. Belangrijk is het hierbij te benadrukken dat het gaat over de perceptie van de gedetineerden. Bij de onderzoekers bestaat de indruk dat de toekomst door met name enkele gedetineerden met LVB wel eens te positief wordt ingeschat. Dit is echter geen onderwerp van dit onderzoek. Het enige verschil tussen de twee groepen op het gebied van de toekomst is dat gedetineerden zonder LVB vaker dan gedetineerden met LVB aangeven dat het goed zou zijn als er meer aandacht zou worden besteed aan de terugkeer van gedetineerden in de samenleving. Hieruit lijkt een besef te spreken, dat hen nog een moeilijke periode wacht.

Hoofdstuk 4 Conclusie en discussie

4.1 Inleiding

Signalen uit het veld en internationaal onderzoek leidden tot een vermoeden dat mensen met een LVB meer problemen ondervinden in detentie, en hier ook vaker last van hebben, dan gedetineerden zonder LVB. Tot nu toe was er echter onvoldoende bekend over de Nederlandse situatie. Het kwalitatieve onderzoek beschreven in dit rapport is er op gericht deze kennislacune op te vullen. In dit onderzoek staan drie vragen centraal:

- Wat is de aard van de problemen die mensen met een LVB ervaren in detentie?
- Waarin verschillen deze van de problemen van gedetineerden zonder LVB?
- Wat zijn, in het licht van deze problemen, de specifieke behoeften van gedetineerden met een LVB?

4.2 Onderzoeksopzet

Het onderzoek is uitgevoerd in drie Penitentiaire Inrichtingen (PI), waarbij in totaal 50 gedetineerden met een LVB en – ter vergelijking – 24 gedetineerden zonder LVB geïnterviewd werden over hun ervaringen in detentie. Ter voorbereiding op de interviews met gedetineerden zijn drie focusgroepbijeenkomsten georganiseerd met personeelsleden van de PI's. Het doel hiervan was om, ten behoeve van de interviewgids die gebruikt werd voor de interviews met gedetineerden, informatie te verzamelen over mogelijk problematische situaties voor gedetineerden met een LVB. Na afronding van de focusgroepbijeenkomsten zijn eerst gedetineerden met een vermoede LVB benaderd met de vraag mee te werken aan het onderzoek. Aansluitend zijn gedetineerden benaderd waarvan vermoed werd dat zij geen LVB hadden. Hierbij werd geprobeerd de twee groepen zo veel mogelijk te matchen op regime, leeftijd en geboorteland. Om te bepalen of de gedetineerde bij de uiteindelijke analyses wel of niet in de LVB-groep behoort, is aansluitend aan het interview een verkorte intelligentietest afgenomen. Alle interviews zijn voorts getranscribeerd, gecodeerd en geanalyseerd.

4.3 De aard van de problemen van gedetineerden met een LVB

Met betrekking tot de eerste onderzoeksvraag – wat de aard is van de problemen die mensen met een LVB ervaren in detentie – komt uit de interviews met gedetineerden een breed spectrum aan problemen naar voren.

De informatievoorziening binnen de gevangenis blijkt voor veel gedetineerden met een LVB problemen op te leveren (par. 3.1.1). Deze problemen spitsen zich toe op drie gebieden, namelijk de informatievoorziening bij binnenkomst, de informatievoorziening later in de detentieperiode, en de uitleg over het waarom van de gang van zaken. Gedetineerden met LVB geven aan dat niet alleen de uitleg bij binnenkomst te summier is, maar dat ook later in detentie er bij sommigen lang onduidelijkheid is over bepaalde regels en procedures. Daarnaast hebben sommigen gedetineerden met een LVB onvoldoende zicht op achterliggende redenen van bepaalde regels, procedures en handwijzen binnen de PI. Voorbeelden hiervan zijn de gedetineerde die niet weet waarom een klacht is afgewezen of waarom een antwoord op een verzoekbriefje lang uitblijft. Een mogelijk gevolg van onvoldoende kennis over regels en procedures is een onbedoelde regelovertreding. Een aantal LVB gedetineerden vertelt dat zij op een dergelijke manier een

'rapport' of een waarschuwing hebben gekregen. Enkele gedetineerden met een LVB hebben het gevoel dat een rapport soms wel heel gemakkelijk wordt gegeven. Een voorbeeld hiervan is de gedetineerde die vertelt dat hij rapport kreeg voor het hebben van een extra handdoek op cel.

Veel gedetineerden met een LVB ervaren negatieve aspecten aan de dagindeling (par. 3.1.2). Met name in het HvB wordt de lange tijd (soms wel 23 uur per dag) die gedetineerden op cel moeten doorbrengen als negatief en vervelend ervaren. Twee gedetineerden met een LVB gaven aan in deze situatie sombere gedachten te krijgen en daardoor nergens meer aan mee te willen doen. Over het algemeen wordt arbeid als een welkome afleiding gezien. Een aantal gedetineerden met een LVB geeft zelfs nadrukkelijk aan graag te gaan werken omdat ze weinig andere interesses hebben. Een enkeling heeft er moeite mee voor een baas te werken. Ook onderwijs wordt vaak gezien als een manier 'om de dag door te komen' waarbij een goed contact met de leerkracht en mogelijkheden die aansluiten bij de wensen van een gedetineerde met een LVB als positieve aspecten werden genoemd. Toch geeft een aantal gedetineerden aan liever te werken dan deel te nemen aan onderwijs. Zij zien de meerwaarde van onderwijs niet of hebben negatieve eerdere ervaringen met onderwijs. Een enkeling start wel met onderwijs maar haakt af omdat er veel van zijn zelfstandigheid gevraagd wordt. Sporten is doorgaans een positieve activiteit. Wel zijn er enkele gedetineerden die moeite hebben met de inschrijvingsprocedure, het verplichte karakter wanneer je je eenmaal ingeschreven hebt, of het tijdstip van de activiteiten. Geven gedetineerden enerzijds aan zich geen raad te weten met de hoeveelheid tijd die ze hebben, anderzijds vertellen ze ook regelmatig in tijdnood te komen. Ook dit probleem lijkt nijpender te zijn in het HvB dan in de gevangenis. Gedetineerden brengen in het HvB immers veel meer tijd op hun cel door en hebben maar 4 uur recreatie waarin ze dingen kunnen regelen. Dit in tegenstelling tot gedetineerden in de gevangenis die, als zij geen arbeid hebben, zich vrij over de afdeling kunnen bewegen. Gedetineerden met een LVB vertellen dat het lastig is om in de beperkte tijd uiteenlopende dingen te regelen zoals douchen, bellen, koken en cel opruimen. Regelmatig schiet een van de genoemde activiteiten erbij in. Bij faciliteiten waarvan veel gedetineerden gebruik willen maken is de kans groter dat je niet aan de beurt komt. Soms vallen gedetineerden buiten de boot omdat hun cel verder van de keuken of telefooncel verwijderd is en (teveel) anderen hen voor zijn, soms ook geldt het recht van de sterkste en moet men zijn beurt gewoon afstaan aan een ander.

Het contact met de buitenwereld (par. 3.1.3) bestaat voor de gedetineerden met LVB voornamelijk uit sociale contacten met familie en vrienden. Dit contact verloopt via de telefoon en bezoek. De post speelt hierin vrijwel geen rol. Uit de analyse van de interviews wordt duidelijk dat het bellen oorzaak is van veel spanningen, met name door de schaarse tijd die hiervoor beschikbaar is. Wat betreft het bezoek, waren er klachten over de uitvoering van de bezoeksregeling, het gebrek aan privacy en de beperkte tijd die voor het bezoek beschikbaar is. Veel gedetineerden met LVB hebben minder sociale contacten dan ze zouden willen. Gedetineerden houden dit bezoek soms zelf af, om zichzelf of het bezoek te beschermen. Ook zijn er praktische redenen waarom het bezoek niet kan komen. Tot slot zijn er ook vrienden en familieleden die men wel zou willen zien, maar die het contact afhouden omdat er ruzie is of omdat het hen verdriet doet.

De contacten met verschillende partijen binnen de gevangenis leveren ook uiteenlopende problemen op voor gedetineerden met een LVB (par. 3.1.4). Een groot deel van deze contacten bestaat uit contacten met medege-detineerden. Hoewel veel gedetineerden met een LVB prettige aspecten noemen in dit contact, is zeker niet alles positief. Een aanzienlijk deel van de gedetineerden met een LVB vertelt over conflicten, pesterijen en diefstal. Ruzies gaan vaak over het gebruik van de telefoon, maar kunnen ook oplaaien doordat de verhalen van de ene gedetineerde de ander irriteren. Ogenscheinlijke kleinigheden kunnen soms gemakkelijk tot een vechtpartij leiden, bij voorkeur op een plek waar geen camera's hangen. Hierbij geeft een groot aantal gedetineerden met een LVB ook aan dat ze door medege-detineerden uitgedaagd worden. Soms lukt het om dit te doorzien en te negeren, soms ook leidt dit tot handgemeen, dit laatste ook om

gezichtsverlies te voorkomen. Gedetineerden met een LVB wantrouwen hun medege-detineerden vanwege het niet nakomen van afspraken maar ook op het gebied van roddel, achterklap en verraad. Een aantal van deze gedetineerden geeft dan ook aan er voor te waken emoties te tonen of persoonlijke zaken te vertellen, omdat deze tegen je gebruikt kunnen worden.

Naast contacten met medege-detineerden zijn de contacten met piw'ers belangrijk. Gedetineerden met een LVB geven aan twee groepen piw'ers te onderscheiden: aan de ene kant piw'ers die de tijd nemen om naar je te luisteren, een uitzondering maken als dat nodig is en niet direct een rapport geven; aan de andere kant piw'ers die autoritair optreden, snel boos en geïrriteerd raken, weinig belangstelling tonen voor het wel en wee van de gedetineerde en vlot zijn met het geven van een rapport. Het meest genoemde positieve aspect door de gedetineerden met een LVB zijn piw'ers die moeite doen voor de gedetineerde. Daarbij worden voorbeelden genoemd als navraag doen bij ondersteunende diensten waarom een oproep op zich laat wachten of helpen bij het invullen van papieren. Veel genoemde negatieve aspecten zijn piw'ers die hun machtspositie inzetten, star omgaan met regels en geen moeite willen doen voor de gedetineerde. Daarbij geeft een aantal gedetineerden met een LVB nadrukkelijk aan (sommige) piw'ers te wantrouwen.

Ook in de contacten met de ondersteunende diensten ervaren gedetineerden met een LVB vaak problemen. Deze doen zich zowel voor rondom procedures zoals het schrijven van briefjes en het moeten wachten op een oproep, als ook tijdens momenten waarop ze daadwerkelijk in gesprek zijn met medewerkers van ondersteunende diensten. Gedetineerden met een LVB geven aan dat ze vaak het gevoel hebben niet serieus genomen te worden, bijvoorbeeld wanneer ze weggestuurd worden met een zalfje waar ze eigenlijk niet om hebben gevraagd of een verzoek om doorverwijzing niet wordt gehonoreerd. Aan de andere kant worden er ook positieve voorbeelden genoemd: een arts die uitgebreid de tijd neemt te luisteren, een psycholoog die in een gesprek nog een keer terugkomt op wat er besproken is in een andere context, of oprechte belangstelling getoond door een pastor, onderwijzer of vrijwilliger.

Gedetineerden met een LVB vertellen in de interviews regelmatig over zichzelf en het aandeel dat zij hebben in de contacten met anderen (par. 3.1.5). Veel gedetineerden met een LVB vinden dat ze gemakkelijk zijn in de omgang en zich rustig gedragen. Een aantal LVB gedetineerden vertelt dat zij gewoon doen waar zij zin in hebben en moeite hebben om te doen wat een ander hen opdraagt. Gedetineerden met een LVB vertellen soms ook contacten uit de weg te gaan om uit de problemen te blijven of omdat ze teleurgesteld zijn in medege-detineerden of piw'ers of omdat ze van zichzelf weten dat ze snel agressief kunnen reageren uit frustratie. Dat gedetineerden met een LVB soms snel geneigd zijn agressief te reageren blijkt ook uit de uitspraken waarin gedetineerden met een LVB aangeven hoe zij voor zichzelf opkomen. Zij vertellen dan dat ze niet bang zijn voor de ander en het desnoods fysiek oplossen. De wat defensieve kijk op een contact blijkt ook uit wat gedetineerden met een LVB verstaan onder 'alles zelf moeten regelen': dit houdt vooral in dat je niet steeds hulp moet vragen aan een piw'er omdat je je anders te kwetsbaar opstelt.

De verwachtingen van de gedetineerden met LVB over de periode die volgt na detentie zijn zeer gevarieerd, en afwisselend somber en optimistisch (par. 3.1.6). Sommigen voorzien bijvoorbeeld problemen op het gebied van schulden, huisvesting en werk, terwijl anderen aangeven al huisvesting of werk te hebben, of zich geen zorgen maken over hoe zij hier in de toekomst aan gaan komen. Heel erg concreet zijn de plannen van gedetineerden over het algemeen niet. Sommige toekomstplannen zullen bovendien reëler zijn dan andere, maar de beoordeling daarvan valt niet binnen de scope van dit onderzoek.

4.4 De verschillen van de problemen van gedetineerden met LVB met die van gedetineerden zonder LVB

Ten aanzien van de tweede onderzoeksvraag – waarin verschillen de problemen van gedetineerden met LVB met gedetineerden zonder LVB? – valt op dat we heel veel van de problemen die gedetineerden met een LVB ervaren ook terugvinden in de interviews met de gedetineerden zonder LVB. Er worden echter wel degelijk verschillen zichtbaar; de belangrijkste hiervan zullen in het hiernavolgende deel benoemd worden.

Uit de vergelijking tussen de twee groepen op het gebied van binnenkomst, informatie, huisregels en rapport (par. 3.2.1) ontstaat het beeld dat er op een aantal punten verschillen zijn tussen de twee groepen. Beide groepen refereren aan negatieve eerste detentie-ervaringen. De informatievoorziening schiet in hun ogen vaak te kort, zowel bij binnenkomst in detentie als later. De gedetineerden zonder LVB lijken zich desalniettemin vaker wel te redden, doordat deze gemiddeld meer initiatief en assertiviteit tonen, en ook iets vaker wél positieve ervaringen hebben met de informatievoorziening. In beide groepen wordt door sommige gedetineerden aangegeven dat men het gevoel heeft niet voldoende op de hoogte te zijn van alle regels en procedures. De gedetineerden met LVB blijken echter vaker kennis te ontberen over regels en procedures met betrekking tot de dagelijkse gang van zaken in de PI, en blijken meer moeite te hebben met het begrijpen van het *waarom* van bepaalde regels en procedures. Ten slotte lijkt er sprake te zijn van een verschil tussen de twee groepen wanneer zij het hebben over het krijgen van rapport. De gedetineerden met LVB geven vooral aan dat men soms wel heel gemakkelijk rapport lijkt te krijgen, terwijl de gedetineerden zonder LVB meer nadruk lijken te leggen op het belang van het voorkomen van het krijgen van rapport. De gedetineerden met LVB lijken dus minder inzicht te hebben in hun eigen invloed op het krijgen van rapport, en lijken ook iets vaker straf te krijgen. Op het gebied van de daginvulling (par. 3.2.2) ontstaat bij vergelijking van de twee groepen het beeld dat de verschillen weliswaar niet in het oog springen, maar dat de gedetineerden met LVB er over de hele linie iets meer moeite mee lijken te hebben dingen goed voor zichzelf te organiseren. Over het algemeen doen gedetineerden met LVB dan ook iets meer negatieve en iets minder positieve uitspraken over de daginvulling dan de gedetineerden zonder LVB. Men lijkt minder alternatieven te zien om zich bezig te houden op de cel en minder kans te zien om uitzonderingen voor zichzelf te regelen. Ook op het gebied van arbeid lijken de gedetineerden met LVB afwachtender en tonen zij iets minder initiatieven. Tijdens de recreatie lijken zij minder goed in staat om door middel van bewuste keuzes hun tijd zo efficiënt mogelijk in te delen. Op het gebied van onderwijs lijken zij minder kritisch, en minder op de toekomst gericht. Ten slotte wordt sport doorgaans weliswaar leuk gevonden, maar hebben sommige gedetineerden met LVB moeite met de praktische organisatie hiervan. Hoewel de verschillen in de details zitten, kan men stellen dat de gedetineerden met LVB minder creatief, assertief en toekomstgericht zijn.

De verschillen tussen de gedetineerden met en zonder LVB op het gebied van de externe contacten (par. 3.2.3) zijn al met al niet groot. Toch lijken de gedetineerden met LVB het over het geheel genomen net iets minder gemakkelijk te hebben: is post voor de meeste gedetineerden überhaupt nauwelijks bron van contact met de buitenwereld, voor de gedetineerden met LVB lijkt dit al helemaal niet het geval te zijn. Bellen is voor alle gedetineerden een bron van spanningen, maar de gedetineerden met LVB laten op dit gebied nog net iets minder initiatief zien dan de gedetineerden zonder LVB. De hulp die de gedetineerden met LVB krijgen van buiten lijkt net iets minder vergaand. En ten slotte hebben ze vaker dan de gedetineerden zonder LVB minder contact met de buitenwereld dan ze zouden willen - relatief vaak als gevolg van problemen op sociaal-emotioneel gebied.

De overeenkomsten tussen beide groepen op het gebied van interne contacten zijn groot, maar daar waar er verschillen zijn ontstaat ook hier weer een beeld waarbij de gedetineerde met LVB op achterstand staat (par. 3.2.4). Zij vertellen vaker over negatief gedrag van medegedetineerden, hetgeen kan suggereren dat zij hier vaker mee te maken krijgen of meer last van hebben. Zelf lijken zij ook wat sneller geneigd agressief te reageren: zij vertellen bijvoorbeeld vaker dat ze niet bang zijn voor de ander en het probleem desnoods fysiek oplossen, waar gedetineerden zonder LVB een ander aanspreken op iets wat ze niet bevalt of gewoon een weerwoord geven. De gedetineerden zonder LVB laten wel meer wantrouwen jegens de medegedetineerden zien, hetgeen hen mogelijk zou kunnen beschermen tegen problemen. De relatie van de gedetineerden met LVB met de piw'ers is moeizamer: zij hebben meer moeite met het hanteren van de verschillen tussen piw'ers, zijn minder positief, hebben minder vertrouwen, minder begrip, en ervaren de piw'ers vaker als star. Zij lijken meer waarde te hechten aan de indruk dat een piw'er moeite voor hen doet en vriendelijk is. Over het contact met de ondersteunende diensten ten slotte zijn zij negatiever; zij kunnen zich minder goed redden in de contacten en slepen er ook minder uit.

Op het gebied van vaardigheden, zelfredzaamheid en persoonlijkheid lijken er meer overeenkomsten dan verschillen tussen de gedetineerden met en zonder LVB (par. 3.2.5). Enkele verschillen wijzen erop dat gedetineerden met LVB vaker in moeizame situaties komen. Zo zeggen de gedetineerden met LVB wel minder vaak dat ze soms op zichzelf zijn, maar als dit zo is, is dit relatief minder vaak omdat ze dit prettig vinden en vaker om problemen uit de weg te gaan. De gedetineerden met LVB lijken ook iets minder goed in het plannen van praktische zaken. De gedetineerden zonder LVB lijken vaker dan de gedetineerden met LVB te berusten in hun situatie. Wanneer de gedetineerden met LVB het hebben over voor zichzelf op te komen, lijkt dit minder vaak een verbale en constructieve aanpak te impliceren; en wanneer ze het hebben over het belang dingen voor jezelf te regelen, gaat dit minder om de inhoudelijke uitkomst dan om het imago. Op het gebied van de toekomstvisie (par. 3.2.6) is het enige verschil tussen de twee groepen dat gedetineerden zonder LVB vaker dan gedetineerden met LVB aangeven dat het goed zou zijn als er meer aandacht zou worden besteed aan de terugkeer van gedetineerden in de samenleving. Hieruit lijkt een besef te spreken, dat hen nog een moeilijke periode wacht.

Heel veel van de problemen die gedetineerden met een LVB ervaren vinden we dus ook terug in de interviews met de gedetineerden zonder LVB. Ook gedetineerden zonder LVB weten bij binnenkomst niet precies bij wie ze moeten zijn met welke vraag, en welke afspraken en procedures daarvoor gelden. Ook zij ondervinden problemen in het onderhouden van het contact met familieleden en vrienden. Ook zij ervaren problemen in het contact met medegedetineerden, piw'ers en ondersteunende diensten. Als we iets nauwkeuriger kijken worden echter ook verschillen zichtbaar in de uitspraken die beide groepen daar over doen. Soms hebben gedetineerden zonder LVB een iets andere perceptie van het probleem, of maken zij andere afwegingen hoe dit op te lossen. Soms lijken ze ook meer mogelijkheden tot hun beschikking te hebben om met een probleem om te gaan en zijn ze actiever of assertiever in het oplossen van het probleem.

4.5 Specifieke behoeften van gedetineerden met een LVB

De derde onderzoeksvraag waar deze studie een antwoord op beoogt te geven is de vraag wat, in het licht van de hierboven beschreven door de gedetineerden ervaren problemen, de specifieke behoeften van gedetineerden met een LVB zijn.

Alvorens deze vraag te beantwoorden keren we kort terug naar waar dit onderzoek begon. Op basis van de kenmerken van mensen met een LVB in combinatie met de kenmerken van de detentieomgeving, en op basis van buitenlandse studies, werd in hoofdstuk 1 een aantal voorspellingen gedaan over problemen waar gedetineerden met een LVB mogelijk tegenaan

zouden kunnen lopen. Vanuit de gevangenisliteratuur was te zien dat het ontberen van sociale bindingen, van activiteiten, van een voorspelbare omgeving, en van mogelijkheden om in de eigen behoeften te voorzien belangrijke factoren zijn die bepalen hoeveel stress een gedetineerde ervaart. Tegelijkertijd leiden de kenmerken van mensen met een LVB er juist toe dat de kans dat men deze dingen ontbeert groter is dan gemiddeld. Buitenlands onderzoek naar gedetineerden met LVB liet niet alleen meer stress zien, maar bracht ook talloze praktische problemen voor deze groep aan het licht, zoals problemen in de communicatie, meer regelovertrekend gedrag, verminderde toegang tot faciliteiten, verminderd contact met familie en vrienden, en meer verveling. Veel van deze problemen kwamen inderdaad in de voor dit rapport gevoerde gesprekken naar voren. Toch komt er uit de interviews beschreven in hoofdstuk 3 geen eenduidig beeld naar voren. Deels komt dit doordat het verblijf in detentie voor gedetineerden zonder LVB ook niet zonder problemen is. Zij ervaren soortgelijke problemen in dezelfde situaties; er zijn dan ook veel overeenkomsten in de thematiek van de genoemde problemen.

De groep gedetineerden met een LVB is ook bijzonder heterogeen: sommigen ervaren meer problemen dan anderen, en sommigen ervaren andere problemen dan anderen. Desalniettemin komt uit de genoemde problemen een aantal terugkerende thema's naar voren die inzicht geven in de behoeften van de gedetineerden. Deze behoeften worden veelal ook besproken in de literatuur over mensen met een verstandelijke beperking in andere settings.

Gedetineerden met een LVB geven allereerst aan behoefte te hebben aan duidelijke informatie over regels en procedures. Uit de literatuur over LVB is bekend dat deze groep problemen heeft met het verwerken van informatie. Belangrijke processen bij het opnemen van (nieuwe) informatie, zoals het richten van de aandacht op informatie die van belang is (Boertjes & Lever, 2007), het vasthouden van deze informatie in het werkgeheugen en het opslaan van de informatie in het lange termijn geheugen (Martin, West, Cull & Adams, 2000; Van Der Molen, Van Luit, Jongmans & Van der Molen, 2009) verlopen aanzienlijk minder efficiënt. Het is daarom nodig om nieuwe informatie op verschillende momenten en op verschillende manieren, dus meermalen, toe te lichten en de gedetineerde nadrukkelijk uit te nodigen vragen te stellen als iets niet helemaal duidelijk is. Niet alleen het opslaan van nieuwe informatie is problematisch, ook het ophalen van informatie uit het geheugen verloopt minder efficiënt. Daar komt nog bij dat het voor mensen met een LVB moeilijk is informatie die in de ene situatie geleerd is, toe te passen in een andere situatie (Mulder, Didden, Lenderink & Enserink, 2006). Ook hier geldt dat duidelijke uitleg over wat van de gedetineerde verwacht wordt kan helpen. Zonodig kan ondersteuning gegeven worden bij concrete en praktische zaken. Daarbij kan gedacht worden aan het samen bekijken en bespreken van (schriftelijke) informatie, het samen invullen van formulieren, het samen bespreken en oefenen van gesprekken met bijvoorbeeld instanties, en het samen oefenen van complexere handelingen zoals de bediening van apparaten.

Vervolgens geven gedetineerden met een LVB duidelijk aan behoefte te hebben aan informatie over de achterliggende redenen waarom iets op en bepaalde manier gebeurt. Te denken valt aan informatie over hoe lang het duurt voordat er een reactie op een verzoek komt, waarom een procedure langer duurt dan gebruikelijk of hoe lang een insluiting duurt bij een alarm. Een toelichting aan de gedetineerden op dergelijke situaties zal voorkómen dat er bij hen onnodige stress en irritatie ontstaat. Uit onderzoek (Janssen, 2002; Chaney, 1996) blijkt namelijk dat mensen met een LVB situaties vaker als stressvol ervaren waar gedetineerden zonder LVB geen stress ervaren. Dykens (2002) stelt bovendien dat mensen met een LVB stress vaker op een ineffectieve manier hanteren. Heel vaak voelen mensen met een LVB zich niet opgewassen tegen de situatie. Ze voelen zich incompetent en hulpeloos. Wens-Gross en Siperstein (1998) vonden in hun onderzoek een sterke samenhang tussen stress en gedragsproblemen. Lunsky en Benson (2001) toonden aan dat stress kan samengaan met somatische klachten en depressieve gevoelens. Als mensen met een LVB zich wél opgewassen voelen tegen een situatie kiezen ze frequenter voor

een emotiegerichte strategie zoals ontkenning of voor een negatieve probleemgerichte strategie zoals agressie. De eerste strategie is een efficiëntere strategie op de korte termijn, maar verandert feitelijk niets aan de problematische situatie, waardoor de stress op den duur weer op kan lopen. De andere strategie kan ook efficiënt zijn; een agressieve uitval naar een medegedetineerde omdat hij zijn beurt bij de telefooncel niet afwacht, zal ervoor zorgen dat je wel aan de beurt komt, maar roept ook vaak agressie of sociale uitsluiting op (Dykens, 2000).

Veel gedetineerden met een LVB geven aan zich te vervelen. Ze vinden het moeilijk zelf manieren te bedenken om zich bezig te houden en nemen bij arbeid en onderwijs, in vergelijking met gedetineerden zonder LVB minder vaak zelf initiatieven. Ook hier kan het zinvol zijn om gedetineerden met een LVB uit te nodigen te participeren in activiteiten en daar waar zij drempels ervaren in gesprek te gaan over passende oplossingen. Veel gedetineerden met een LVB geven aan het moeilijk te vinden de verschillende activiteiten die zij tijdens recreatie moeten regelen goed te plannen. Om gedetineerden het gevoel te geven dat er overzicht is kan het dan ook helpen in gesprek te gaan met gedetineerden, mee te denken over mogelijke oplossingen en hierbij zo nodig praktische afspraken te maken.

Uit de verhalen van gedetineerden met een LVB blijkt dat zich ook met regelmaat problemen voordoen in het contact met anderen. Gedetineerden met LVB vertellen bijvoorbeeld over pesterijen en diefstal, en een onheuse bejegening door medegedetineerden. Ze geven aan dat daardoor vaak conflicten ontstaan. Soms ook worden contacten gemeden om uit de problemen te blijven of omdat gedetineerden van zichzelf weten dat ze snel agressief kunnen reageren uit frustratie. Uit onderzoek van Lunsky en Beson (2001) blijkt dat mensen met een LVB sociale situaties vaak als stressvol ervaren, hetgeen een agressieve respons in de hand werkt. De neiging een conflict agressief of fysiek op te willen lossen wordt ook gevonden in het onderzoek van Van Nieuwenhuijzen, Orobio de Castro, Van der Valk, Wijnroks, Vermeer en Matthys (2006). In dit onderzoek werd aangetoond dat de sociale informatieverwerking bij mensen met een LVB minder efficiënt verloopt. Mensen met een LVB interpreteren sociale situaties vaker als negatief of vijandig, vinden het moeilijk om tijdens een interactie verschillende gedragsalternatieven te bedenken en een juiste afweging te maken. Daarnaast geeft men vaak de voorkeur aan agressieve dan wel passieve reacties boven assertieve oplossingen (Van Nieuwenhuijzen & Elias, 2006). De eerste insteek in het oplossen van problemen in het contact met anderen zou kunnen liggen in het reduceren van de stressvolle situaties. Een voorbeeld van een stressvolle situatie waarin de gemoederen hoog op kunnen lopen is de situatie rondom het bellen. Duidelijke afspraken met gedetineerden over welke procedure hierin gevolgd wordt en toezicht op de naleving hiervan zal de stress verminderen. Daarnaast helpt het om met gedetineerden met LVB in gesprek te gaan als zij moeite hebben om hun emoties tijdens een conflict te reguleren. Bijvoorbeeld, welke gedragsalternatieven kunnen zij, terugblikkend op een conflictsituatie, bedenken en hoe zouden zij ervoor kunnen zorgen dat een soortgelijke situatie in de toekomst niet uit de hand loopt?

De wat negatieve kijk op een sociale situatie blijkt ook uit wat gedetineerden met een LVB verstaan onder 'zelf alles moeten regelen'. Volgens hen kun je de dagelijkse dingen namelijk beter zelf regelen en moet je niet steeds hulp vragen aan een piw'er, omdat je je anders te kwetsbaar opstelt. Daarnaast vertellen gedetineerden met een LVB dat zij de ander, zoals de piw'er, vaak wantrouwen. Duidelijkheid verschaffen over *waarom* naar bepaalde informatie wordt gevraagd en wat er vervolgens mee gebeurt, kan dit wantrouwen wegnemen. Ondanks dit wantrouwen geven gedetineerden met een LVB aan goed contact met piw'ers belangrijk te vinden. Piw'ers die moeite doen voor de gedetineerde, die de tijd nemen naar je te luisteren of die een uitzondering maken op de regels zijn de meeste genoemde voorbeelden van positief contact. Dit komt overeen met de bevindingen uit het onderzoek van Roeleveld, Embregts, Hendriks en Van den Bogaard (2011). In dit onderzoek werd cliënten met een LVB gevraagd welke competenties van begeleiders zij belangrijk vonden. Cliënten gaven aan dat zij het belangrijk vinden dat begeleiders kennis hebben

over de cliënt, een positieve houding hebben ten aanzien van de cliënt, een transparante en betrouwbare manier van communiceren gebruiken, aandachtig luisteren en interesse tonen. In het onderzoek van Clarkson, Murphy, Coldwell en Dawson (2009), waarin volwassenen met een verstandelijke beperking naar gewenste positieve kenmerken van een begeleider werd gevraagd, werden soortgelijke positieve kenmerken van begeleiders genoemd, zoals vertrouwen, eerlijkheid en een zorgzame houding. De kern van deze bevindingen is feitelijk dat gedetineerden met een LVB aangeven dat ze graag serieus genomen willen worden en gehoord willen worden.

Voorafgaande aan de vraag hoe tegemoet te komen aan de specifieke behoeften van de gedetineerden met een LVB kan ook de vraag gesteld worden of het meerwaarde heeft om deze groep bij binnenkomst al te signaleren. Hierbij moet opgemerkt worden dat het vaststellen van een LVB bij gedetineerden alleen dan een meerwaarde heeft als met deze informatie ook daadwerkelijk iets gedaan wordt in de dagelijkse praktijk. Indien het mogelijk is om deze gedetineerden vervolgens extra ondersteuning te bieden, dan kan het signaleren van een mogelijke LVB wel degelijk meerwaarde hebben. Dit onderzoek laat immers niet alleen zien dat gedetineerden met een LVB op veel fronten op een achterstand staan, maar ook dat zij met regelmaat niet als LVB herkend worden. Voor het afstemmen op de behoeften van gedetineerden met een LVB is het echter niet per se noodzakelijk om de beperking eerst vast te stellen. De ervaren problemen zijn divers, maar breed gevoeld, ook door gedetineerden zonder LVB. Als medewerkers op de hoogte zijn van situaties die door gedetineerden als lastig, moeilijk of vervelend worden ervaren, zij sensitief zijn voor de behoeften van het individu en daaraan tegemoet komen dan zullen alle gedetineerden, dus ook de gedetineerden met een LVB hier baat bij hebben. Dit is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Een dergelijke aanpak vraagt immers het nodige aan kennis en vaardigheden van medewerkers, en een omslag in het denken die niet zomaar gerealiseerd is.

4.6 Discussie

De keuze in dit onderzoek voor semi-gestructureerde interviews gaf gedetineerden met een LVB de kans om zelf te vertellen welke situaties zij als problematisch ervoeren; hiermee is de problematiek vanuit het perspectief van de gedetineerde in kaart gebracht. Daarbij werden situaties waarvan op voorhand werd vermoed dat zij problematisch konden zijn in de interviewgide opgenomen, maar was tevens genoeg ruimte voor de gedetineerden om hun eigen verhaal te vertellen. Naast gedetineerden met een LVB zijn in dit onderzoek ook gedetineerden zonder LVB geïnterviewd. Voordeel van deze opzet is dat de uitspraken van de gedetineerden met een LVB vergeleken konden worden met die van de groep zonder LVB. Zo kon ook een genuanceerd beeld worden geschetst van de voor gedetineerden met een LVB *specifieke* problematiek.

De kracht van dit onderzoek, namelijk dat de gedetineerden zelf aan het woord worden gelaten, is tevens een beperking van het onderzoek. De in de resultatensectie geschetste problematische situaties zijn geïdentificeerd door en beschreven vanuit het oogpunt van de gedetineerde. Het gaat dus om de (subjectieve) beleving van de gedetineerde. De mate waarin zij daadwerkelijk vaker rapport krijgen, minder belminuten hebben, betrokken zijn bij conflicten, psychische klachten krijgen als gevolg van detentie, blijft onbelicht.

Het onderzoek beperkt zich verder tot de detentiesituatie. Het behelst daarmee slechts een deel van de problemen waar deze gedetineerden tegenaan lopen: de problemen die zij ervaren, beperken zich immers niet tot de gevangenis, maar spelen ook in de samenleving, de situatie van waaruit zij kwamen en waarin ze terug zullen keren, een rol. De problemen hebben dan ook vaak een lange ontstaansgeschiedenis, en zullen ook de toekomst van deze gedetineerden mede bepalen. Het zou dan ook interessant zijn om in toekomstig onderzoek verder te bezien in hoeverre deze groep gedetineerden ook objectief gezien meer in problemen komt in detentie, en of de gevolgen

van detentie voor hen ook verschillen van de gevolgen van detentie voor mensen zonder LVB. Dit onderzoek heeft laten zien dat deze groep daadwerkelijk meer problemen ervaart in detentie, maar roept daarmee ook weer nieuwe vragen op. Hopelijk staat de problematiek vanaf nu prominent op de onderzoeksagenda.

Summary

Background of the Research and Research Questions

Signals from the field and international studies led to the supposition that people with a Mild Intellectual Disability (MID) experience more problems in prison, and are more strongly affected by these problems, than detainees without an MID. So far, little was known about the situation in the Netherlands. This study was conducted to answer the following questions:

- What kind of problems do people with an MID experience in detention?
- How do these problems differ from problems experienced by detainees without an MID?
- In light of these problems, what are the specific needs of detainees with an MID?

Research Design

Data was gathered in three penitentiaries in the Netherlands by interviewing 50 detainees with an MID and 24 without an MID about their experiences in prison. At the time of the interviews, all of the respondents were held in a regular unit of a detention facility or prison. As a preliminary step, three focus group meetings were organized with prison staff. These meetings were intended to collect information about situations that could pose problems for prisoners with an MID. This information was then included in the interview guide for the interviewers. Subsequently, the researchers approached prisoners who were thought to have an MID and asked them to participate in the study. Next, they approached prisoners who were thought not to have an MID. Care was taken to create the best possible match between the two groups in terms of regime, age and ethnicity. Potential interviewees were asked to take an abbreviated IQ-test to determine whether they would end up in the MID or non-MID group. All interviews were transcribed, coded and analyzed.

Kinds of Problems for Prisoners with an MID

With regard to the first research question, the interviews revealed that people with an MID experience a wide range of problems in detention. First of all, these prisoners had problems with the way in which information is provided in prison, specifically: information provided upon entry, information provided later on during their detention, and a lack of explanation for the reasons behind certain rules. Insufficient knowledge of rules and procedures may lead to prisoners – possibly unwittingly – breaking the rules. In addition, prisoners with an MID felt that they were sometimes put on report for ‘next to nothing’.

Prisoners with an MID also expressed negative opinions about their daily schedule. Particularly in detention facilities, prisoners spend long hours in their cells and get very little time during recreation to arrange for activities such as cooking and making phone calls. Queues tend to form for these activities, sometimes leading to ‘the survival of the fittest.’ Work and education are seen as ways ‘to pass the time.’ Several prisoners with an MID said they preferred work over schooling. They see no added value, have negative experiences associated with being in school or drop out because too much independence is required.

Contact with the outside world, and with relatives in particular, was often perceived as difficult. Tensions arise, often in connection with making phone calls and the scarcity of time available to do so. Visitors fail to show up, either for practical reasons, or because prisoners with an MID ask them not to as this is too emotionally charged or there are hard feelings. In-prison contact with various parties can be problematic as well. Contact with fellow detainees was described regularly in terms of conflict, bullying and theft. Detainees with an MID said they distrusted their fellow prisoners for breaking their word, for gossiping and betrayal. Prison officers are another important in-prison group that detainees with an MID come into contact with. Prisoners with an MID distinguished two types of officers: those who take the time to listen, are prepared to make

an exception and do not immediately report them; and those who are authoritarian, show little interest and rigidly maintain the rules. The fact that some prison officers make an effort is the most positive aspect the detainees mentioned. The negative aspect mentioned most often was that prison officers abuse their position of power. Again, prisoners with an MID indicated that they distrusted 'the other,' in this case the prison officer. The third group that prisoners regularly come into contact with are support staff. Prisoners with an MID mentioned not only procedural problems – such as writing notes and long waiting times – but also problems in the actual contact. Prisoners with an MID often feel they are not taken seriously. Positive examples included a doctor who took time to really listen and a volunteer who showed genuine interest.

In addition, detainees with an MID repeatedly remarked on their own personality and skills. Many detainees indicated that they were easy to get along with. Another thing they said was that they avoid contact with fellow prisoners or prison officers out of disappointment, or out of fear this might end in a conflict. The detainees said that both they and 'the other' might react wrongly or aggressively. The concluding question about the detainees' future evoked mixed reactions, ranging from optimism to bleakness, often characterized by a lack of concrete plans.

Differences between MID and non-MID Prisoners' Problems

A great many of the problems experienced by prisoners with a Mild Intellectual Disability are also identified by prisoners without one. Like those with an MID, prisoners without one have no notion of all the rules and procedures of prison life when they first enter a facility. For them too, contact with family, fellow prisoners and prison officers can be fraught with problems. But if we look more closely, we see distinctions. Sometimes, prisoners without an MID perceive a problem differently, take different matters into consideration, seem to have more options to deal with the problem and are more actively trying to solve it. For example, they seem more assertive in seeking information by asking more questions. To this group, the underlying reasons for certain rules and procedures seem less important, while they more emphatically try to avoid being reported. Indeed, they also appear to be reported less often.

The same goes for the daily schedule: the same problems are at play, but non-MID prisoners appear better able to turn things to their advantage. They also seem more capable of entertaining themselves in their cells and organizing things so that exceptions are made for them. They also show more initiative at work and have their sights set more firmly on the future when it comes to education.

Like MID prisoners, non-MID prisoners also experience problems with phone calls and visits in their contact with family and friends. However, there appear to be fewer social and emotional problems in their relationships that might cause their friends and relatives to stay away. In-prison contacts again show more similarities than differences. Still, non-MID prisoners talk less about negative behaviours by their fellow prisoners, appear less likely to respond aggressively and more likely to attempt to resolve a conflict verbally. Their relationship with prison officers is slightly less difficult; they are less disturbed by the differences between prison officers, they trust prison officers more, show more understanding for their position and are less inclined to perceive them as rigid. And finally, they were less negative about their dealings with support staff and feel their requests for assistance are more readily met.

Non-MID prisoners talked about themselves in the same terms as MID prisoners. However, non-MID prisoners gave different reasons why they preferred to be alone. Rather than trying to avoid conflict, they stuck to themselves at times because they preferred being on their own. They appeared to be better able to plan and to assert themselves. There was no great distinction between how the two groups talked about the future. Yet non-MID prisoners did mention more frequently that more attention could be paid to their return to society.

MID Prisoners' Specific Needs, Related to Their Perception of Problems

The first conclusion to be drawn from the interviews is that prisoners with an MID need clear information about prison rules and procedures. As we know from the literature, people with an MID have difficulty processing information. Therefore, it is important to present the information more than once and in a variety of ways. In addition, people with an MID have difficulty applying information learned in one situation to another. It helps to explain clearly what the prisoner is expected to do in each situation. Support may be offered in the shape of guidance when looking at information, jointly discussing information, filling out forms together, and demonstrating and role-playing complicated situations such as talking to a representative of an institution or operating machinery.

Furthermore, prisoners with an MID indicated they felt a need to know the underlying reasons why something is done in a particular way. Explaining why something is taking longer than usual helps to prevent unnecessary stress. Research has shown that people with an MID are quicker to perceive situations as stressful and are less equipped to deal with stress. Prisoners say they are bored and unable to entertain themselves. Yet they also indicate that they run out of time during recreation. Possible solutions include discussing these problems with the prisoners, emphatically inviting them to participate both at work and at school, offering help in avoiding the obstacles that MID prisoners might run into, and making practical arrangements to facilitate planning of activities.

The problems that prisoners with an MID experience in contact with others may be partly due to their disability. Research has shown that people with an MID tend to perceive social situations as stressful. Aside from this, people with an MID process social information less efficiently, in the sense that they find it difficult to come up with alternative behaviours or make the right decision in a situation. Moreover, people with an MID tend to go for aggressive or passive responses rather than assertive solutions. One way of solving this problem is to prevent socially stressful situations. For example, it would help to create an unambiguous protocol for making phone calls and to enforce this. Another example of stress prevention would be to discuss possible alternative courses of action following a confrontation, so the prisoner with an MID can learn not to let matters get out of hand the next time such a situation occurs.

Prisoners with an MID said they often distrust prison officers. By explaining why prisoners are asked for certain information and what is done with this information, prison officers might be able to reduce this distrust. Prisoners with an MID also indicated that they value good contact with prison officers. The fact that these prisoners appreciate when prison officers put in an effort, take time to listen and make an exception if necessary matches results from other research in which people with an MID were asked to define important competencies of their counsellors. These results showed that clients most appreciate it when their counsellors know them, have a positive attitude towards them, and transparently communicate with and show real interest in them.

Prior to the question of how to meet the needs of prisoners with an MID, we can ask whether there is an added value in identifying this group immediately upon entering the detention facility. Diagnosing an MID is useful only if this information is put to use. However, the opposite makes more sense; tailoring the approach to the needs of prisoners with an MID can be done without advance diagnostics. Fostering awareness of situations that might present prisoners with problems and building sensitivity to individual needs and a willingness to meet them, would be beneficial to all prisoners including those with an MID.

Literatuur

- AAIDD (2010). *Diagnostic Adaptive Behavior Scale*. Geraadpleegd op 16 oktober 2011: http://www.aamr.org/content_106.cfm?navID=23.
- AAMR (2002) American Association on Mental Retardation. (2002). *Mental Retardation: Definition, Classification, and Systems of Supports, 10th Edition*. Washington, DC: American Association on Mental Retardation
- Adams, K. (1992). 'Adjusting to prison life', In: M. Tonry (red.), *Crime and Justice: A review of research*. Vol. 16. Chicago, Ill: University Press, p. 275-359.
- Beer, Y. de, (2011). *Kleine Gids Mensen met een Licht Verstandelijke Beperking*. Deventer: Kluwer.
- Berg, J.W. van den, & Vogel, V. de (2011). 'Risicotaxatie bij forensisch psychiatrische patiënten met een lichte verstandelijke handicap: hoe bruikbaar zijn risicotaxatie instrumenten?' *Tijdschrift voor psychiatrie*, 53(2), p. 83-93.
- Binsbergen, M.H. van (2003). *Motivatie voor behandeling: Ontwikkeling van behandelmotivatie in een justitiële instelling*. Antwerpen: Garant.
- Boeije, H.R. (2005). *Analysen in kwalitatief onderzoek*. Amsterdam; Boom onderwijs.
- De Borg (z.j.) *Hoe herken ik mensen met een lichte verstandelijke beperking? Een beknopte handreiking en enkele tips voor de omgang bestemd voor medewerkers van politie & justitie, maatschappelijk werk en reclassering*. Den Dolder: De Borg.
- Broertjes, M.J., & Lever, M.S. (2007). *LVG en jeugdcriminaliteit*. Diemen: William Stichting
- Chaney, R.H. (1996). Psychological stress in people with profound mental retardation. *Journal of Intellectual Disabilities Research*, 40, 305-310
- CVZ (2010). *Grondslagen AWBZ*. Geraadpleegd op 16 oktober 2011: <http://www.cvz.nl/zorgpakket/awbz-kompas/grondslagen/grondslagen.html>.
- De Borg (2008). *Behandelvisie (forensische) SGLVG*. Amersfoort: De Borg.
- Deshler, D. Ellis, E.S. & Lenz, B.K. (1996). *Teaching adolescents with learning disabilities: Strategies and methods*. Denver: Love Publishing
- Dirkzwager, A. & Kruttschnitt, C. (2010) 'Contrast in tolerance': *Detentie in Nederland en Engeland 20 jaar later*. Presentatie NVK congres, 1 en 2 juli 2010, Leiden.
- Dirkzwager, A.J.E., Nieuwbeerta, P., & Fiselier, J.P.S. (2009). 'Onbedoelde gevolgen van vrijheidsstraffen: een literatuurstudie', *Tijdschrift voor Criminologie*, 51(1), p.21-41.
- Doorn, van, F. & Verheij, F. (2006). Onderwijs aan leerlingen met gedragsproblemen en ernstige psychopathologie. In Taal, M. & Dudink, A. (red.), *Schoolpsychologie. De school als context voor ontwikkeling (pp. 71-85)*. Amsterdam: Boom.
- Dôsen, A. (2008). *Psychische stoornissen, gedragsproblemen en verstandelijke handicap. Een integratieve benadering bij kinderen en volwassenen*. Assen: Van Gorcum.
- Dykens E.M. (2000) Annotation: psychopathology in children with intellectual disability. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41, 407-417.
- Embregts, P.J.C.M., Didden, R., Huitink, C., & Schreuder, N. (2009). Contextual variables affecting aggressive behaviour in individuals with mild intellectual disabilities who live in a residential facility. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53, 255-264.
- Embregts, P., & Grimbeldu Bois, M. (2005). Nergens thuis. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 44, p. 24-28.
- Embregts, P.J.C.M., Grimbeldu Bois, M., & Graef, N. (2010). Behavior problems in children with mild intellectual disabilities: An initial step towards prevention. *Research in Developmental Disabilities*, 31, 1398-1403.
- Einfeld, S.L., Piccinin, A.M., Mackinnon, A., Hofer, S.M., Taffe, J., Gray, K.M., e.a. (2006). Psychopathology in young people with intellectual disability. *Journal of Association*, 296, 1981-1989.

- Emerson, E. (2003). Prevalence of psychiatric disorders in children and adolescents with and without intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47, 51- 58.
- Geesink, M.A., & De Borg (2001). *Beleidskader Forensische Verstandelijk Gehandicaptenzorg*. Den Dolder: De Borg.
- Geus, R. & Gennep, A. van, (2004). *Gewoon er bij. Woonvoorzieningen voor mensen met lichte cognitieve beperkingen en ernstige psychische en/of gedragsproblemen*. Utrecht: Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn/ Landelijk Kennis Netwerk Gehandicaptenzorg.
- Glaser, W., & Deane, K. (1999). Normalisation in an abnormal world: A study of prisoners with an intellectual disability. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 43(3), 338-356.
- Goffman, E.(1961). *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Doubleday Anchor, New York.
- Greenspan, S. (1999). What Is Meant by Mental Retardation? *International Review of Psychiatry*, 11, 6-18
- Haney, C., Banks, W.C., & Zimbardo, P.G. (1973). Interpersonal dynamics in a simulated prison. *International Journal of Criminology and Penology*, 1, 69-97.
- Haney, C. (2005). 'The contextual revolution in psychology and the question of prison effects', A. Liebling & S. Maruna (red.) *The Effects of Imprisonment*. Uffculme, Devon: Willan Publishing 2005, p. 66-93.
- Harvey, J. (2007). *Young Men in Prison: Surviving and Adapting to Life Inside*. Collumpton, UK: Willan.
- Hochstetler, A.L., Murphy, D.S., & Simons R.L. (2004). 'Damaged Goods: Exploring Predictors of Distress in Prison Inmates', *Crime and Delinquency*, 5(30), p. 436-457.
- Inspectie voor de Sanctietoepassing (ISt) (2011a) *Inspectierapport doorlichting PI Vught, mei 2011*, Den Haag: Inspectie voor de Sanctietoepassing.
- Inspectie voor de Sanctietoepassing (ISt) (2011b) *Inspectierapport doorlichting PI Krimpen aan den IJssel, maart 2011*, Den Haag: Inspectie voor de Sanctietoepassing.
- Inspectie voor de Sanctietoepassing (ISt) (2008) *Inspectierapport doorlichting PI Limburg-Zuid, locatie De Geerhorst, juni 2008*, Den Haag: Inspectie voor de Sanctietoepassing.
- Irwin, J., & Owen, B. (2005). 'Harm and the contemporary prison'. In A. Liebling, & S. Maruna (red.), *The effects of imprisonment*, Uffculme, Devon: Willan Publishing, p. 94-117.
- Jamieson, R. & Grounds, A.T. (2005) 'Release and adjustment: perspectives from studies of wrongly convicted and politically motivated prisoners'. In: A. Liebling & S. Maruna (red.) *The Effects of Imprisonment*, Uffculme, Devon: Willan Publishing, p. 33-65.
- Kaal, H.L. (2010). *Beperkt en gevangen? De haalbaarheid van prevalentieonderzoek naar verstandelijke beperking in detentie*. Cahier 2010-11. Den Haag: WODC.
- Kaal, H.L., Van Ooyen-Houben, M.M.J., Ganpat, S., & Wits, E. (2009). *Een complex probleem: Passende zorg voor verslaafde justitiabelen met co-morbide psychiatrische problematiek en een licht verstandelijke handicap*. Cahier 2009-11. Den Haag: WODC.
- Kelk, C. (2003) *Nederlands detentierecht*. Tweede herziene druk. Deventer: Kluwer.
- Kraijer, D. (2006). Mensen met een lichte verstandelijke beperking: psychodiagnostisch een tussencategorie. In: R. Didden (ed.), *In perspectief* (53-66). Houten: Bohn, Stafleu, van Lochem.
- Laub, J.H., & Sampson, R.J. (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70* Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lenaers, S. (2001). *De gemeenschap achter tralies. Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening*. Diepenbeek: Sein
- Liebling, A. (1999). *Suicides in Prison*, London: Routledge Press
- Liebling, A. (1992). 'Prison suicide and prisoner coping'. *Crime and Justice*, 26, p. 283-360
- Liebling, A., & Maruna, S. (2005). 'The Effects of Imprisonment Revisited' in: A. Liebling & S. Maruna (red.) *The Effects of Imprisonment*. Uffculme, Devon: Willan Publishing, p. 1- 29.
- Luteijn, F., & Barelids, D.P.H. (2004). *GIT2 Groninger Intelligentie Test 2: Handleiding*. Amsterdam:Harcourt Test Publishers
- Martin, C., West, J., Cull, C., & Adams ,M.(2000). A preliminary study investigating how people with mild intellectual disabilities perform on the Rivermead Behavioural Memory Test. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 13, 186-193.
- Myers, F., (2004) *On the Borderline? People with Learning Disabilities and/or Autistic Spectrum Disorders in Secure, Forensic and Other Specialist Settings*. Edinburgh: Scottish Executive Social Research.
- Molen, M. J. van der, Luit J.E. H. van, Jongmans M. J., & Molen, M. W. van der (2007). Verbal working memory in children with mild intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 51 (2), 162-169
- Molleman, T. (2011). *Benchmarking in het gevangeniswezen. Een onderzoek naar de mogelijkheden van het vergelijken en verbeteren van prestaties*. Onderzoek en Beleid 294. Meppel: Boom Juridische Uitgevers/WODC
- Moonen, X., Vermeer, A., & 't Hart, H. (2004). Ervaringen van mensen met een verstandelijke beperking. Focusgroepen als methode. In: W.Buntix & M.Ruppert (Red.) *Balans in perspectief*. Heel: Stichting St. Anna.
- Morgan, D.L. (1996). Focus Group. *Annual Review of Sociology* , 22, 129-152.
- Mulder, M., Didden, R., Lenderink, A., & Enserink, J. (2006). 'Behandeling van gedragsproblemen en psychiatrische stoornissen bij adolescenten en volwassenen: een aanzet tot deeltijdbehandeling', In R. Diddens (ed.), *In perspectief* (p. 225-248). Houten: Bohn, Stafleu, van Lochem.
- Neisser, U., Boodoo, G., Bouchard, T. J., Jr., Boykin, A. W., Brody, N., Ceci, S. J., et al. (1996). Intelligence: Knowns and unknowns. *American Psychologist*, 51, 77-101
- Nieuwenhuijzen, M. van, & Elias, Chr. (2006). 'Probleemoplossingsvaardigheden en competentiebeleving van kinderen met een lichte verstandelijke beperking', In R. Didden (ed.), *In perspectief* (p.85-100). Houten: Bohn, Stafleu, van Lochem.
- Nieuwenhuijzen, M. van, Orobio de Castro, B., & Matthys, W. (2006). *LVG jeugdigen: Specifieke problematiek en behandeling*. Utrecht: Landelijk Kenniscentrum LVG.
- Nieuwenhuijzen, M. van, Orobio de Castro, B., Van Aken, M.A.G., & Matthys, W. (2009). 'Impulse control and aggressive response generation as predictors of aggressive behaviour in children with mild intellectual disabilities and borderline intelligence.' *Journal of Intellectual Disability Research*, 53, 233-242.
- Nieuwenhuijzen, M, van, Orobio de Castro, B., Valk, I, van der, Wijnroks, L., Vermeer, A. & Matthys, W. (2006). Do social information processing models explain aggressive behaviour by children with mild intellectual disabilities in residential care? *Journal of Intellectual Disability Research*, 50, 801-812.
- Nieuwenhuijzen, M, van, Orobio de Castro, B., Valk, I, Wijnroks, L., Vermeer, A. & Matthys, W. (2004). The relations between intellectual disabilities, social information processing and behavior problems. *European Journal of Developmental Psychology*, 1, 215-229
- Ponsioen, A.J.G.B (2001). *Cognitieve Vaardigheden van Licht Verstandelijk Gehandicapte Kinderen en Jongeren*. Amsterdam, Faculteit Maatschappij- en Gedragwetenschappen
- Ponsioen, A. & Molen, M. van der, (2007). Leervaardigheden van jongeren met een licht verstandelijke beperking. In R.Didden & X. Moonen (Eds.), *Met het oog op behandeling* (pp. 69-77). Amersfoort: Bergdrukkerij.
- Ras, M., I. Woittiez, H. van Kempen en K. Sadiraj (2010). *Steeds meer verstandelijk*

gehandicapten? Ontwikkeling in vraag en gebruik van zorg voor verstandelijk gehandicapten 1998-2008. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming, *Goed bejegenen: Beginselen voor het omgaan met ingeslotenen*, Versie 2010.

Roeleveld, E., Embregts, P.J.C.M., Hendriks, M.C.P., & Bogaard, K. van den (2011). Zie mij als mens! Noodzakelijke competenties voor begeleiders volgens mensen met een verstandelijke beperking. *Orthopedagogiek: Onderzoek en Praktijk*, 50(5), 195-207.

Sampson, R.J., & Laub, J.H. (1993). *Crime in the making*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Schalock, R.L., Borthwick-Duffy, S.A., Bradley, V.J., Buntinx, W.H.E., Coulter, D.L., Craig, E.M., et al. (2010). *Intellectual disability: Definition, classification, and systems of supports (eleventh edition)*. Washington DC: AAIDD.

Snell, M.E., & Luckasson, R. (2009). 'Characteristics and needs of people with intellectual disabilities who have higher IQs', *Intellectual and Developmental Disabilities*, 47(3), 220-233.

Spaans, E. (2005). *Metten is niet altijd weten...: Prevalentie-onderzoek licht verstandelijk gehandicapten in het Nederlandse gevangeniswezen*. DJI, intern rapport.

Sykes, G.M. (1959). *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.

Talbot, J. (2008). *Prisoners' voices: Experiences of the criminal justice system by prisoners with learning disabilities and difficulties*. Londen: Prison Reform Trust.

Taskforce LVB; EFP i.s.m. samenwerkingsverband van deskundigen uit het forensisch psychiatrische veld (in voorbereiding). *Diagnostiek en risicotaxatie bij zwakbegaafde en licht verstandelijk gehandicapte forensische cliënten*. Concept-versie d.d. 12-04-2010.

Toch, H. (2006). *Living in Prison. The Ecology of survival*. Washington DC: APA, 1977/4th revised edition.

Tymchuk, A.J., Lakin, K.C., & Luckasson, R. (red.). (2001). *The forgotten generation: The status and challenges of adults with mild cognitive limitations in American society*. Baltimore: Paul H. Brookes.

Wallander, J. L., Koot, H. M., & Dekker, M. C. (2003). Psychopathology in children and adolescents with intellectual disability: Measurement, prevalence, course, and risk. In L. M. Glidden (Ed.), *International Review of Research in Mental Retardation*, Vol. 26 (pp. 93-134). San Diego, CA: Academic Press.

Werkgroep Forensische Zorg, *Forensische Zorg, het Gevangeniswezen en de Geestelijke Gezondheidszorg*. Den Haag: Ministeries van Justitie en Volksgezondheid, Welzijn en Sport 1996.

Wielen, H. van der (2006). *Een paar apart*. Spreekbeurt bij de werkconferentie 'Samenhang en Kwaliteit ondersteuning', georganiseerd door MEE Noordwest-Holland, 24 januari 2006, Hoorn

Wolde, A.C. ten, Le Grand, B., Slagter, J., & Storm, M. (2006). *Vaardig en Veilig: Behandeling van sterk gedragsgestoorde licht verstandelijk gehandicapte mensen met risicovol gedrag. Kenmerken van de doelgroep, consequenties voor behandeling en de uitwerking hiervan in gespecialiseerde behandelprogramma's*. Boschoord: Hoeve Boschoord.

Zamble, E., & Porporino, F. J. (1988). *Coping, behavior, and adaptation in prison inmates*. New York: Springer-Verlag.

Zigler, E. & Hodapp, R. M. (1986). *Understanding Mental retardation*. Cambridge University Press

Bijlage 1 Interviewguide

Introductie interview: informatie en vragen

(Tijdsduur ongeveer 7 minuten)

Intro	<ul style="list-style-type: none"> Voorstellen interviewer Bedanken voor deelname: <i>Fijn dat je mee wilt doen aan dit onderzoek en daarvoor tijd wilt maken.</i> <p>Uitleg doel: <i>Met dit onderzoek willen we een overzicht krijgen van situaties die voor gedetineerdengedetineerden in het Huis van Bewaring of in de gevangenis lastig zijn of problemen opleveren. Met dit overzicht kunnen we tips aan de PI geven om dingen te verbeteren.</i></p>
Uitleg onderzoek	<i>Het onderzoek bestaat uit een interview dat 1 uur en 15 minuten duurt en het maken van een aantal opdrachten dat 45 minuten duurt. Na afloop van beide onderdelen ontvang je een telefoonkaart.</i>
Vertrouwelijkheid	<ul style="list-style-type: none"> Toestemming audio-opname: <i>Wij willen graag het interview opnemen zodat wij later nog eens kunnen luisteren naar wat jij hebt gezegd. Alles wat jij tegen mij vertelt wordt anoniem verwerkt. Dit betekent dat niemand weet wat jij tijdens het interview tegen mij hebt gezegd.</i> <i>Vind jij het goed dat we het gesprek opnemen?</i> Opname starten Toestemming op band voor opname: <i>Ik heb begrepen dat ik dit gesprek mag opnemen. Klopt dit?</i>
Respondenten	Gedetineerden in het Huis van Bewaring of de Reguliere gevangenis.
Topics	<p><i>In dit interview willen wij vragen stellen over 4 onderwerpen.</i></p> <p><i>We willen graag wat weten over (1) contact met andere gedetineerden en het personeel binnen de PI. Daarnaast willen wij graag wat weten over (2) wat je zoal allemaal zelf moet regelen en waar je verantwoordelijk voor bent en iets over (3) alle regels die gelden binnen de PI en ondersteunende diensten zoals medische dienst, maatschappelijk werker en psycholoog. Tot slot willen wij graag nog iets weten over (4) situaties waarin je een rapport krijgt.</i></p> <p><i>Als je een vraag niet begrijpt dan vinden wij het fijn als je dit aangeeft, wij hebben dan de vraag niet goed gesteld.</i></p>
Duur interview	Ongeveer 1 uur en 15 minuten
Afronding intro	<i>Heb je nog vragen of is er iets nog niet duidelijk?</i>
Kern interview	<i>Situaties die voldoende besproken zijn worden in het hokje afgevinkt</i>
o. Ik zou nu graag willen beginnen met jouw leven binnen de PI. Kun je me beschrijven hoe een gemiddelde dag er ongeveer uitziet?	<p><i>Algemene vraag om gedetineerden op zijn gemak te stellen en informatie in te winnen over zijn persoonlijke dagritme. Doorvragen hoeft niet.</i></p> <p><i>Je staat op en dan...?</i></p> <p><i>(Tijdsduur ongeveer 3 minuten)</i></p>

<p>1. Zoals ik net vertelde willen wij met dit onderzoek graag weten welke situaties voor gedetineerden lastig zijn in gevangenis of het Huis van Bewaring, zodat wij tips kunnen geven aan de PI om dingen te verbeteren. Nou heb je mij net verteld hoe jouw dag eruit ziet. Kun je mij vertellen welke situaties of momenten gedurende de dag het moeilijkst zijn voor jou?</p>	<p>Algemene vraag om te inventariseren welke problemen er spelen. (Tijdsduur 3 minuten)</p>
<p>2. We hebben het gehad over jouw dagritme in de PI. Ik zou daar graag nog wat meer over willen weten, beginnend bij het ochtendritueel. Zijn er in de periode tussen het opstaan en het moment dat je wordt opgehaald voor arbeid* dingen die jij als lastig ervaart? Is er iemand anders die vindt dat er bij jou, tussen het opstaan en klaar staan voor arbeid, wel eens iets niet goed gaat?</p> <p>* afhankelijk van dagstructuur.</p>	<p><i>Doorvragen op het thema Zelfstandig functioneren binnen PI aan de hand van dagstructuur van gedetineerde?</i></p> <p>☐ Situatie het zelfstandig uitvoeren van 'complexe' handelingen Op welke moment gedurende de dag wordt er van jou verwacht dat je zelf alles regelt, dus zonder hulp van anderen (doorlopen van de dagstructuur van gedetineerde)? Aan welke dingen moet jij zelf denken? (menulijst invullen, boodschappenlijst invullen) Hoe regel jij dit voor jezelf?</p> <p>☐ Situatie voor zichzelf zorgen Op welke tijdstippen kun je douchen? Hoe gaat dit?</p> <p>☐ Situatie het onderhouden van de cel Welke afspraken gelden er binnen de PI voor het opruimen van je cel? Hoe gaat dit?</p> <p>☐ Situatie begrijpen en toepassen huisregels Er zijn veel regels waar je je aan moet houden. Kun je een voorbeeld geven van een situatie waarin het niet lukte om je aan de regels te houden?</p> <p>☐ Situatie briefjes invullen Je moet met regelmaat briefjes invullen. Hoe gaat dat?</p> <p>☐ Situatie proactief reageren rondom bezoekregeling Je mag een keer in de week bezoek ontvangen. Hoe gaat dat?</p> <p>Tussentijds en afsluitend samenvatten. Heb ik het goed begrepen dat...? (Tijdsduur ongeveer 12 minuten)</p>

<p>3. Ik heb net gehoord dat er elke dag een vast programma is met vaste tijden waarop je iets kunt doen. Wat vind je van zo'n vaste structuur?</p>	<p><i>Doorvragen op het thema Structuur en Inzicht</i></p> <p>☐ Situatie belemmerende en bevorderende factoren dagstructuur Heb je het gevoel dat je voldoende tijd hebt om de dingen te doen die je moet doen? Wat vind je van onverwachte wisselingen/ wijzigingen in het rooster?</p> <p><i>Tussentijds en afsluitend samenvatten. Heb ik het goed begrepen dat...?</i> (Tijdsduur ongeveer 6 minuten)</p>
<p>4. We hebben net allerlei situaties besproken waarin je voorbeelden gaf over situaties ten aanzien van voor jezelf zorgen en zo. Daarnaast heb je veel contact met anderen binnen de PI. Ik ben heel benieuwd hoe het contact met anderen verloopt. Kun je me daar iets over vertellen?</p>	<p><i>Doorvragen op het thema Contact</i></p> <p>☐ Situatie contact met personeel Hoe is het contact met personeel?</p> <p>☐ Situatie contact netwerk (Situatie problemen rondom bezoek(regeling) en onderhouden netwerk) Wie komen er op bezoek? Hoe verloopt het contact met familie en vrienden?</p> <p>☐ Situaties met contact medegedetineerden Hoe verloopt het contact met medegedetineerden? Vermijd je weleens contact om problemen te voorkomen?</p> <p>☐ Situatie hulp vragen/ krijgen van medegedetineerde Op welke momenten vraag je hulp van medegedetineerden? Krijg je dan ook hulp?</p> <p>☐ Situaties misbruik door medegedetineerden Soms gebeurt er in het contact ook iets wat je niet wilt. Kun je een voorbeeld geven van een situatie waarin dit gebeurde? (spullen moeten afstaan, iets voor iemand mee moeten nemen, uitgescholden worden, bedreigd worden met (seksueel) geweld)</p> <p><i>Tussentijds en afsluitend samenvatten. Heb ik het goed begrepen dat...?</i> (Tijdsduur ongeveer 12 minuten)</p>

<p>5. Je vertelde daarnet iets over het contact met medegedetineerden en het personeel, maar ik zou graag nog wat meer willen weten over ondersteunende diensten zoals, medische dienst, psycholoog, maatschappelijk werk of onderwijs. Kun je mij een voorbeeld geven van een moment waarop jij zelf hebt gevraagd om een afspraak bij de medische dienst, de psycholoog of maatschappelijk werk? Kun jij mij vertellen wat er dan gebeurd tijdens zo'n afspraak?</p>	<p><i>Doelvragen op het thema Structuur en Inzicht</i></p> <p>☐ Situatie begrijpen vragen van personeel Vaak worden jou er tijdens een gesprek met hulpverleners veel vragen gesteld. Hoe ervaar je dat?</p> <p>☐ Situatie verwoorden behoeften en hulpvraag tegenover personeel Heb jij het gevoel dat je wordt begrepen door het personeel als je een vraag hebt? Zo ja; is er een situatie waarin het niet duidelijk was wat jij wilde? Zo nee, wat ging moeilijk?</p> <p>☐ Situatie vraag bij juiste dienst stellen Hoe weet je bij wie je moet zijn als je een bepaalde vraag hebt?</p> <p>☐ Situatie begrijpen en uitvoeren instructie Je krijgt vaak uitleg of opdrachten mee bij ondersteunende diensten, zoals onderwijs, medische dienst, maatschappelijk werk en psycholoog. Wat vind je van die uitleg? Je krijgt vaak uitleg of opdrachten als je binnenkomt op een afdeling. Wat vind je van die uitleg?</p> <p>☐ Situatie irreële en/ of onvoldoende opleidingswensen Maak je gebruik van onderwijs? Zo ja, wat zijn je opleidingswensen? Zo nee; waarom niet?</p> <p><i>Tussentijds en afsluitend samenvatten. Heb ik het goed begrepen dat...? (Tijdsduur ongeveer 12 minuten)</i></p>
<p>6. We hebben het tot nu toe gehad over allerlei situaties die lastig kunnen zijn. Soms lopen situaties uit de hand en krijg je rapport. Wanneer heb je voor het laatst rapport gehad? Kun je daar iets over vertellen?</p>	<p><i>Doelvragen bij thema Rapport krijgen</i></p> <p>☐ Situatie rapport krijgen</p> <p><i>Tussentijds en afsluitend samenvatten. Heb ik het goed begrepen dat...? (Tijdsduur ongeveer 6 minuten)</i></p>

<p>7. We hebben al veel situaties besproken binnen de PI. Ik ben ook benieuwd naar situaties buiten de PI. Kun je me bijvoorbeeld iets vertellen over jouw woonsituatie voordat je hier zat?</p>	<p><i>Doelvragen op het thema Zelfstandig functioneren buiten de PI</i></p> <p>☐ Situaties met huisvesting Zijn er wel eens problemen geweest met de huisvesting?</p> <p>☐ Situatie in kaart brengen problemen Als je denkt aan jouw leven buiten de PI, aan welke situaties denk je dan die lastig voor jou zijn? Hoe ga je daar mee om?</p> <p>☐ Situatie contact externe instelling en gedetineerde Hoe gaat het contact met instanties/instellingen (zoals woningcoöperatie, schuldeisers)?</p> <p>☐ Situatie blijvend afhankelijk van hulp om terugval te voorkomen (was problemen zelfstandig functioneren buiten PI) Ben je al eens op verlof geweest? Hoe is dat verlopen?</p> <p>☐ Situatie nadenken over de toekomst Hoe zie je je toekomst voor je? Met wie bespreek je dit?</p> <p><i>Tussentijds en afsluitend samenvatten. Heb ik het goed begrepen dat...? (Tijdsduur ongeveer 9 minuten)</i></p>
--	---

Afronding interview (Tijdsduur ongeveer 5 minuten)

<p>Afsluiting interview</p>	<p><i>Wil je nog iets toevoegen aan het gesprek?</i></p> <p><i>Zijn er dingen nog niet aan bod gekomen die je wel belangrijk vinden voor dit onderzoek?</i></p> <p><i>Wat vond je van het interview?</i></p>
<p>Uitleg vervolg</p>	<p><i>Dit interview wordt letterlijk uitgetypt en vervolgens anoniem verwerkt.</i></p>
<p>Bedanken voor interview</p>	<p><i>Ik wil je hartelijk bedanken voor het interview en de tijd die je hebt willen vrijmaken</i></p>
<p>Als er nog vragen zijn</p>	<p><i>Als je nog vragen hebt dan kun je contact opnemen met je mentor.</i></p>

Bijlage 2 LVB verkeerd gelabeld

Tijdens het onderzoek bleek dat er een groep van 10 gedetineerden was die door de PI was aangedragen als 'niet- LVB' terwijl gedurende het onderzoek bleek dat deze gedetineerden lager dan 85 scoorden op de verkorte GIT2. Om te kijken of deze groep wezenlijk verschilde van de groep LVB-gedetineerden die ook als zodanig waren aangedragen door de PI's is voor alle codes een analyse uitgevoerd met drie afzonderlijke groepen: LVB, niet-LVB, en 'LVB verkeerd gelabeld'. Hierbij is zowel gekeken naar de inhoud van de codes, als naar het aantal participanten dat uitspraken deed die onder een bepaalde code viel.

De inhoud van de codes bleek geen indicatie te geven voor de plaatsing van de groep 'verkeerd gelabeld'. Er bleken bijna geen inhoudelijke verschillen tussen de groepen binnen de codes, en als er wel een nuanceverschil was tussen de LVB-groep en de niet-LVB groep, dan was het aantal fragmenten van de groep 'LVB verkeerd gelabeld' vaak zo klein dat op basis hiervan geen uitspraak kon worden gedaan over de plaatsing van deze groep.

Voor een relatief klein aantal codes werd een statistisch significant verschil gevonden in het aantal participanten dat een uitspraak deed die onder de betreffende code viel (zie tabel). Voor deze codes is bekeken of de groep 'LVB verkeerd gelabeld' het meest leek op de LVB-groep of op de niet-LVB groep. Bij 10 van de 18 codes leek de groep 'LVB verkeerd gelabeld' het meest op de LVB-groep; bij 7 codes viel de groep 'LVB verkeerd gelabeld' tussen de LVB-groep en de niet-LVB groep in. Slechts bij één code leek de groep 'LVB verkeerd gelabeld' het meest op de niet-LVB groep.

Op basis van deze bevindingen is geconcludeerd dat het gerechtvaardigd was de groep 'LVB verkeerd gelabeld' in de rapportage van de bevindingen samen te voegen met de groep LVB. Daarbij is in de analyses wel steeds gezocht naar inhoudelijke verschillen tussen de groep 'LVB' en de groep 'LVB verkeerd gelabeld' om daar waar inhoudelijke verschillen werden gevonden tussen de groepen hierover te kunnen rapporteren. Dit is in de praktijk echter niet voorgekomen.

	LVB		niet-LVB			LVB v.g.	
	#	%	#	%		#	%
Situatie voor detentie: niet zelfstandig wonend of zwervend	13	33	2	8	*	2	20 ²⁾
Advies voor PI: verbeteren informatievoorziening aan gedetineerden	1	3	5	21	*	1	10 ²⁾
Initiatief tot informatievoorziening ligt bij gedetineerde	9	23	13	54	**	3	30 ²⁾
Mening gedetineerde over procedures overplaatsing negatief	5	13	8	33	*	0	0 ¹⁾
Reden wel deelname gedetineerde aan onderwijs	4	10	8	33	*	0	0 ¹⁾
Tijdens detentie voldoende mogelijkheden volgen van onderwijs	7	18	11	46	*	2	20 ¹⁾
Gedetineerde is positief over het contact PIW'er	11	28	13	54	*	4	40 ²⁾
Gedetineerde heeft begrip voor situatie PIW'er	6	15	10	42	*	1	10 ¹⁾
Mening gedetineerde: de PIW'er gaat flexibel om met regels	1	3	5	21	*	0	0 ¹⁾
Initiatief tot arbeid ligt bij gedetineerde	1	3	6	25	**	0	0 ¹⁾
Initiatief tot arbeid ligt bij interne partij	1	3	4	17	*	0	0 ¹⁾
Reden lage frequentie gedetineerde met contact algemeen	0	0	3	13	*	1	10 ³⁾
Reden voldoende contact gedetineerde met familie/kennissen/vrienden	0	0	4	17	**	0	0 ¹⁾
De gedetineerde houdt rekening met andere gedetineerden	0	0	3	13	*	0	0 ¹⁾
De gedetineerde is positief	0	0	4	17	**	0	0 ¹⁾
Gedetineerde signaleert verschil middelen tussen gedetineerde	4	10	12	50	**	3	30 ²⁾
Situatie tijdens detentie: gedetineerde moet alles opzeggen	1	3	4	17	*	1	10 ²⁾
Mening over eigen daden positief	1	3	4	17	*	1	10 ²⁾

aantal participanten met één of meer fragmenten met deze code;

% percentage participanten met één of meer fragmenten met deze code;

* significant verschil LVB – niet-LVB, $p < .05$;

** significant verschil LVB – niet-LVB, $p < .01$;

¹⁾ 'verkeerd gelabeld' lijkt op 'LVB';

²⁾ 'verkeerd gelabeld' zit tussen LVB en niet-LVB;

³⁾ 'verkeerd gelabeld' lijkt op 'niet-LVB'.

Bijlage 3 Tabellen met subcodes, aantallen respondenten en percentage respondenten

Tabel 1 *De situatie vóór detentie*

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Niet zelfstandig wonend of zwervend	15	30	2	8
Zelfstandig wonend	12	24	7	29
Tijdelijk werk of uitkering	13	26	5	21
Langere tijd werkzaam	19	48	9	38
Onvoldoende/afgebroken scholing	6	12	2	8
Afgeronde (beroeps)opleiding	7	14	8	33
Problemen met financiën	3	6	1	4

Leesvoorbeeld: als we kijken naar de code 'afgeronde (beroeps)opleiding' dan zien we dat in 7 interviews hierover gesproken wordt; in 14% van het totale aantal (N=50) interviews met LVB-gedetineerden wordt dus gesproken over een afgeronde opleiding. In de interviews met niet-LVB-gedetineerden wordt in 8 interviews over dit onderwerp gesproken. Dat betekent dat in 33% van de interviews met niet-LVB-gedetineerden (N=24) gesproken is over een afgeronde opleiding.

Tabel 2 *Binnenkomst en informatievoorziening*

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Binnenkomst detentie: negatief	10	20	5	21
Mening over informatievoorziening: negatief	26	52	17	71
Mening over informatievoorziening: positief	15	30	10	42
Initiatief informatievoorziening ligt bij gedetineerde	12	24	13	54

Tabel 3 *Huisregels en procedures*

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Onvoldoende uitleg procedures en regels	11	22	6	25
Voldoende uitleg procedures en regels	5	10	6	25
Gedetineerde kent regels/procedures binnen PI niet	12	24	6	25
Procedures en regels binnen PI negatief:	25	50	14	58
- procedures bezoek	20	40	7	29
- procedure verzoekbriefjes	11	22	6	25
- procedure alarm	11	22	3	13
- procedure beklag	6	12	1	4
- procedures overplaatsing	5	10	8	33
- procedures medicatie-inname	5	10	1	4
- procedures bezwaar maken	2	4	2	8
- procedure in- en uitvoer	4	8	4	17
- procedures plaatsing	4	8	1	4
- procedures screening	2	4	1	4

Tabel 4 *Rapport*

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Strafprocedures negatief	16	32	4	17
Straf voor:				
- niet toegestane middelen of materialen	9	18	3	13
- agressie naar medewerker	7	14	1	4
- agressie naar medegedetineerde	6	12	1	4
- niet toegestane handelingen	5	10	1	4
- onttrekking toezicht	2	4	0	0
Waarschuwing piw'er aan gedetineerde	3	6	0	0

Tabel 5 Oorzaken verschil in daginvulling

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Verschil in daginvulling tussen gedetineerden door:				
- regime	13	26	10	42
- privileges	7	14	4	17
- celpositie	5	10	2	8

Tabel 6 Mening gedetineerde over daginvulling

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Algemeen/overig negatief	35	70	14	58
Arbeid negatief	17	34	12	50
Recreatie negatief	12	24	8	33
Sporten negatief	9	18	1	4
Luchten negatief	8	15	1	4
Onderwijs negatief	3	6	4	17
Algemeen/overig positief	17	34	12	50
Arbeid positief	19	38	13	54
Onderwijs positief	4	8	2	8
Volgende mogelijkheden volgen van onderwijs	9	18	11	46
Sporten positief	3	6	1	4
Recreatie positief	2	4	1	4

Tabel 7 Redenen opgegeven voor wel/geen deelname aan daginvulling

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Redenen voor geen deelname aan:				
- onderwijs	21	42	10	42
- sport	9	18	5	21
- arbeid	9	18	3	13
Redenen voor deelname aan:				
- arbeid	15	30	6	25
- onderwijs	4	8	8	33
- daginvulling algemeen/overig	4	8	5	21

Tabel 8 Externe contacten

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Type contact familie/kennissen/vrienden:				
- bezoek	28	56	16	67
- bellen	26	52	14	58
- schrijven	2	4	4	17
Mening gedetineerde over contact:				
- bellen negatief	23	46	12	50
- bellen positief	3	6	3	13
- bezoek negatief	5	10	1	4
- bezoek positief	6	12	1	4
Redenen contact extern: hulp	19	38	10	42
Reden weinig contact gedetineerde met familie/kennissen/vrienden	33	66	11	46

Tabel 9 Interne contacten algemeen

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Mening gedetineerde over contact:				
- management negatief	3	6	3	13
- management positief	4	8	1	4
- algemeen negatief	6	12	1	4
-algemeen positief	1	2	2	8
Initiatief tot contact:				
- de gedetineerde neemt initiatief	14	28	7	29
- de interne partij neemt initiatief	10	2	4	17
Verschil contact met anderen: regime	4	8	3	13
Advies gedetineerde: verbeteren bejegening gedetineerde	9	18	3	13

Tabel 10 Redenen opgegeven voor wel/geen contact medegegetineerde

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Redenen contact met medegegetineerden:				
- samen dingen ondernemen	36	72	15	63
- hulp ontvangen	22	44	8	33
- hulp bieden	21	42	16	67
- verhaal kwijt kunnen	9	18	3	13
- grap uithalen	9	18	5	21
- spullen lenen	7	14	2	8
- conflict tussen gedetineerde en medegegetineerde	23	46	9	38
- stelen	19	38	5	21
- uitdagen	8	16	1	4
- misbruik maken	5	10	2	8
- drugs	5	10	6	25
- pesten	4	8	1	4
- chantage	2	4	0	0
Reden geen contact met medegegetineerde:				
- geen behoefte aan	8	16	6	25
- kennen elkaar niet	2	4	1	4
- conflicten vermijden	22	44	9	38
- geen aansluiting	7	14	2	8
- mogelijke negatieve gevolgen	6	12	5	21

Tabel 11 Mening gedetineerde over medegegetineerde

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Mening over contact met medegegetineerde:				
- verschil tussen medegegetineerde	15	30	11	46
- gedetineerde ervaart het contact als positief	25	50	13	54
- gedetineerde en medegegetineerde behandelen elkaar met respect	6	12	5	21
- de medegegetineerde is te vertrouwen	5	10	0	0
- de medegegetineerde toont interesse in gedetineerde	3	6	1	4
- de medegegetineerde is niet te vertrouwen	14	28	10	42
- de medegegetineerde neemt geen verantwoordelijkheid	14	28	6	25
- de medegegetineerde toont teveel bravoure	5	10	2	8
- de medegegetineerde is onvoorspelbaar in zijn gedrag	4	8	0	0

Tabel 12 Mening gedetineerde over contact met piw'er

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Mening over contact met piw'ers:				
- verschil tussen of per piw'er	41	82	20	83
- de gedetineerde heeft weinig verwachtingen	3	6	1	4
- de gedetineerde is positief over het contact	15	30	13	54
- de gedetineerde vertrouwt de piw'er	4	14	6	25
- de gedetineerde wantrouwt de piw'er	29	58	8	33
- gedetineerde heeft begrip voor situatie piw'er	7	14	10	42

Tabel 13 Reden wel/geen contact piw'ers

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Reden contact piw'ers:				
- de gedetineerde ontvangt hulp	5	10	1	4
- er is een conflict tussen de gedetineerde en piw'er	6	12	1	4
Reden geen contact piw'ers:				
- conflictvermijding	8	16	1	4
- de gedetineerde heeft geen behoefte aan contact	7	14	2	8
- contact met piw'er kan negatieve gevolgen hebben	8	16	6	25
Wens gedetineerde over contact piw'er	4	8	0	0
Wisselwerking gedetineerde en piw'er	26	52	15	63

Tabel 14 *Mening gedetineerde over werkhouding piw'er*

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Mening over werkhouding piw'ers:				
- de piw'er daagt de gedetineerde uit	4	8	2	8
- de piw'er doet geen moeite voor gedetineerde	17	34	5	21
- de piw'er doet moeite voor gedetineerde	32	64	10	42
- de piw'er gaat star om met regels	16	32	4	17
- de piw'er gaat flexibel om met regels	1	2	5	21
- de piw'er is betrouwbaar voor gedetineerde	4	8	4	17
- de piw'er is liever lui dan moe	12	24	2	8
- de piw'er is niet betrouwbaar voor gedetineerde	12	24	2	8
- de piw'er is niet op de hoogte van regels en procedures binnen PI	4	8	1	4
- de piw'er is vriendelijk naar gedetineerde	6	12	0	0
- de piw'er lost situaties tussen gedetineerde op	4	8	2	8
- de piw'er wil of kan niet met mensen werken	1	2	2	8
- de piw'er zet machtspositie naar gedetineerde in	22	44	8	33
- mentorschap positief	4	8	2	8
- mentorschap negatief	4	8	3	13
- de piw'er negeert situaties tussen of van gedetineerden	2	4	1	4
- werkwijze piw'er negatief	4	8	1	4
- piw'ers hebben geen zicht op gedetineerden	3	6	0	0

Tabel 15 *Contact ondersteunende diensten en arbeid*

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Mening gedetineerde:				
- contact ondersteunende diensten negatief	34	68	11	46
- contact ondersteunende diensten positief	34	68	18	75
Initiatief tot contact arbeid:				
- de gedetineerde neemt initiatief	1	2	6	25
- de interne partij neemt initiatief	1	2	4	17
- Wens gedetineerde over contact ondersteunende dienst	3	6	0	0

Tabel 16 *Sociale –en relationele vaardigheden*

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Omgangsstijl gedetineerde:				
- de gedetineerde houdt rekening met andere gedetineerden	0	0	3	13
- de gedetineerde spreekt medegegedetineerden aan op gedrag	9	18	6	25
- de gedetineerde behandelt alle medegegedetineerden hetzelfde	5	10	6	25
- de gedetineerde biedt piw'er excuses aan	4	8	1	4
- de gedetineerde daagt PIW'er uit	4	8	1	4
- de gedetineerde blijft zichzelf	2	4	1	4
- de gedetineerde is gemakkelijk in omgang	3	6	0	0
- de gedetineerde is op zichzelf	13	26	9	38
- de gedetineerde is positief	0	0	4	17
- de gedetineerde is rustig	8	16	1	4
- de gedetineerde doet waar hij zelf zin in heeft	7	14	1	4
- de gedetineerde gedraagt zichzelf volgens algemene omgangsnormen	1	2	2	8

Tabel 17 *Praktische zelfredzaamheid*

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Mening gedetineerde over daginvulling:				
- eten negatief	27	54	12	50
- eten positief	7	14	3	13
- zelfverzorging negatief	13	26	9	38
- zelfverzorging positief	19	38	10	42
- opstaan positief	6	12	0	0
- opstaan negatief	6	12	5	21
Reden geen deelname aan daginvulling koken	2	4	2	8
Situatie tijdens detentie:				
- geen zorgen over financiën	4	8	2	8
- zorgen over financiën	9	18	4	17
- actief (zelf) werk regelen voor na detentie	4	8	2	8
- niet actief (zelf) werk regelen voor na detentie	5	10	1	4
- verschil middelen tussen gedetineerden	7	14	12	50
- gedetineerde moet alles opzeggen	2	4	4	17

Tabel 18 *Persoonlijkheid en copingvaardigheden*

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Mening gedetineerde:				
- de gedetineerde is gelaten	12	24	10	42
- ontevredenheid cel	5	10	1	4
- berouw over eigen daden	2	4	4	17
Gevoelens gedetineerde:				
- de gedetineerde is angstig	3	6	1	4
- de gedetineerde is niet angstig	4	8	2	8
- de gedetineerde is opvliegerig	9	18	3	13
- de gedetineerde voelt zich machteloos	16	32	6	25
Kenmerk gedetineerde:				
- de gedetineerde is veranderd in zijn gedrag	12	24	7	29
- de gedetineerde heeft mensenkennis	8	16	1	4
- de gedetineerde houdt zich afzijdig	9	18	2	8
- de gedetineerde komt niet voor zichzelf op	5	10	3	13
- de gedetineerde komt voor zichzelf op	13	26	8	33
- de gedetineerde regelt alles zelf	12	24	10	42
- de gedetineerde geeft zijn standpunt	18	36	8	33
Omgangstijl gedetineerde:				
- de gedetineerde is eerlijk	6	12	4	17
- de gedetineerde piekert over situaties	8	16	3	13

Tabel 19 *Toekomst*

	LVB		Niet-LVB	
	#	%	#	%
Mening gedetineerde over situatie na detentie:				
- negatief	13	26	7	29
- positief en neutraal	13	26	6	25
Situatie na detentie:				
- gedetineerde denkt na over de toekomst en maakt plannen	9	18	5	21
- gedetineerde denkt niet na over de toekomst en maakt geen plannen	5	10	3	13
- gedetineerde hoeft niets (meer) te regelen	6	12	0	0
- gedetineerde maakt zich weinig zorgen over het vinden van werk:	29	58	12	50
<i>al/nog werk</i>	12	24	4	7
<i>concrete ideeën</i>		24	7	29
<i>richtingloze intentie</i>	6	12	3	13
- gedetineerde maakt zich zorgen over het vinden van werk	6	12	2	8
- gedetineerde wil/gaat zelfstandig wonen	12	24	4	17
- gedetineerde woont niet zelfstandig of zwerft	12	24	7	29
- geen zorgen over financiën	1	2	2	8
- zorgen over financiën	4	8	2	8
- gedetineerde wil of krijgt hulp	9	18	3	13
- gedetineerde heeft voldoende scholing of wil bijscholing	5	10	5	21
Advies voor PI: meer aandacht voor re-integratie	3	6	6	25

Bijlage 4 Afkortingen

BAD	Binnenkomstafdeling delinquenten
BGG	Beperkt Gemeenschapsgeschied
BSD	Bureau Selectie- en Detentiebegeleiding.
BVA	Bevolkingsadministratie
COVA+	Cognitieve Vaardigheden Plus (training)
DJI	Dienst Justitiële Inrichtingen
EBI	Extra Beveiligde Inrichting
EZV	Extra zorg voorziening
GGZ	Geestelijke Gezondheidszorg
GIT2	Groninger Intelligentie Test tweede versie
HvB	Huis van Bewaring
HAVO	Hoger Algemeen Voortgezet Onderwijs
ISD	Inrichting voor Stelselmatige Daders
LAA	Landelijke afzondering
LABG	Landelijke Afzondering Beheersgevaarlijke Gedetineerden
LVB	Lichte Verstandelijke Beperking
MD	Medische dienst
MMD	Medewerker maatschappelijke dienstverlening
MPC	Meerpersoonscel
PI	Penitentiaire inrichting
Piw'er	Penitentiair instellingswerker
PPC	Penitentiair Psychiatrisch Centrum
RSJ	Raad voor de Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming
TA	Terroristenafdeling
TR	Terugdringen Recidive
UC	Urine Controle
VGZ	Verstandelijk Gehandicapten Zorg
VI	Vroegtijdige Invrijheidstelling
VMBO	Vorbereidend Middelbaar Beroepsonderwijs
TULP	Tenuitvoerleggingprogramma